

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
YEREVAN STATE UNIVERSITY

**ՕՏԱՐ ԼԵԶՈՒՆԵՐԸ
ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԴՊՐՈՑՈՒՄ**

**ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ
FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION**

Գիտական հանդես
Научный журнал
Scientific Journal

2 (27)

Երևան – 2019

Հանդեսը հրատարակվում է ԵՊՀ գիտական խորհրդի որոշմամբ
Вестник издается по решению Ученого совета ЕГУ
The Bulletin is published by the decision of YSU Scientific Council

Գլխավոր խմբագիր՝ Բ.Գ.Պ., պրոֆ. Երզնկյան Ե. Լ.
(Էլ. փոստ՝ yernkyan@ysu.am, englishdep2@ysu.am)

Խմբագրական խորհուրդ.

Բ.Գ.Պ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Գասպարյան Ս. Ք., Բ.Գ.Պ., պրոֆ. Գաբրիելյան Յու.Ս., Բ.Գ.Պ., պրոֆ. Մակարյան Ա.Ա., Բ.Գ.Պ., պրոֆ. Պարոնյան Շ.Հ., Բ.Գ.Պ., պրոֆ. Միմոնյան Ա.Ա., Բ.Գ.Պ., պրոֆ. Առաքելյան Ա. Հ., Բ.Գ.Պ., դոց. Բաղդասարյան Հ. Գ., Բ.Գ.Պ., դոց. Հարությունյան Ջ.Հ., դոց. Թովմասյան Ն.Ս. (պատասխանատու քարտուղար, Էլ. փոստ՝ tovmassian.nune@ysu.am):

Главный редактор: д.ф.н., проф. Ерзинкян Е. Л.

Редакционная коллегия:

д.ф.н., проф., член-корр. НАН РА Гаспарян С.К., д.ф.н., проф. Габриелян Ю.М., д.ф.н., проф. Макарян А.А., д.ф.н., проф. Паронян Ш.А., д.ф.н., проф. Симонян А.А., д.ф.н., проф. Аракелян А.Г., д.ф.н., доц. Багдасарян А.Г., к.п.н., доц. Арутюнян З.Г., доц. Товмасын Н.М. (ответ. секретарь).

Editor-in-Chief: Doctor in Philology, Prof. Yernkyan Y. L.

Editorial Board:

Doctor in Philology, Prof., Corresponding member of RA NAS Gasparyan S.K., Doctor in Philology, Prof. Gabrielyan Y.M., Doctor in Philology, Prof. Makaryan A.A., Doctor in Philology, Prof. Paronyan Sh.H., Doctor in Philology, Prof. Simonyan A.A., Doctor in Philology, Prof. Arakelyan A.H., Doctor in Philology, Associate Prof. Baghdasaryan H.G., PhD, Associate Prof. Harutyunyan Z.H., Associate Prof. Tovmasyan N.M. (Executive Secretary).

«Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում» գիտական հանդեսն ընդգրկված է դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների արդյունքների տպագրման համար ընդունելի ամսագրերի ՀՀ Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի ցանկում:

Научный журнал «Иностранные языки в высшей школе» включен в список периодических изданий, допущенных Высшим аттестационным комитетом РА для публикации результатов докторских и кандидатских диссертационных работ.

Scientific journal "Foreign Languages in Higher Education" is included in the list of journals approved by RA Supreme Certifying Committee to publish the main findings of doctoral and PhD dissertations.

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Rafayel HARUTYUNYAN
Yerevan State University

ON SOME ISSUES OF TRANSLATING BEAUTY PROVERBS FROM ENGLISH INTO ARMENIAN

The present paper discusses some of the theoretical arguments concerning the problem of translating beauty proverbs from a source language into a target language. The paper mainly concentrates on the challenges a translator may encounter when attempting to translate the beauty proverbs in the works of the 19th century American and British authors into Armenian. Though extralinguistic reality has long been recognized as an essential factor in the process of translation, linguists argue for the linguistic reality claiming that within the linguistic scope of both languages no translation is attainable. The paper attempts to challenge this approach and demonstrate that it is not necessary to be native to understand the central concern of the source language as both literal and semantic translations are able to recreate the precise flavour and tone in the target language.

Key words: *linguistic reality, extra-linguistic reality, source language (SL), target language (TL), source text (ST), word-for-word translation, semantic translation*

Throughout history interpreters have always played a vital role in interlingual communications between different levels of might and between different types of people. Those people were supposed to talk to foreigners on a daily basis. Hence, no real communication could take place without an interpreter. As a result, interpreters have consistently been treated in two extreme ways; as either divine or as ordinary beings.

Being a translator is not an easy task. Rather, it requires more than just transferring the general idea of the source text into a target language. In his lecture Friedrich Schleiermacher stated, “the goal of translating in such a way as the author would have written originally in the language of the translation is not only unattainable but is also futile and empty in itself” /Schleiermacher, 1992: 50/.

The current paper aims not to disagree with the preferences and ideas of Schleiermacher but rather challenge his drastic statement concerning the goal of

translation, which, according to him, cannot be achieved. Why did he consider that goal unattainable, even futile and empty?

Many people would agree that when you read Byron in the Armenian language, the reader does not need to think about its translation as it seems to be originally written in Armenian. The language is so pure, eloquent, majestic and natural. In *The Task of the Translator* Walter Benjamin states that “any translation which intends to perform a transmitting function cannot transmit anything but information”, and wonders whether “the essential substance of a literary work – the unfathomable, the mysterious, the “poetic” – is something that a translator can reproduce only if he is also a poet” /Benjamin, 1923: 15/. Then he goes on with the following statement: “As translation is a mode of its own, the task of the translator, too, may be regarded as distinct and clearly differentiated from the task of the poet” /Benjamin, 1923: 15/.

This entails the question: why does the translator need to be a poet to create something poetic in his/her translation?

In fact, the task of the translator and that of the poet is clear. The former, for instance, compares two languages, finds and demonstrates the differences between them and tries to convey the form and the meaning of the text written in the original language to the other language into which he/she is translating, while the latter creates something new, or even foreign, in his/her familiar language and tries to “translate” it to the audience. Besides, poetry is perceived as an act of originality, in case of which the language acquires new life, whereas translation is realized as something that transfers that originality to another language. However, is it impossible to combine the tasks of the translator and the poet?

We think that the translator is not obliged to be a poet to reproduce mysterious and poetic atmosphere in the translation. He/she is about to do a translation of a work of art only after fully understanding of the material, that is, before translating something, the translator learns the subject, accepts it, sometimes even fancies it. As a result of all this, he/she is undoubtedly capable of feeling each word of the original text while translating it into the target language. And despite the differences between poetry and translation, these two are inseparable, and with the help of them the translator manages to achieve the desired result.

When the author claims that translation is a mode and it cannot transmit anything but information, it seems that the translator is considered to be a machine, deprived of thoughts and emotions, who is merely copying the SL in another language. However, the translator is, first of all, a human being, able to think, to feel and to create. Moreover, he/she is the very reader who observes the above-mentioned “essential substance” in the work, studies it in details and only decides to undertake the task afterwards. Apart from this, the translator occasionally adds various colors in the translation, which simply comes to show that it is certainly not only about transferring information, but also introducing something fresh and unique from the translator’s own reach.

According to L. Venuti translation is certainly domesticating as it presupposes to interpret the source text in such a way that is intelligible and interesting in the given context. Here the author aims to emphasize the linguistic and cultural differences that produce obstacles of comprehensibility and interest through a dual process of assimilation. On the one hand, he observes that the translation decontextualizes the source text by detaching it from its original language and culture. On the other hand, translation simultaneously recontextualizes the source text by constructing another comparable set of contexts in the translating language and culture which can at once be intra-textual and intertextual, interdiscursive and inter-medial, institutional and social /Venuti, 1995/.

What we can conclude is that the opinions vary greatly but what is in common is that there are many things translations cannot make because they are not native to its people and therefore have no symbol in their language. Nevertheless, as can be observed, linguists and theorists put the emphasis mostly on the language of the translation rather than on the social factor.

Various theorists and translators have developed and practiced different kinds of strategies for centuries in order to transfer the source text (ST) into the TL. The German philosopher and theologian, Friedrich Schleiermacher, for instance, distinguished two translation strategies: domesticating and foreignizing, that can be described as “moving the writer toward the reader” and “moving the reader toward the writer” respectively /Schleiermacher, 1992: 42/.

Venuti, for instance, thinks that “domesticating” and “foreignizing” are both moral and social effects by which translation sets up a performative relation both to the source text and to the target language. The author believes that domesticating translation not only validates dominant resources and ideologies, but also expands its dominance over a written text in a different language and culture. Foreignizing translation, in drawing on marginal resources and ideologies, carries the potential to challenge the dominant, as well as the cultural and social hierarchies that structure the receiving situation. It tries to respect the differences of the source text, but because translation is inevitably domesticating in enacting an assimilative process, those differences can be signaled only through the indirect means of deviating from the dominant by employing the marginal. Foreignizing translation is concerned to be effective when it is innovative, when it departs from institutionalized knowledge and practices by stimulating new kinds of thinking and writing, making a difference that is creative. In ethical terms, it is good in turning the asymmetrical relation built by translation into an interrogation of the culture that receives the source text /Venuti, 1995/.

The French translator and writer Antoine Berman, as it can be seen from his paper *Translation and the Trials of the Foreign*, was in favor of the latter. He believed that foreignizing is a strategy that can be taken into account within the framework of the ethics of translation. He described translation as the “trial of the

foreign”. It is the expression used to define one pole of poetic experience in Hölderlin.

For Hölderlin, translating first and foremost means liberating the violence repressed in the work through a series of *intensifications* in the translating language – in other words, accentuating its strangeness /Berman, 2000: 284/. But what does he mean by saying “violence?”

It is surely not about a physical force, but the ambiguities or difficulties existing in the source text that cause inconvenience while translating it into the TL. Many translators, especially reader-oriented ones, try to use even the slightest opportunity to overcome the obstacles of the SL and to make their readers understand every detail of the text and feel more comfortable. On the contrary, the supporters of the opposite viewpoint demonstrate and emphasize the “violence” of the foreign text making the readers come closer to the text. Presumably, by saying “liberating the violence repressed in the work” the author means that it is better not to change the foreign elements of the text as a result of the translation and to preserve everything that occurs in the original text including the unclear thoughts, thus staying faithful to the work. Moreover, the translators are to intensify the violence, reproducing it in the TL and to transfer the very foreignness and strangeness of the original version introducing a new and foreign viewpoint to the readers.

However, according to Berman, the translation should aim to “open up the foreign work to us in its utter foreignness,” which means that the original work has much more importance than the target audience /Berman, 2000: 284/. The translators are not obliged to replace the foreign words and expressions with their equivalents in the TL so that it could be possible for the readers to comprehend the foreign work more easily.

Hence, it can be concluded that Berman’s theory of translation is more about going beyond the translation of meanings. As can be seen, he gives preference to the word-for-word translation. The audience, from his point of view, is moved backwards here, and the source text, with all its strangeness, comes to the fore.

The present paper attempts to challenge the idea that the foreign text should be in its utter foreignness as the translators should not only take into account the original work, but also think of their readers, who may not understand, or even accept the foreignness of the text. Different beauty proverbs and their Armenian translations presented below show best way that makes the translation more applicable.

Among the significant writers of the 19th century Oscar Wilde, Charlotte Bronte, Jack London, D. H. Lawrence, Theodore Dreiser have been selected.

Oscar Wilde spoke about beauty and its concept a great many times in his famous work “The picture of Dorian Grey” (Wilde, 1890). Here are the examples and their translations into Armenian (Ուայլդ, 2012):

1. *Beauty, real beauty, ends where an intellectual expression begins.* (p. 5)
Գեղեցկությունը, իսկական գեղեցկությունը անհեղանում է այնպեղ, որպեղ հայտնվում է ոգեղնչվածությունը: (էջ 8)
2. *We have lost the abstract sense of beauty.* (p. 19)
Մենք կորցրել ենք գեղեցկության վերացական զգացողությունը: (էջ 21)
3. *Genius lasts longer than Beauty.* (p. 20)
Հանճարն ավելի հարարն է, քան գեղեցկությունը: (էջ 22)
4. *Beauty is a form of Genius – is higher indeed, than Genius, as it needs no explanation.* (p. 35)
Գեղեցկությունը հանճարի ձևերից մեկն է, նույնիսկ ավելի բարձր, քան հանճարը, որովհեղան բացարման կարիք չունի: (էջ 35)
5. *To be beauty is the wonder of wonders.* (p. 35)
Գեղեցկությունը հրաշքների հրաշքն է: (էջ 36)
6. *When your youth goes, your beauty will go with it.* (p. 36)
Երիտասարդությունը անցնում է, նրա հեղան անցնում է նաև գեղեցկությունը: (էջ 36)
7. *I am jealous of everything whose beauty does not die.* (p. 43)
Ես նախանճում եմ ամեն ինչի, որի գեղեցկությունը անմահ է: (էջ 42)
8. *Pathos left you unmoved, but beauty, mere beauty, could fill your eyes with tears.* (p. 59)
Վիշտր չի հուզում, բայց գեղեցկությունը, միայն գեղեցկությունը կարող է լցնել Ձեր աչքերը արցունքով: (էջ 72)
9. *If the elements of beauty are real, the whole thing simply appeals to our sense of dramatic effect.* (p. 115)
Եթե գեղեցկությունը իսկական է, ապա դրամարիզմը ուղղակի կլանում է մեր զգացմունքները: (էջ 145)

As can be seen in the following examples, all the proverbs have been translated semantically but it is obvious that the central concern of the source language is conveyed in the meanings of the proverbs of the target language translation which means that this semantic translation attempts to recreate the precise flavor and tone. If we try to translate the example (3) literally it would be «Հանճարը ավելի երկար է տևում քան գեղեցկությունը» which, does not have the same impact on the reader as it has in the source language. As is believed, proverbs have been and remain one of the most powerful and effective instruments for the transmission of culture, social morality. In terms of the quality of translation it is not always possible to use the first direct nominative meaning of the word as it is in dictionary while translating a complex phrase or a piece of verbal creativity.

Theodore Dreiser, in his turn, also spoke about beauty in his famous works “The Financier” (1912) and “The Genius” (1915):

10. *Wealth, in the beginning, had seemed the only goal, to which had been added the beauty of women. (p. 252)*

Կանացի գեղեցկությունը պեղք է շրջապատված լինի այն ամենով, ինչ գեղեցիկ է կյանքում: (Դրայզեր, 1968, էջ 229)

11. *For great beauty was great art. (p. 252)*

Մեծ գեղեցկության համար կա միայն մի արժանի ֆոն՝ մեծ արվեստը: (էջ 229)

Here is an example of generalization, the SL proverb with a narrower meaning was translated into TL with a wider meaning:

12. *To think that beauty should blossom for a little while and disappear forever seemed sad. (p. 183)*

Տխուր է մտածել, որ գեղեցկությունը մի պահ ծաղկում է, ասպ ընդմիջար անհետանում: (էջ 231)

Almost all the proverbs mentioned above were translated into Armenian transferring their main meaning, because they don't have their equivalents.

The next examples reveal the nature of word-for-word translation. In fact, the literal translation is risky as it can make sentences excessively explanatory and long because some of the structures that reflect the original text and its unique style are not complied with the rules of conventional speech or writing in the “proper” way. Nevertheless, word-for-word translation is also beautiful if it maintains the functional and dynamic equivalence of the original work. Here are some examples of literal translation taken from “Jane Eyre” (1847) by Charlotte Bronte.

13. *Tastes mostly differ and beauty is of little consequence, or something of that sort. (p. 248)*

Ճաշակները տարբեր են լինում. Գեղեցկությունը առանձին նշանակություն չունի, կամ նման մի բան: (Բրոնտե, 1988, էջ 149)

14. *Most true is that ‘beauty is in the eye of the gazer’. (p. 331)*

In this case the author uses general proverb about beauty which was translated into Armenian with its equivalent:

Շատ ճիշտ է այն առածը, որ ասում է՝ Սրտով սիրածը սիրուն կլինի: (էջ 199)

15. *Perfect beauty is a strong expression. (p. 694)*

Կատարյալ գեղեցկությունը ուժեղ արտահայտություն է: (էջ 418)

Another proverb about beauty from “Lady Chatterly’s lover” by D. H. Lawrence (1928).

16. *The warm, live beauty of contact is so much deeper than the beauty of vision. (p. 182)*

Շիման տաք, կենդանի գեղեցկությունը շատ ավելի խորն է, քան տեսիլքի գեղեցկությունը: (Լորենս, 2014, էջ 242)

17. *Beauty is the only master to serve.* (p. 172)

Գեղեցկությունն է այն միակ տերը, որին պետք է ծառայել: (էջ 345)

18. *Let beauty be your end.* (p. 172)

Թող գեղեցկությունը լինի ձեր նպատակը: (էջ 346)

19. *Beauty is the handmaiden of love.* (p. 173)

Գեղեցկությունը սիրո սպասուհին է: (էջ 346)

Being a famous American novelist and journalist Jack London also addressed the topic of beauty in his famous work “Martin Eden” (1909):

20. *Beauty is alive and everlasting.* (p. 69)

Գեղեցկությունը հավիտենական է և միշտ կենդանի: (Լոնդոն, 1966, էջ 143)

21. *You lose sight of beauty by being so practical.* (p. 72)

Դուք դադարում եք հասկանալու գեղեցկությունը՝ ձեր այդ գործնական մտրեցման պատճառով: (էջ 148)

22. *Beauty has significance, but I never knew its significance before. I just accepted beauty as something meaningless, as something that was just beautiful without rhyme.* (p. 72)

Գեղեցկությունը իր նշանակությունը ունի, բայց ես մինչև այժմ չէի զգում այդ նշանակությունը: Գեղեցիկը դուր էր գալիս ինձ պարզապես նրա համար, որ նա գեղեցիկ է, ուրիշ ոչինչ: (էջ 149)

23. *Love beauty for its own sake.* (p. 172)

Սիրեցեք գեղեցկությունը հենց գեղեցկության սիրուն: (էջ 345)

These proverbs also have been translated through literal translation.

Proverbs are one of the challenges translators face when translating from one language to another. There are many languages listed in the world and every single language is a unique system and each population has its own way of communicating and expressing its own messages and sometimes translation can be a hard trap for a translator.

Speaking about “good quality of translation” sometimes, it is necessary to accept that translation is not an exact science and translators can also decide what style of translation is most appropriate in the given context. It is also possible that the author of the source text makes different mistakes concerning grammar and the wrong use of terms and vocabulary and this can lead to various contradictions in TL. Facing this the translator can also correct this mistake in ST translation.

Another factor is the grammatical, lexico-semantic and syntactical peculiarities of both languages. Sometimes, the source text can be so confusing

and contain so many clauses that it would practically be impossible to imply the same text within the scope of the grammar in the TL.

And it is also important to note the rhetorical, pragmatic and cultural issues which may arise from differences between cultural references, i.e. whatever is socially accepted in one culture and society can totally be unacceptable for another.

These are the main factors which may give rise to problems in translating a text from a SL into a TL. These are the problems that lead theorists and translators to different theoretical arguments. As for proverbs, they are interesting, important and complex. That is why there are so many different ways of analyzing them: the personal, formal, religious, literary, practical, cultural and cognitive views. These views achieve various goals which provide us with different information.

It is common knowledge that translation is indispensable for the growth of information, knowledge and ideas. In fact, it is necessary for the productive communication between different cultures. The efficient and empathetic translation requires highly skillful translators who possess not only deep understanding of the academic field but also have deep pragmatic and cultural knowledge that enables them to transmit the ST into a TL in a proper way both taking into account the original work, and also thinking of their readers, who may not understand, or even accept the foreignness of the text.

It is obvious that the translator often encounters many problems while translating a text which is not only complicated in its linguistic realm but also in terms of social and pragmatic perception. Nevertheless, based on the examples and the vast linguistic legacy that has been and still is being translated one can say that translated texts are also beautiful and pure as they maintain the functional and dynamic equivalence of the original work, e.g. reading Shakespeare or Byron the reader does not even think about the original work since the language of the translation is pure, eloquent, majestic and truly Armenian.

Taking into account these points it can be stated that the translation goal is attainable when the translator does make every effort not to go beyond the ST and make a change at every small opportunity.

REFERENCE

1. Ղանալանյան Ա. Տ. Առաձանի, Երևան, 1960:
2. Benjamin W. The Task of the Translator: The Translation Studies Reader. London: Routledge, 1993.
3. Berman An. Translation and the Trials of the Foreign: The Translation Studies Reader. London: Routledge, 2000.

4. Schleiermacher F. On the Different Methods of Translating. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1992.
5. Venuti, L. Invisibility. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London, UK: Routledge. 1995.

SOURCE OF DATA

1. Բրոնտե Շ. Ջեյն Էյր, Երևան, Սովետական գրող, 1988:
2. Դրայզեր Թ. Երկերի ժողովածու, Ֆինանսիստը (թարգմ.՝ Միքայելյան Վ.), Երևան, «Հայաստան» հրատարակչություն, 1968:
3. Դրայզեր Թ. Երկերի ժողովածու, Հանճարը (թարգմ.՝ Միքայելյան Վ.), Երևան, «Հայաստան» հրատարակչություն, 1968:
4. Լոնդոն Ջ. Երկերի ժողովածու, Մարտին Իդեն (թարգմ.՝ Բարսամյան Հ.), Երևան, «Հայաստան» հրատարակչություն, 1966:
5. Լորենս Դ. Հ. Լեդի Չաթըրլիի սիրեկանը (թարգմ.՝ Արսենյան Ա), Երևան, Լուսակն, 2014:
6. Ուայլդ Օ. Դորիան Գրեյի դիմանկարը, Երևան, Էդիթ Պրինտ, 2012:
7. Bronte Ch. Jane Eyre. England, London: Smith, Elder, and Co. 1847.
8. Lawrence D. H. Lady Chatterley's lover. Italy: Tipografia Giuntina, 1928.
9. London J. Martin Eden. United States: Macmillan Inc. 1909.
10. Wilde O. The Picture of Dorian Gray. London: Lippincott's Monthly Magazine, 1890.
11. Dreiser T. The Financier. United States: Harper & Brothers, 1912.
12. Dreiser T. The Genius. United States: John Lane, 1915.

Ո. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ – Գեղեցկության մասին անգլերեն ասացվածքների հայերեն թարգմանության որոշ խնդիրների շուրջ. – Սույն հոդվածում քննարկվում են տեսական փաստարկներ, որոնք վերաբերում են գեղեցկության ասացվածքների՝ սկզբնաղբյուրից թիրախ լեզվում արված թարգմանության խնդրին: Աշխատանքում հիմնականում խոսվում է այն խնդրահարույց դժվարությունների մասին, որոնց թարգմանիչը կարող է բախվել, երբ փորձում է թարգմանել գեղեցկության մասին ասացվածքները հայերեն 19-րդ դարի ամերիկացի և բրիտանացի հեղինակների ստեղծագործություններում:

Թեև արտալեզվական իրականությունը վաղուց արդեն ճանաչվել է որպես թարգմանության գործընթացում էական գործոն, լեզվաբանները վիճում են լեզվական իրականության շուրջ՝ պնդելով, որ երկու լեզուների լեզվական տիրույթում ոչ մի թարգմանություն ճշգրտորեն հասանելի չէ: Սույն հոդվածի միջոցով փորձ է արվում վիճարկել այս մոտեցումը և ցույց տալ, որ պարտադիր չէ լինել լեզուն կրող՝ բնօրինակ տեքստը հասկանալու համար, քանի որ բնօրինակ տեքստի՝ և՛ բառացի, և՛ իմաստային թարգմանությունները թիրախային լեզվում նույնպես կարող են վերստեղծել նույն իմաստը:

Քանայի բաներ. լեզվական իրականություն, արտալեզվական իրականություն, բնօրինակ տեքստ, թիրախային լեզու, բառացի թարգմանություն, իմաստային թարգմանություն

Р. АРУТЮНЯН – О некоторых проблемах перевода пословиц о красоте с английского на армянский. – В данной статье обсуждаются некоторые аргументы, касающиеся проблемы перевода пословиц красоты с исходного языка на целевой язык. Основное внимание в статье уделяется трудностям, с которыми может столкнуться переводчик при попытке перевести пословицы о красоте в произведениях американских и британских авторов XIX века на армянский язык. Несмотря на то, что внелингвистическая реальность уже давно признана важным фактором в процессе перевода, теоретики-лингвисты спорят о языковой реальности, утверждая, что в пределах лингвистической сферы обоих языков точный перевод не всегда возможен. В настоящей статье предпринята попытка оспорить этот подход и продемонстрировать, что нет необходимости быть носителем языка, чтобы понимать главную проблему исходного языка, поскольку как буквальные, так и семантические переводы способны воссоздать общую тональность оригинального текста в целевом языке.

Ключевые слова: лингвистическая реальность, внелингвистическая реальность, исходный язык, оригинальный текст, целевой язык, буквальный перевод, семантический перевод

Ներկայացվել է՝ 04.11.2019

Երաշխավորվել է ԵՊՀ Անգլիական բանասիրության ամբիոնի կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

GENERALITES SUR LES DIFFERENTS CONCEPTS DE TEMPS: DU CONCEPT PHILOSOPHIQUE ET PHYSIQUE AU CONCEPT GRAMMATICAL ET LINGUISTIQUE

Nous avons de la notion de temps une connaissance élémentaire, vivante dans un présent coïncé entre un passé qui se cristallise dans nos souvenirs et un futur plein d'inconnu. Cette conscience du temps qui s'écoule est une donnée immuable de la vie. Nous présentons ici dans cet article quelques réflexions sur le concept de temps, tout d'abord rappelant la diversité des expériences et des consciences du temps et étudiant comment le temps des sciences (philosophie-physique) est relié à nos expériences linguistiques.

Mots-clés: *temps, événement, langue, parole, linéarité, subjectivité*

Ce qu'on appelle *temps* dans la morphologie d'une langue n'entre pas dans un rapport simple et direct avec ce que nous appelons au plan existentiel. En dépit de son emploi habituel, le temps contient principalement deux types de perceptions (Approche expérimentielle du temps): une notion d'écoulement du temps, sur lequel l'homme n'a aucune prise et la distinction de trois moments distincts: ce qui est passé, ce qui est présent et ce qui est futur. Le paradoxe repose sur le fait que l'homme vit dans un temps qui est toujours différent et à la fois toujours le même. Ce temps, qui est appelé présent, réalise le passé et le futur tout en s'en distinguant. Ce présent apparaît donc comme perpétuel. L'homme est toujours dans un état présent et insaisissable, le moment présent n'est pas une réalité figée mais en mouvement perpétuel. Tandis que le passé et le futur, qui ne sont pas des temps vécus par l'homme, sont également impossibles à circonscrire puisque relatifs à ce présent.

Par ailleurs les apories sur le temps soulignent les difficultés à conceptualiser ce mot et le percevoir comme une réalité figée. La première difficulté est déjà repérée par saint Augustin: «Qu'est-ce donc que le temps?» Si personne ne me le demande, je le sais mais si on me le demande et que je veuille l'expliquer, je ne sais plus» /Augustin, 1964: 14/. En premier lieu ce qui pose problème chez saint Augustin ce n'est pas l'expérience du temps, mais sa traduction en mots. Il cherche alors à expliquer pourquoi le temps échappe à la raison. Il va donc tenter de comprendre ce qu'est le temps, c'est-à-dire quel est l'être du temps. D'où il pose cette question «Qu'est-ce donc le temps?» et plus précisément, quelle définition on peut en donner, puisque nous éprouvons le temps, nous vivons dans le temps et nous en faisons constamment l'expérience. Donc on peut demander: «Quelle est l'essence du temps?»

Pourtant il affirme que si rien ne passait, il n'y aurait point de temps passé; que si rien n'advenait il n'y aurait point de temps à venir et que si rien n'était, il n'y aurait point de temps présent et il admet que le présent sans voler au passé il ne serait plus temps; il serait l'éternité. Or ce qui devient évident et clair, c'est que le temps est un être instable, où les instants se succèdent sans arrêt, qui ne s'appréhende qu'au présent, en dépit des trois instances: le présent du passé, le présent du présent et le présent de l'avenir et ce triple mode de présence existe dans notre esprit, c'est-à-dire qu'il s'enracine dans notre subjectivité.

Merleau-Ponty, philosophe contemporain estime que la notion du temps chez Augustin n'est pas un objet de notre savoir, mais une dimension de notre être. Quand on traite du temps chez Augustin, il faut donc élargir la question au sens même de l'existence temporelle. Pour lui le temps n'est qu'une distension de l'âme: «je ne connais le passé que par la mémoire, le futur par l'espoir ou l'anticipation. Le passé et le futur ne sont d'ailleurs que des distensions de mon âme présente» (la conscience actuelle ou l'intuition directe) /Merleau-Ponty, 1985: 475/.

La réflexion d'Augustin aboutit à un résultat: Le temps n'a pas d'être réel. On ne le mesure qu'en percevant le moment où il s'écoule, et cette perception s'opère au niveau du sujet humain, pour le sujet humain tous les temps sont au présent, c'est l'esprit qui introduit la dimension du passé, du présent et de l'avenir. Le temps n'a donc pas d'être en lui-même, mais il n'existe que dans l'esprit.

Le mot *temps* désigne – en apparence – l'objet d'une expérience immédiats, mais il se perd dans les brumes dès qu'on veut en saisir le contenu. On peut tenter de définir le temps: dire qu'il est ce qui passe quand rien ne se passe; qu'il est l'ordre des choses qui se succèdent; qu'il est le moyen le plus commode qu'a trouvé la nature pour que tout ne se passe pas d'un seul coup. Mais toutes ces définitions contiennent l'idée du temps, elles n'en sont que des métaphores faibles à rendre compte de sa véritable pureté /Etienne, 1998/.

Ludwig Wittgenstein, il écrit dans son *Carnet Bleu*: «un mot n'a pas un sens qui lui soit donné pour ainsi dire par une puissance indépendante de nous, un mot a le sens que quelqu'un lui a donné» /Plaud, 2010/. Il faut savoir que le sens d'un mot n'est rien d'autre que les façons qu'on a de s'en servir, sans qu'on soit sûr qu'il y ait quelque chose derrière, une vérité qui le masque.

Selon la globalité de notre expérience humaine il y a au moins deux sortes de temps: le temps physique, ce lui des horloges et le temps subjectif, celui de la conscience, autrement dit le temps du «monde» et le temps de «l'âme» qui sont inséparable l'un de l'autre. Rien ne dit mieux le conflit irréductible du temps du monde et celui de l'âme, que la poésie la plus populaire; celle où l'on dit que la vie est brève, les amours éphémères et la mort certaine.

De ces apories, il ressort une vision linéaire d'écoulement d'un présent perpétuel qui est très discuté par les philosophes. On présente ici la théorie aristotélicienne du temps. Le *temps* en effet renferme cette hypothèse: la continuité comme une ligne qui contient une multitude d'instant et de points, mais à la

différence des points qui coexistent dans la ligne, les instants dans le temps se succèdent, ce qui suppose que continuellement un instant nouveau se substitue au précédent mais on ne peut pas rendre compte de la variation des instants par la substitution, la substitution est impossible dans la continuité.

Selon Aristote il y a des raisons de ne pas identifier temps et mouvement: un mouvement et un changement réside seulement dans ce qui change mais le temps est de la même manière partout, un mouvement dure un certain temps mais le temps ne dure pas un certain temps, en plus, le mouvement permet de déterminer la rapidité ou la lenteur, donc le temps n'est pas identifiable au mouvement. À l'aide de cet argument Aristote montre que le temps n'est pas sans changement et cela fait l'objet d'une vérification empirique de temps. Pour Aristote le temps empirique a pourtant un contenu qui le rend réel et perceptible, en quelque sorte le contenu du temps empirique est celui du changement, le temps sans changement est un temps qui échappe à l'homme. Le contenu du temps empirique est donc le changement et le présent reste une partie du temps écoulé. Plutôt que de parler de présent, il apparaît plus juste de parler d'actuel. Selon ce point de vue l'actuel est le seul espace temporel réel, vécu en permanence par l'être humain et sans cesse en mouvement (passé/actuel/futur) /Dupond, 2012/.

Le temps dans son ensemble se compose du passé et de l'avenir, de ces deux grandes divisions, l'une le passé, n'est plus; l'autre l'avenir, n'est pas encore; aucune d'elles n'est. C'est-à-dire le temps est constitué avec ce qui n'est plus et avec ce qui n'est pas encore; or ce qui est composé de non-êtres ne peut participer ni de l'existence ni de la substance, le temps n'est pas une substance, il accompagne le mouvement de la substance. Mais le présent par opposition au passé et à l'avenir, on peut dire qu'il est mais il n'est pas une division, une partie du temps. Le présent est la limite du passé et de l'avenir; il se réduit en effet à un instant; c'est l'instant présent. On peut présenter cet argument sous une autre forme pour mettre en question l'existence du temps: si une chose divisible existe, il est nécessaire que ses parties aussi existent, or bien que le temps soit divisible, aucune de ses parties n'existe, dans ces conditions on peut douter qu'il existe.

Après cette brève analyse philosophique du temps, laissons une place pour nos expériences du temps aujourd'hui. Actuellement nous avons peur de la dégradation, du fait que le temps détruit. Nous voulons toujours plus de complexité, de possibilités de choix, de croissance et de développement et nous estimons qu'il n'y a de la vie que parce qu'il y a de la croissance. Cependant dans une société pour atteindre cette croissance la confiance repose sur un sentiment de durabilité, le fait que le monde dure plus que moi, plus que nous, et notamment les humains ont toujours eu besoin d'institutions durables, comme un théâtre plus solide que nos existences éphémères, mais nous sommes plongés dans une société qui délaisse ces institutions pour avoir des connexions accélérées qui sont essentielles au lien social. Dans le même contexte il y a une inégalité dans le rapport de chacun au temps. Aujourd'hui on rencontre à la fois des gens de plus en plus pressés, stressés,

rapides, obligés d'être rapides et d'autres condamnés à la lenteur. D'où un terrible conflit dans le traitement du temps: une minute pour quelqu'un peut correspondre à dix heures pour quelqu'un d'autre, et ce rapport-là qui est presque un coût du prix du temps pour les uns et les autres, est insupportable. On a coutume de dire que le temps c'est de l'argent. Cette accélération dans la vie quotidienne est un phénomène importante, on accélère les connexions, les déplacements et l'on finit par trouver cela normal, incontournable. Le temps aujourd'hui est en train de manager nos cerveaux, nos corps, nos relations, notre emploi du temps, la forme entière de notre société et cette accélération va sans doute trop vite pour nos capacités et dans cette circonstance le temps aujourd'hui devient un temps inhumain.

Ainsi la condition contemporaine de l'homme se place psychiquement et physiquement dans un décalage par rapport à la rapidité de ces moyens techniques et ces connexions. Selon les sociologues, plus les opérations humaines sont diverses, plus il faut les coordonner, plus il faut de temps et plus le temps devient important. Dans certaines sociétés où il y a peu de connexion, on peut faire l'expérience physique que le temps passe tout autrement. Nous souffrons aujourd'hui d'une sorte de nervosité, on n'a pas le temps de reprendre son souffle, de reprendre appui sur un passé plus lointain et sur un rapport au temps plus ample. Au lieu d'insister sur les effets négatifs de la nouvelle technologie et sa rapidité, on devrait plutôt se renseigner sur tous ce qu'elle peut apporter pour que la société se développe davantage. Les technologies sont présentes dans nos vies et elles ne cesseront de nous étonner par la qualité et la rapidité de ses fonctions. Elles améliorent nos vies par sa qualité d'informations ouvertes à tous et elles nous dirigent dans la prise de décision et permettent de s'actualiser facilement.

Nous terminons cette partie avec la notion éthique du temps qui peut se décomposer selon Olivier Abel en trois grandes figures: il y a un temps pour commencer; un temps pour maintenir et tenir; et un temps pour finir, pour achever. Le temps pour commencer est relié à la promesse, le temps pour maintenir est relié à la narration et le temps pour finir au pardon et à l'oubli.

Nous sommes dans un présent très étroit qui n'ose plus avoir un horizon, nous n'attendons plus rien, nous vivons de plus en plus au jour le jour. La promesse peut élargir ce présent, elle est quelque chose de merveilleux. Le rôle de la promesse est celui d'oser penser le bonheur, le désir du bon, est une notion très importante dans le rapport au temps.

La maintenance est la deuxième figure éthique du temps. On est né dans un corps, dans une société, dans une culture et dans une époque au milieu de l'histoire, il faut accentuer l'intervention de l'histoire dans notre engagement dans le temps. Certes chacun a son point de vue et sa propre histoire, la seule faculté qui nous permet de tisser une dimension active et passive de nos vies continuées c'est justement la faculté de narration, le temps de raconter. C'est une seule manière qui puisse répondre à la question d'Augustin: «Je ne sais pas ce qu'est le temps». Ainsi

le temps humain n'est pas un temps purement chronologique c'est un temps narratif, c'est un temps qui se raconte et c'est ce qui lui donne sa qualité humaine.

Le pardon est la dernière figure éthique du temps. Il faut délivrer le bonheur non accomplies et le malheur présent, la faculté d'oublier ce qui sont irréversibles et irréparables autrement dit la manière de s'en souvenir et de les dire telle que ses oublis soient possibles: le pardon.

On ne peut pas changer le passé, revenir en arrière, le temps ne peut être changé et on a vu comment avec le temps tout s'efface. Le pardon comme une conduite à l'échelle de nos formes de vie garde une mémoire vivante de faits inutiles. Ces quelques notions philosophiques sur le concept du temps pourront nous aider à confronter le problème et l'expérience du temps¹.

Le terme *temps* est très ambigu en français. Tout d'abord, il faut chercher à comprendre comment le langage représente le temps ou comment le temps est représenté dans les langues. (Le but de la linguistique de temporalité).

La généralité de la linguistique de temporalité cherche le lien entre l'homme, le langage et le temps, en supposant que le temps est indispensable à l'homme et en servant un modèle universel temporel à la représentation du temps dans les langues et ensuite elle observe une analyse au travers des faits de langues à décrire les catégories grammaticales ou conceptuelles à exprimer «la temporalité».

Le terme *temps* peut désigner le temps dénoté et le temps grammatical, certaines langues distinguent ces deux sens à l'aide de deux termes distincts comme en anglais (time et tense) en tout cas il faut distinguer les deux *temps* possibles, car le temps dénoté et le temps grammatical ne coïncident pas nécessairement. Certains grammairiens français pour éviter cette confusion, retiennent l'expression *tiroirs verbaux*² pour appeler les temps du verbe. Mais en sus de cette caractéristique propre au français, le terme *temps* renvoie à différentes réalités et la dénomination des temps du verbe ne correspondent pas forcément aux temps de la réalité. D'après J.C.Chevalier le mot temps n'est qu'une étiquette de classification grammaticale, cette étiquette ne rend pas compte de la souplesse et de la variété d'emploi des diverses formes verbales, autrement dit les temps grammaticaux réfèrent et leur valeur référentielle est indirecte, elle se limite à la localisation temporelle de référents verbaux /Chevalier, 1964: 334/. Un temps peut présenter plusieurs valeurs temporelle, un présent de l'indicatif peut, selon le contexte, situer l'action dans le passé ou dans le futur. Ainsi l'imparfait de l'indicatif peut situer le procès dans n'importe laquelle des trios époques:

- Il partait lorsque le téléphone sonna. (passé)
- Si tu étais ici, quel bonheur! (actuel)
- Il serait heureux s'il réussissait à son examen. (futur)

En effet le temps grammatical est une forme verbale ou une classification verbale à valeur temporelle. D'après la définition générale, il sert à installer l'action

dans la chronologie (passé, présent, futur) mais en réalité le temps grammatical n'a pas la même fonction pour tous les modes grammaticaux. Les temps de l'indicatif situent le procès dans la chronologie tandis que les temps des autres modes sont relatifs de ce point de vue et ne situent l'action que par rapport au contexte. Pour classer les diverses notations temporelles qui sont exprimées dans la langue, on peut aussi étudier la notion sémantique de temps, dans ce cas deux principes de classement différent peuvent être envisagés: d'abord, en étudiant l'organisation sémantique de l'énoncé, classer les indications de temps selon la place qu'elles occupent dans l'énoncé et deuxième étape sera pour séparer les indications temporelles au sens strict, c'est-à-dire les indications chronologiques visant à une datation, et les indications d'aspect.

Parallèlement à ce sujet, il est nécessaire de mettre l'accent sur les différents sens du mot *temps* vus par les linguistes, mais il nous faut définir ce que nous entendons par le temps linguistique. Le temps linguistique s'organise autour d'un axe central simple, il s'agit du moment de l'énonciation, représenté formellement par «je-ici-maintenant» où locuteur et récepteur vont hiérarchiser et organiser les événements. Benveniste affirme que cette particularité est propre à toutes les langues, il s'agit donc d'une propriété du langage /Benveniste, 1966/.

Benveniste dans son article «Les relations de temps dans le verbe français» /Benveniste, 1959/ il a partagé l'énonciation en deux catégories: *discours et histoire*, il estime que les temps d'un verbe français ne s'emploient pas comme les membres d'un système unique, ils se distribuent en deux systèmes distincts et complémentaires. Chacun d'eux ne comprend qu'une partie des temps du verbe, tous les deux sont en usage concurrent et demeurent disponibles pour chaque locuteur. En 1966 Benveniste rédige un autre article intitulé «Le langage et l'expérience humaine», là il envisage en particulier la temporalité concernant les phénomènes linguistiques (la personne et le temps). Mais il est peu connu qu'il existe entre ces deux articles une relation étroite. Dans ce dernier article Benveniste distingue trois niveaux pour la notion du temps: *le temps physique* du monde est un continu uniforme, infini, linéaire, segmentable à volonté, il a une durée infiniment variable que chaque individu mesure au gré de ses émotions et au rythme de sa vie intérieure. Du temps physique et de son corrélat psychique nous distinguerons *le temps chronique* qui est le temps des événements, qui englobe aussi notre propre vie (le temps vécu par l'homme) en tant que suite d'événement. Dans le temps chronique ce que nous appelons «temps» est la continuité où s'insèrent des blocs d'événements ou des suites d'événements que l'on peut parcourir du passé vers le présent ou du présent vers le passé (les événements ne sont pas le temps, ils sont dans le temps). Or le temps chronique comme le temps physique, comporte une double version, objective et subjective.

Par rapport à ces deux premiers niveaux de distinction, il en ajoute un troisième qui est celui du temps linguistique. *Le temps linguistique* nous apparaît irréductible au temps chronique et au temps physique, il est organiquement lié à

l'exercice de la parole, il se définit et s'ordonne comme fonction du discours et il s'organise à partir d'un temps de référence qui est le présent de l'instance de parole, ce moment de référence est toujours un moment neuf considérant qu'il est en mouvement permanent.

Chaque fois qu'un locuteur emploie la forme grammaticale de «présent», il situe l'événement comme contemporain de l'instance du discours, le présent linguistique est le fondement des oppositions temporelles de la langue. Ce présent qui se déplace avec le progrès du discours, se partage entre deux autres moments: le moment où l'événement n'est plus contemporain du discours, est sorti du présent et doit être évoqué par rappel mémoriel, et le moment où l'événement n'est pas encore présent, va le devenir et surgir.

Selon Paul Imbs du point de vue linguistique, chaque situation concrète dans laquelle se trouve l'homme, peut être considérée comme un stimulus externe qui déclenche chez les sujets parlants une réaction psycho-linguistique qui se traduit comme une phrase et au cours de la création d'une phrase, il existe toujours une relation étroite entre la personne du verbe et son temps. Le temps peut être considéré comme une série d'époques se succédant sur la ligne progressive du temps (le temps vient du passé et avance vers l'avenir). Chacune des époques exprime une division du temps /Imbs, 1960/.

D'après Paul Imbs il y a deux divisions temporelles du verbe: pour point de départ on prend le moment où l'on parle, ce moment est appelé *le présent réel*; de part d'autre de ce présent on situe le passé et le futur et ainsi on obtient *le système primaire* des divisions temporelles. Mais on peut transporter l'origine des temps soit au passé soit au futur, le passé et le futur devenant alors les repères par rapport auxquels on localise les événements. Le système formé à partir de ces repères secondaire constitue *les systèmes secondaires* des divisions et relations temporelles exprimées par le verbe.

Vetters aussi distingue la notion du temps: *le temps physique* (objectif) qui s'écoule sans retour, *le temps vécu* (subjectif) et *le temps chronique*, qui consiste en une multitude de repères temporels (calendrier, heures....) basés sur des convention humaines. Il sépare ces trois temps du *temps linguistique* qui se définit comme fonction du discours et qui est représenté sur un axe temporel dont le centre axial est le présent du locuteur et il ajoute le terme «tiroir» pour désigner les différentes séries de forme conjuguée du verbe.

La discussion des problèmes liés à la référence temporelle s'ouvre avec l'idée de Carl Vetters qui propose deux tendances principales qui caractérisent l'étude des tiroirs verbaux: la tendance aspectualiste et la tendance anaphorique. Vetters met l'accent sur les instructions procédurales véhiculées par les temps verbaux qui selon lui doivent être spécifiées avant la prise en compte des facteurs discursifs et intuitifs /Vogeleer, et al., 1998/.

Jean-Pierre Desclés dans son article «Du temps linguistique comme idéalisation d'un temps phénoménal» publié en 1996 exprime comment l'homme

verbalise le temps des phénomènes à l'aide du temps linguistique. Le temps est organisé par la perception. Les hommes perçoivent les événements qui les affectent ou qui ont lieu devant leurs yeux, ils sont témoins des processus des mouvements d'objets dans l'espace et des changements des qualités, par exemple le mouvement d'une pierre que l'on lance, cet objet passe par plusieurs états mais ces états peuvent changer dès que des événements assurent des transitions entre ces états. Ainsi le temps s'organise pour l'homme par la perception qu'il a des événements, des états et des processus. L'homme étant un être parlant, il a la capacité de verbaliser ses représentations des phénomènes qu'il perçoit ou qu'il conçoit sous formes de représentations linguistiques inscrites dans les systèmes sémiotiques des langues. Le temps linguistique est donc le temps des phénomènes représentés et verbalisés par les langues qui reposent plus sur des analyses qualitatives que sur des analyses quantitatives.

Comme nous venons de voir, le temps est une notion équivoque qui renvoie à plusieurs types de temporalité et plusieurs caractéristiques sont attachées à la notion de temps. Il apparaît convenable de délimiter au moins trois significations qui rendent compte de trois perceptions temporelles différents: le temps universel / le temps conventionnel / le temps individuel. D'une part, le temps est une réalité scientifique, dans ce cas nous pouvons parler des caractéristiques universelles du temps. La notion de temps est également une réalité sociale, une construction institutionnalisée par l'homme. D'autre part la notion de temps possède aussi une dimension individualisée, c'est-à-dire la perception du temps par chaque individu, nous parlons dans ce cas de caractéristiques individuelles du temps.

La définition du temps universel est très complexe, le temps qui existe en dehors de l'existence de l'homme, en tant qu'absolu universel régissant un certain ordre de l'univers dont la langue fait partie, nous l'appellerons *temps universel*. Le temps universel s'impose à l'homme et il s'impose également au langage.

Plusieurs paramètres existent dans ce temps: immuabilité / écoulement / perpétuité, ce temps dans son essence n'est pas pertinent dans une étude linguistique cherchant à comprendre comment le langage exprime le temps. Le repérage par rapport au sujet qui est indispensable au temps du point de vue linguistique est complètement absent du temps universel.

L'importance du temps universel relativement au langage ne se révèle que dans les contraintes qu'il exerce sur la langue et la pensée. Ces contraintes sont à la base de certaines caractéristiques essentielles du langage.

La notion de temps opératif chez Guillaume entretient également une relation étroite avec la notion de temps universel. Le temps opératif est la nécessité pour la pensée de se développer dans le temps. Tout processus de pensée, de construction ou conception d'idées, a besoin d'un espace de temps pour s'élaborer. Le temps opératif se situe à la limite entre le système de la langue et la parole puisque c'est le temps où s'élabore dans la pensée, le passage entre langue et parole /Guillaume, 1929/.

Selon Guillaume une opération de pensée si brève, demande du temps pour s'accomplir et peut conséquemment être référée, aux fins d'analyse et aux instants successifs du temps qui en porte l'accomplissement et que nous nommerons le temps opératif. La notion de temps opératif permet d'analyser des mécanismes de la chronogénèse³, l'idée centrale pour Guillaume était que la pensée afin d'instituer dans la langue ses propres démarches /Guillaume, 1929/.

Dans la même veine, il est inévitable de ne pas reconnaître l'importance de la réflexion de Guillaume sur le temps et sa représentation du temps. En général, dans le cas de n'importe quel système verbo-temporel, dès le départ l'opération fondamentale est d'envisager l'existence d'une opération de pensée qui est celle dans l'esprit, de la formation instantanée de l'image-temps.

Cette opération de pensée extrêmement brève sera présentée par une ligne de force vectrice, l'opération de pensée formatrice du temps est la chronogénèse. Elle se développe et progresse sur un axe vecteur longitudinal et la pensée prend connaissance par des coupes transversales successivement portées de ce qui se passe sur cet axe. C'est en partant de ce principe universelle que l'on a réussi à reconstituer la systématique verbo-temporelle du français.

La linéarité dépendante du temps universel affecte la structure narrative des événements. Si plusieurs événements peuvent être coïncidents, cette coïncidence ne peut pas être exprimée simultanément dans le langage, la différence entre l'image et le langage apparaît sur ce point, car une case de BD par exemple peut montrer plusieurs événements simultanément même s'ils occupent une période de temps différente, mais les événements doivent être narrés séparément.

Dans la plupart des sociétés, les représentations différentes de temps montrent que l'être humain possède ses propres conceptualisations du temps. Les travaux ethnologiques sur le temps estiment que les chercheurs ont eu tendance à opposer deux types de temps, un temps linéaire dans les sociétés occidentales, et un temps cyclique dans les sociétés dites «traditionnelles».

La représentation du temps varie selon les cultures et les croyances. Quand l'organisation de la société s'effectue par rapport à un temps commun à tous, c'est ce qu'on peut appeler le *temps conventionnel*, c'est un temps identique pour tous les membres d'une même communauté.

Sur le plan linguistique, le temps conventionnel correspond à la grammaticalisation des représentations temporelles, c'est-à-dire les valeurs les plus abstraites de la temporalité dans les langues.

Il existe également une représentation de la perception du temps par l'individu, c'est ce que nous appelons le *temps individuel ou individualisé*. Alors que le temps conventionnel est relatif à une échelle externe construite, le temps individualisé est lié à la sensation par l'individu de la durée plus ou moins longue du temps. Il s'agit en quelque sorte d'un contenu psychologique de la temporalité. La sensation de la durée plus ou moins longue du temps s'exprime à partir d'une

échelle temporelle en référence à l'expérience personnelle de la durée des événements.

Étant donné que le temps individualisé est directement exprimé par le langage, il peut collecter le métalangage temporel (le fait de parler du temps), on le trouve dans les locutions telles que: le temps passe vite ou ça n'avance pas, c'est-à-dire le temps de cet événement n'avance pas ou est passé vite. On peut ajouter que toutes ces expressions montrent à quel point le temps peut être subjectif. Selon Benveniste il y a une grande confusion qui consiste à penser que le système temporel d'une langue reproduit la nature du temps «objectif», les langues ne nous offrent en fait que des constructions diverses du réel.

Il faut préciser que chacun de ces trios caractéristiques du temps, universelle, conventionnelle et individuelle ont leurs spécificités. Le temps dans ses caractéristiques universelles est unidirectionnel, on reprend l'expression utilisée par Benveniste, «il s'écoule sans retour». Notre temps vécu s'écoule sans fin et sans retour, c'est l'expérience commune. Nous ne retrouvons jamais notre enfance ni hier si proche ni l'instant enfui à l'instant.

Le temps dans ses caractéristiques conventionnelles est constitué d'une multitude de repères temporels, comme le signale, «intemporel en vertu de sa fixité» /Benveniste, 1966/.

Le temps dans ses caractéristiques individuelles est flexible, il rend compte de la relativité des valeurs temporelles.

Parmi les formes linguistiques révélatrices de l'expérience subjective aucune n'est aussi riche que celles qui expriment le temps.

REMARQUES

1. D'après Olivier Abel la philosophie nous permet d'emprunter des pensées passées encore vives, de penser comment nous pouvons différer les notions comme le pardon, la justice, le monde, le temps et la vérité car telle est notre condition historique, politique et humaine d'être obligé de penser l'irréparable différent /Abel, 2008/.

2. Damourette et Pichon donnent le terme de tiroirs du verbe à ce qu'on appelle communément «temps du verbe», anglais «tense», c'est-à-dire l'ensemble des mots verbaux qui ne se distinguent sémantiquement que par des circonstances de personne et de nombre, ex. *Veux, veux, veut, voulons, voulez, veulent* est un tiroir /Damourette, Pichon, 1925/.

3. Chronogénèse «l'opération de pensée consistant à représenter linéairement l'image-temps, à faire une coupe en long du phénomène de spatialisation du temps» /Guillaume, 1929/.

BIBLIOGRAPHIE

1. Abel O. Approche philosophique de la notion du temps // *Actes des Journées Pédagogiques du Groupement des professeurs et éducateurs d'enfants aveugles*, Groupement des Intellectuels Aveugles ou Amblyopes-GIAA, 2008.
2. Benveniste E. Les relations de temps dans le verbe français // *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard, 1959.
3. Benveniste E. Le langage et l'expérience humaine // *Problèmes du langage*. Paris: Gallimard, 1966.
4. Chevalier J-Cl. Grammaire Larousse du français contemporain. Paris: Larousse, 1964.
5. Damourette J., Pichon E. La grammaire en tant que mode d'exploration de l'inconscient // *Evolution psychiatrique*. Paris, 1925.
6. De Glas M., Desclés J.-P. Du temps linguistique comme idéalisation d'un temps phénoménal // *Intellectica*, 2 (23), 1996.
7. Ducrot O., Todorov T. Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage. Paris: Seuil, 1972.
8. Dupond P. La question du temps chez Aristote // *Notes de Cours*, 2012 // URL : <http://www.philopsis.fr/IMG/pdf/temps-aristote-dupond.pdf>
9. Etienne K. Le temps de la physique // *Bulletin interactif du Centre International de Recherches et Études transdisciplinaires*, n° 12, 1998 // URL : <http://cirettransdisciplinarity.org/bulletin/b12c5.php>
10. Guillaume G. Temps et verbe: théorie des aspects, des modes, et des temps: suivi de L'architectonique du temps dans les langues classiques. Paris: H. Champion, 1929.
11. Imbs P. L'emploi des temps verbaux en français moderne // *Essai de grammaire descriptive*. Paris: C. Klincksieck, 1960.
12. Mascherin L. Analyse morphosémantique de l'aspectuo-temporalité en français. Le cas du préfixe RE-. Thèse. Université Nancy II, 2007.
13. Merleau-Ponty M. Phénoménologie de la perception. Paris: Gallimard, 1985.
14. Moreau J. Le temps selon Aristote // *Revue Philosophique de Louvain*, Troisième série, tome 46, n° 9, 1948.
15. Plaud S. Vie du langage, vie des images: une marque de continuité dans la philosophie de Ludwig Wittgenstein // *Philosophique*, 2010 // URL: <http://journals.openedition.org/philosophique/156>; DOI: 10.4000/philosophique.156
16. Riegel M., Pellat J.-Ch., Rioul R. Grammaire méthodique du français. Paris: PUF, 2004.
17. Saint Augustin. Les Confessions, Tome II, Livre XI (trad. J. Trabucco). Paris: Garnier-Flammarion, 1964.
18. Vogelee Sv., Borillo A., Vettors C., Vuillaume M. Temps et discours. Louvain-La-Neuve: Peeters, 1998.

Գ. ՇԱՄՍ – «Ժամանակ» հասկացության փիլիսոփայական և լեզվաբերականական հայեցակարգերը. – «Ժամանակ» հասկացությունը արդի գիտության հարացույցում դիտարկվում է որպես գոյաբանական, փիլիսոփայական և լեզվաբանական կարգ: Գիտական հետազոտման առումով առանցքային կարեվորություն է ներկայացնում ժամանակի փիլիսոփայական և լեզվաբանական կարգերի փոխհարաբերության խնդիրը: Հենց այս խնդիրն էլ դարձել է սույն հոդվածի քննության առարկան: Մասնավորապես վերլուծության են ենթարկվում ժամանակակից ֆրանսիացի փիլիսոփաների և լեզվաբանների մեկնաբանությունները՝ ֆրանսերենի բայական համակարգի ժամանակաձևերի բովանդակային առանձնահատկությունների շուրջ:

Բանալի բառեր. ժամանակ, իրադարձություն, լեզու, խոսք, գծայնություն, սուբյեկտիվություն

Г. ШАМС – Философские и лингвограмматические концепции понятия «время». – В современной научной парадигме понятие «время» рассматривается как феноменологическая философская и лингвистическая категория. С точки зрения научного исследования особый интерес представляет вопрос о взаимоотношении философской и лингвистической концепции понятия «время». Освещение этой проблемы и стало предметом анализа данной статьи, где, в частности, рассматриваются постулаты современных французских философов и лингвистов об особенностях плана содержания временных форм глагольной системы французского языка.

Ключевые слова: время, событие, язык, речь, линейность, субъективность

Ներկայացվել է՝ 16.09.2019
Երաշխավորվել է ԵՊՀ Ֆրանսիական բանասիրության ամբիոնի կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

Սուսաննա ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ
 Երևանի պետական համալսարան

**ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆԻ ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ
 ՌԻՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ**

Հայրնի է, որ բառակազմական ձևերի հետ սերտորեն առնչվում են դրանց ածանցյալ կազմությունների իմաստները: Այդ կազմությունների ուսումնասիրության ժամանակակից միտումներն ուղղված են նրանց գործառույթային առանձնահատկությունների բացահայտմանը: Այդ առումով, գերմաներենում, որպես բառակազմական հատուկ միջոցներ, առանձնացվում են, այսպես կոչված, «կոմբինեմները» (համակցությունները) և համաձանցները, որոնք արդի գերմանագիտության մեջ մեկնաբանվում են ոչ միանշանակ: Սույն հոդվածում փորձ է արվում բացահայտել նշված ձևերի էությունը, ինչպես նաև դրանց գործառույթային առանձնահատկությունները:

Բանալի բառեր. բառակազմություն, ածանցյալ ձևեր, համակցություն, համաձանց, ձևույթային կազմություն, քերականական իմաստ, ածանցում, բառային իմաստ, համարժեքություն, ցիրկումֆիրս

Ընդհանրապես ցանկացած լեզվի բառակազմական յուրահատկություններին անդրադառնալիս հարկ է նշել, որ այդ առումով լեզվի նախնական ձևերի առաջացումը և հետագայում իմաստակիր միավորների հիման վրա նոր ձևերի ստեղծումը նույնական չեն: Առաջին դեպքի համար կարևոր է առանձին հնչյուններից բառաձևերի կազմավորման հանգամանքների պարզաբանումը, իսկ երկրորդում՝ արդեն գոյություն ունեցող ձևերից նորերի առաջացման սկզբունքների սահմանումը: Երկրորդ դեպքի առկայությունը նպատակ ունի բացահայտել կոնկրետ լեզվի բառակազմական միտումները և օրինաչափությունները, եթե նկատենք, որ դրանք լեզուների համար միասնական չեն: Արդի գերմաներենը ևս բնութագրվում է բառակազմական կաղապարների կազմության իրեն բնորոշ առանձնահատկություններով, որոնք ձևավորվել են նրա պատմական զարգացման ընթացքում: Ակնհայտ է մեկ հանգամանք, որ գերմաներենի ինչպես վաղ, այնպես էլ արդի փուլին բնորոշ է բառային նոր միավորների ստեղծումը թե՛ բնիկ և թե՛ օտար ձևերի հիման վրա: Միևնույն ժամանակ, եթե գերմաներենի վաղ փուլում օտար բաղադրիչով կազմություններում գերակշռում էին հունարենից և լատիներենից փոխառյալ տարրերը, ապա այսօր դրանց կողքին մեծ թիվ են կազմում անգլերենից և ֆրանսերենից վերցված ձևերը, որոնք նաև իրենց բնույթով համարժեք չեն, քանի որ կարող են լինել ինչպես առանձին բառեր, այնպես էլ տար-

բեր ածանցյալ կազմություններ: Ինչ վերաբերում է բնիկ ձևերից նոր միավորների ստեղծմանը, ապա այստեղ կարելի է առանձնացնել մի քանի միտումներ.

– քերականական գործառույթի փոփոխության միտում կամ խոսքի-մաստային փոխանցում, ինչպես՝ zart (ած.) → Zartheit (գոյ.) կամ bergen (բայ) → Bergung(գոյ.) կամ wackeln (բայ) → wacklig (ած.) և այլն:

– Նոր ձևի առաջացում առանց քերականական գործառույթի փոփոխության կամ առանց խոսքիմաստային փոխանցման, ինչպես՝ gelb (ած.) → gelbig (ած.), sozial (ած.) → asozial (ած.) կամ Kind (գոյ.) → Kindchen (գոյ.) և այլն:

– Կարգային փոփոխության միտում, ինչպես՝ sensible (հատկանիշ) → Sensibelchen (առարկա) կամ sensible (հատկանիշ) → sensibilisieren (գործունեություն), Gold (առարկա) → vergolden (գործունեություն) և այլն:

– Նոր ձևերի ստեղծում առանց կարգային փոփոխության, ինչպես՝ zart (հատկանիշ) → Zartheit (հատկանիշ) կամ bergen (գործունեություն) → Bergung (գործունեություն) կամ wackeln (գործունեություն) → wacklig (գործունեություն), Lyrik (առարկա) → Lyriker (շնչ. առարկա) և այլն:

Ինչպես տեսնում ենք, նոր բառակազմական միավորների ստեղծման համար կարևոր դեր են խաղում գերմաներենի տարբեր կարգի բնիկ ածանցները, որոնց միջոցով էլ ձևավորվում են համապատասխան կաղապարները: Այս առումով կարող ենք նշել, որ գերմաներենի զարգացման ընթացքում առաջացել են բազմաթիվ արդյունավետ նշանակությամբ նախածանցներ, վերջածանցներ և միջածանցներ: Ընդ որում այստեղ նախածանցները հիմնականում փոխարինելի չեն, քանի որ դրանք ամբողջ բառի քերականական հատկանիշները չեն բնութագրում: Այն դեպքերում, երբ նախածանցը այնուամենայնիվ արտացոլում է ամբողջ բառի քերականական հատկանիշները (ինչպես՝ bedachen, verarmen), այն կատարում է հիմնական իմաստի ճշգրտում՝ առանց վերջինիս փոփոխության: Մնացած դեպքերում նախածանցների միջոցով արտահայտվում են բառային նոր իմաստներ: Այդ առումով արդի գերմաներենի be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent- և այլ նախածանցները բնութագրվում են բառակազմական լայն գործառույթով: Դրան հակառակ այս լեզվի վերջածանցները հանդես են գալիս որպես հիմքի հետ կապակցված միավորներ՝ հաղորդելով դրանց լրացուցիչ ածանցական իմաստներ: Գերմաներենում առավել գործածական են -heit, -lich, և -ig վերջածանցները, որոնք ձևավորվել են նրա զարգացման վաղ փուլերում և արդի լեզվում բավականաչափ արդյունավետ են: Միջածանցներն ընդհանուր առմամբ, ժամանակակից գերմաներենում լայն տարածում չունեն, իսկ եթե այդպիսիք առանձնանում են, ապա դրանք միանշանակ չեն մեկնաբանվում, ինչպես, օրինակ՝ Republik-an-er ձևում an-ը ոմանք համարում են միջածանց, ոմանք էլ՝ համաձանց: Այս խնդրին կանդրադառնանք ստորև, իսկ որպես գերմաներենի բնիկ կազմություններ կառանձնացնեինք, այսպես

կոչված, եզակի միավորները, որոնք զարգացման պատմական հիմք ունեն և հանդես են գալիս միայն մեկ ձևով, ինչպես, օրինակ՝ *Bräutigam*, որի հիմքում հին բարձր գերմանական *gomo* «մարդ» ձևն է, կամ *Veilchen* – հ.բ.գ. *fiol* «մանուշակ», *Unflat* – միջին բարձր գերմաներեն *flat* «մաքրություն», *ledig* – հ.բ.գ. *lid* «մաս» և այլն:

Ինչ վերաբերում է գերմաներենի բառաբարդմամբ ստեղծվող տարբեր բառակազմական կաղապարներին, ապա այստեղ գործում է դեռ լեզվի վաղ շրջաններից եկող միտումը, ըստ որի, գերմաներենի բաղադրյալ ձևերին բնորոշ է հարադրական տիպը, որտեղ հիմնական իմաստ կրող բաղադրիչը, անկախ բառի կառուցվածքից, գրավում է վերջահար դիրք (ինչպես հայերենում), իսկ բառային շեշտը կրում է նախահար բաղադրիչը: Այս միտումը շարունակում է գործել նաև արդի գերմաներենում և ընկած է բաղադրյալ ձևերի հիմքում:

Ժամանակակից գերմաներենի բառակազմության մեջ այսօր կարելի է դեր ունեն օտար բառերի ներմուծմամբ նոր ձևերի ստեղծման միտումները: Ընդհանրապես դեռ գերմաներենի ձևավորման վաղ շրջանում բազմատեսակ շփումների հետևանքով այլ լեզուներից փոխառվել են ոչ միայն առանձին բառեր, այլև տարաբնույթ ածանցներ և նույնիսկ օտար բառակազմական կաղապարներ: Եթե հետևում ենք գերմաներենում օտար բառերի ներթափանցման և ապա դրանց բնիկ բառապաշարի հետ միաձուլման վերաբերյալ դեռ 15-րդ դարից իրականացված բազմաթիվ հետազոտությունների արդյունքներին, ապա պարզ է դառնում, որ այստեղ գործող միտումները էականորեն տարբերվում են բնիկ ձևերի ստեղծման միտումներից, քանի որ ժամանակի ընթացքում դրանք անընդհատ փոփոխությունների են ենթարկվել: Նշված փոփոխություններն առաջին հերթին պայմանավորված են եղել տարբեր ժամանակաշրջաններում տարբեր լեզուների հետ գերմաներենի առավել կամ նվազ շփումների աստիճանով, որի հետևանքով փոխվել են նաև օտար ձևերի կազմության համապատասխան կաղապարները: Այսպես, օրինակ, եթե գերմաներենի վաղ շրջաններում այդ կաղապարները կրում էին հունարենի և լատիներենի ազդեցությունը, իսկ այնուհետև նաև ֆրանսերենինը, ապա այսօր գերակայում են անգլերենի ազդեցությամբ ձևավորված կաղապարները: Այսուհանդերձ կարելի է փորձել, բացահայտել օտար ձևերի հիման վրա ստեղծվող և ընդհանուր հատկանիշներով բնութագրվող բառակազմական կաղապարները: Որպես այդպիսին կարելի է դիտարկել ձևաբանական-շարահյուսական և բառային-իմաստաբանական կաղապարները, որոնք ամբողջացվել են գերմանագետներ Վ. Ֆլայշերի և Ի. Բարտցի կողմից /տե՛ս Fleischer, Bartz, 1995: 53/: Նման կաղապար է, օրինակ, բայական -ieren և ածականական -abel ածանցներով կազմվող ձևերը (*dokumentieren*, *demonstrieren*, *akzeptabel*, *deklinaabel*), որոնք գերմաներենի արդի փուլում բնութագրվում են բարձր արդյունավետությամբ և դրանց օգնությամբ ստեղծվում են բազմաթիվ

նորաբանական կազմություններ: Նույնպիսի արդյունավետությամբ են աչքի ընկնում նաև գոյականական -ität և -ismus ածանցներով կազմվող կաղապարները (Lokalität, Solidarität, Konformismus, Masochismus և այլն): Ընդ որում, եթե առաջին տիպի կաղապարը կարող ենք դիտարկել որպես ձևաբանական-շարահյուսական, ապա երկրորդը՝ բառային-հմաստաբանական կաղապար: Կարևոր մի դիտարկում ևս. օտար ձևերի հիման վրա ստեղծված կաղապարները կարող են ենթարկվել նաև գործառույթային փոփոխությունների, ինչպես, օրինակ, եթե օտար ծագման -itis ածանցով կաղապարները առավելապես գործածվել են բժշկական տերմինաբանության մեջ (ինչպես՝ Bronchitis, Dermatitis և այլն), ապա այսօր դրանք ունեն նաև ընդհանուր լեզվական կիրառություն, ինչպես՝ Computeritis «համակարգչամոլ», Neutralitis «իրեն գերչեզոք պահող» կամ Berlusconitis «բեռլուսկոյանման» և այլն: Այս ամենով հանդերձ, կցանկանայինք անդրադառնալ գերմաներենի բառակազմության այնպիսի երեկոյանների, որոնք առաջացել են նրա զարգացման վերջին շրջանում և նրանց նկատմամբ միանշանակ մոտեցում դեռևս գոյություն չունի, թեև գտնվում են գերմանագետների ուշադրության կիզակետում: Խոսքն այստեղ գերմաներեն Kombinem (համակցություն) և Konfix (համաձանց) հասկացությունների մասին է, որոնք առավելապես վերաբերում են օտար ձևերի բառակազմությանը: Նշված հասկացությունների հնարավորինս ճշգրիտ ընկալման հիմքում այն մոտեցումն է, որ ցանկացած լեզվի բառային կազմում կարելի է տարբերակել ինքնուրույն և կապակցված գործածությամբ բառեր: Ընդ որում երկրորդ տիպի համար կարևոր է նաև նրանց նոր լեզվական նշաններ կամ բառեր կազմելու ունակությունը, քանի որ դրանց հիմնական գործառույթը ածանցյալ ձևերի կազմությունն է: Ամեն դեպքում, ելնելով վերոհիշյալ մոտեցումից, կարելի է առանձնացնել հետևյալ բառային միավորները.

1. Ինքնուրույն կամ «ազատ» գործածությամբ միավորներ, որոնց օգնությամբ կարող են նոր ձևեր կազմվել: Դրանք գիտական գրականության մեջ հանդես են գալիս որպես բառ, հիմնական ձևույթ, արմատական կամ հիմքային ձևույթ, բառահիմք, արմատ, հիմք և այլն:

2. Ոչ ինքնուրույն կամ կապակցված միավորներ, որոնք ըստ իրենց գործառույթի կարելի է բաժանել երկու խմբի.

ա) միավորներ, որոնք բացառապես նոր բառերի կազմությանն են ծառայում (ածանցներ, նախաձանցներ, վերջաձանցներ) և իրականացնում են ձևակազմիչ գործառույթ:

բ) միավորներ, որոնք ծառայում են թեքական ձևերի կազմությանը և կոչվում են թեքույթներ, հաճախ նաև քերականույթներ:

Նշենք նաև, որ գերմաներենում ինքնուրույն միավորներն ամբողջովին «ազատ» չեն լինում, քանի որ դրանք լեզվական արտահայտություններում հաճախ իրացվում են որպես զրո-ձևույթներ՝ հակադրվելով թեքական ձևույթներին (ինչպես, օրինակ, der Mann ist ledig), որը ումանք

հիմք-ձևային են անվանում: Ասվածից հետևում է նաև, որ նույն մոտեցմամբ ածանցները պետք է դիտել որպես երկրորդային բառային միավորներ, թեև դրանք միայն բառակազմական գործառույթ ունեն: Սույն մոտեցման տարբերությունն ավանդականից այն է, որ այստեղ կարևոր է համարվում ոչ թե բառակազմական միավորների իմաստային կամ կառուցվածքային յուրահատկությունները, այլ գործառույթը, ըստ որի ունենում ենք ինքնուրույն գործածությամբ հիմք-ձևային (բառեր) և ոչ ինքնուրույն գործածությամբ ածանցներ: Այս պարագայում յուրաքանչյուր լեզվի բառակազմության մեջ դրսևորվում են իրեն բնորոշ համակցական կաղապարները: Գերմաներենում, ինչպես նշվեց, այսպես կոչված գրո-ձևային համակցությունների որոշ ածանցյալ ձևեր չեն կարող բառային այլ տարբերակներ ունենալ, ինչպես deftig, fähig, garstig, hurtig, ledig և նման այլ ձևերից հնարավոր չէ առանձնացնել deft, fah, garst, hurt, led բաղադրիչները՝ որպես -ig-ի հետ համակցական միավորներ, քանի որ դրանք արդի գերմաներենում անկախ գործառույթ չունեն:

Ընդհանրացնելով արդի գերմաներենի բառակազմության և հատկապես բառաբարդման սկզբունքները, գերմանագետ Գ. Շմիդտը /տե՛ս Schmidt, 2005: 95/ դրանք դիտում է մեկ գործընթացի մեջ և անվանում է համակցում, իսկ արդյունքը՝ համակցություն (Kombinem): Ոմանք վիճարկում են այս մոտեցումն այն հիմնավորմամբ, որ որպես համակցության արդյունք արդեն գոյություն ունի Komposition տերմինը, իսկ Kombinem-ը այնքան էլ ճշգրիտ չէ /Dittmar, 2005: 78/: Հետագայում Գ. Շմիդտը ճշգրտում է, որ Kombinem եզրույթն իր մեջ ներառում է «բարդության բաղադրիչ, բառակազմական միավոր» կամ «բառակազմական ձևային» հասկացությունները և ինքն այդ եզրույթով ընդհանրացնում է նշված տարրերի գործառույթային առանձնահատկությունները /տե՛ս Schmidt նույն տեղում/: Մեր կարծիքով, Kombinem հասկացությունը Գ. Շմիդտը առաջարկում է տարբերակելու համար բառակազմական մեկ այլ նոր միջոցներից մեկը՝ համաձանցը (Konfix), որը նույնպես գերմանագետների կողմից դեռևս միանշանակ չի ընդունվում, սակայն այսօր բավականաչափ տարածում ունի:

Այսպիսով, մինչ համաձանցի առավել հանգամանալից քննությունը, փորձենք պարզել, թե ինչ հարաբերության մեջ պետք է դիտարկել Kombinem-ը: Նախ, ելնելով վերոհիշյալ մեկնաբանություններից, պետք է ընդունել, որ Kombinem-ը (թերևս կարելի է անվանել համակցորդ) չունի բառային նշանակություն և հանդիսանում է համակցությունների բաղադրիչ: Ավանդական մոտեցմամբ դրանք տարաբնույթ ածանցներ են՝ առանց հիմքակազմիչ և բաղադրակազմիչ գործառույթի, ինչպես, օրինակ, Spielothek, Videothek կազմություններում -thek բաղադրիչը: Համեմատելով նմանատիպ այլ կազմություններ ևս, գալիս ենք այն եզրակացության, որ դրանք հիմանականում օտար ծագման միավորներ են և պետք է են-

թաղրել, որ ի տարբերություն ածանցների, համաձանցներն այլ կառուցվածք և այլ գործառույթ պետք է ունենան:

Համաձանց (Konfix) եզրույթը գերմանագիտության մեջ առաջին անգամ կիրառվել է Գ. Շմիդտի կողմից նախորդ դարի 80-ական թվականներին /Schmidt, 2005/ և նրա կողմից այն ներկայացվել է որպես բառակազմական այնպիսի միջոց, որն իր բառային նշանակությամբ հանդերձ՝ ինքնուրույն բառային գործառույթ չունի և հանդիսանում է միայն բառաբարդման միավոր, ինչպես՝ Bio-gemüse «բիոլոգիապես մաքուր բանջարեղեն», invest-ieren «ներդնել», ինչպես նաև Herbi-zid, Bakterio-zid (-zid «դեղամիջոց») և այլն: Բերված օրինակներում ընդգծված ձևերը տվյալ բարդություններում ունեն բառային նշանակություն, սակայն որպես ինքնուրույն բառ չեն դիտարկվում: Բացի այդ, ինչպես տեսնում ենք, համաձանցները կարող են բարդ բառի կազմում լինել ինչպես նախահար, այնպես էլ վերջահար դիրքերում:

Սակայն, ինչպես ընդհանրապես լեզվաբանության, այնպես էլ գերմանագիտության մեջ միանշանակ մոտեցում համաձանցների բնութագրման հարցում մինչ այժմ գոյություն չունի: Ռուս լեզվաբան Վ. Մարկովն օրինակ, համաձանցը բնութագրում է որպես երկկողմ բառակազմական ձևույթ, որի օգնությամբ բարդացվում է բառահիմքը՝ նախահար և վերջահար դիրքերում միաժամանակ, ինչպես՝ -снег-, под-снеж-ник (համաձանցն է под...ник կազմությունը) կամ -дом-, без-дом-ный (без...ный) և այլն /Марков, 2001: 104-109/: Գերմանագետ Ի. Բարտցն էլ գտնում է, որ թեև ոմանք գերմաներենի համաձանցները համարում են օտար ծագման, սակայն դրանք կարող են լինել նաև բնիկ, ինչպես՝ stief- (Stieffamilie «խորթ ընտանիք»), zimper- (zimper-lich «գերզգայուն») և այլն /Bartz, 2005: 108/:

Այս առումով հիշատակման է արժանի գերմաներենի ռուսերենին նմանվող երկկողմ բառակազմական ge...-e համաձանցը, որն ավանդաբար կոչվում է Zirkumfix և ըստ էության միակն է այս լեզվում: Նշված ձևը հիմնականում ծառայում է գործողություն արտահայտող գոյականների կազմությանը, ինչպես՝ Gedränge, Gerede, Gerufe, Geschaue և այլն: Այն ունենալով բառակազմական անսահմանափակ հնարավորություններ, այդուհանդերձ դիպվածային գործառույթ ունի, ինչպես՝ “Das Wetter bis Samstag früh: Ungut launisch im Norden, zwangsneurotisches Geregne, Geböse und Geschauere im ganzen Land.” /Frankfurter Allgemeine, 2017: 7/. Նույն ածանցի միջոցով հաճախ կազմվում են նաև բացասական իմաստ արտահայտող ձևեր՝ անկախ դրանց հիմքում ընկած բայական իմաստներից, ինչպես, օրինակ՝ Gerede des Bundespräsidenten zu sprechen, ist einigermaßen despektierlich. : Շատ հազվադեպ ge...e համաձանցը ծառայում է որոշ հավաքական գոյականների կազմությանը, օրինակ՝ Gebirge, Gemälde, Gebäude, Gestänge ձևերը: Ծագումնաբանության տեսակետից տվյալ ածանցյալ կազմությունը վկայվում է դեռ միջին գերմաներենի

շրջանից, որտեղ այն իրականացրել է նույն գործառույթը: Այդ շրջանից են վկայում, օրինակ, Geäst, Gebüsch, Gewässer, Gewölk, Gewitter և այլ բառեր /տե՛ս Motsch, 1999: 32/: Այս ամենով հանդերձ համաձանցի ժամանակակից ըմբռնումները տարբեր են և Zirkumfix-ը, որը բառի կառուցվածքում երկկողմանի ընդգրկում ունի, այսօր գերմաներենում որպես արդյունավետ բառակազմական միջոց չենք կարող դիտարկել:

Ստորև փորձենք քննարկել համաձանցների էության վերաբերյալ գերմանագիտության մեջ առկա դրույթները: Այսպիսով, առաջին հարցն այն է, թե արդյոք համաձանցներն իրականում բառային նշանակություն ունեն: Կարծում ենք, այս հարցում որոշակի պարզություն կարող է առաջանալ գերմաներենի համապատասխան ձևերի իմաստների լիարժեք մեկնաբանությունից, ինչպես օրինակ՝ Bioladen ձևն ըստ էության ընկալվում է որպես biologischer Laden-ի հապավում, որը բառացի նշանակում է «բիոլոգիապես մաքուր ապրանքների, սննդամթերքի խանութ» կամ Euromarkt - europäischer Markt «եվրոշուկա», Ökotourismus - ökologischer Tourismus և այլն: Մյուս կողմից, սակայն, դրանց հիմքում տարբեր ձևաբանական կազմություններ են իրենց բառային իմաստով, ինչպես՝ Bio(logie) կամ Euro(pa), որոնք վերականգնվում են տարբեր կերպ: Ուստի դրանք բառային հապավումներ չեն կարող լինել, իսկ վերը բերված իմաստաբանական ընկալումները միանշանակ չեն: Այլ կերպ ասած՝ biologischer Laden-ը (Bioladen-ի համար), europäischer Markt-ը (Euromarkt-ի համար) կամ ասենք Ökofreak «բիոլոգիապես մաքուր սնունդ նախընտրող» կազմությունները նույնական ձևերի կրճատումների հիման վրա չեն կազմվում: Հետևաբար ծառանում է նաև դրանց ընդհանրապես ինքնուրույն բառեր դիտարկելու հարցը: Այս առումով Վ. Մոտշը կարծում է /տե՛ս Motsch, 1999: 215/, որ bio-, invest- և նման այլ բաղադրիչները կարելի է համարել բառեր, որոնց բառային նշանակություններն առկա են այն լեզուներում, որոնցից փոխառվել են այդ ձևերը: Սակայն, ինչպես վերը տեսանք, դրանք գերմաներենում վերծանելիս ներկայացվում են առավելապես բնիկ ածանցների (հատկապես՝ -isch) միջոցով, որը Հ. Վելեմանն անվանում է «աձանցների փոխանցում» /Wellemann, 1998: 112/: Այսինքն, նշված փոխառյալ կազմություններն արդյունավետ են բնիկ ձևերի միջոցով և, բացի այդ, ոչ բոլոր համաձանցներն են գերմաներենում օտար ծագման: Հետևաբար համաձանցները, անկախ դրանց ծագումից, գերմաներենում ինքնուրույն բառերի գործառույթ չունեն, եթե նկատի ունենանք նաև, որ aer-, agr-, bio-, -drom, geo-, honor-, -phil, -nom և այլ որպես համաձանց համարվող կազմությունները գերմաներենում լծորդական ձևեր չունեն: Այլ կերպ՝ համաձանցները գերմաներենում օժտված են որոշակի բառային իմաստով, սակայն ոչ լիարժեք ձևով:

Որոշ լեզվաբաններ էլ առաջարկում են քննարկվող կազմությունները դիտարկել որպես սովորական աձանցներ, քանի որ դրանք առանձին գործառույթ չունեն և իմաստի տեսակետից էլ կարծես լիարժեքությամբ

չեն բնութագրվում /Klosa, 1996: 47/: Առաջին հայացքից նման մոտեցումը թվում է իրական, եթե չենք նկատում այն հանգամանքը, որ համաձայն-ները հիմնականում հիմքակազմական նշանակություն ունեն: Բացի այդ նշված հեղինակներին շփոթեցնում է գերմաներենում առկա, ոչ հիմքակազմ գործառույթով mini-, makro-, poly- և post- միավորները, որոնք նույնպես համեմատվում են համաձայնների հետ: Նշենք, որ համաձայնների կարևոր տարբերակիչ հատկանիշը, եթե նկատի ունենանք, որ լատ. *configere* նշանակում է «միմյանց հետ կապել, կապակցել», սերտ կապակցվածությունն է բառահիմքի հետ և ոչ թե ածանցական կամ վերաբերական իմաստ արտահայտելը: Թերևս այդ պատճառով է, որ մի շարք այլ գերմանագետներ այստեղ քննարկվող միավորները համարում են կիսաձայններ, կարծելով, որ դրանք համարժեք են գերմաներենի բարդ ձևերում հանդիպող և իրենց նախնական բառային նշանակությունը կորցրած բաղադրիչների հետ, ինչպես՝ *Riesenärger*, *schweinkalt*, *Affenhitze* կամ *hoffnungsvoll*, *ideenreich*, *akzentfrei* և այլն: Ընդ որում, վերջիններս հանդես գալով նախաձայնային և վերջաձայնային դիրքերում, առավելապես իրացնում են բառային հիմնական իմաստի սաստկացման գործառույթ: Ի տարբերություն համաձայնների, կիսաձայն կազմող բաղադրիչները բարդ կազմությունից դուրս նաև որպես ինքնուրույն բառեր են հանդես գալիս:

Հետաքրքիր է նաև, որ մի շարք լեզվաբաններ համաձայնները բացառապես նորաբանական կազմություններ չեն համարում և գտնում են, որ դրանց կարելի է հանդիպել նաև լեզվի տարածամանակյա փաստերում, թեև դրանք եզակի դրսևորումներ են, ինչպես, օրինակ՝ *Lindwurm*, *Schornstein*, *Himbeere* և այլն, որտեղ ընդգրկված բաղադրիչները ժամանակակից լեզվում այլևս ինքնուրույն իմաստով չեն բնութագրվում /Donalies, 2008: 91/ և չունեն այսպիսի արդյունավետություն, ինչպես մյուսները: Կարծում ենք, համաձայններին բնորոշ վերը նշված յուրահատկությունների պատճառով դժվար հիմնավորելի է գոյություն ունեցող այն կարծիքը, թե դրանք որպես հարադիր բարդությունների անցում կարող են դիտարկվել: Ուստի, կատարված վերլուծությունից ելնելով, կարող ենք գալ հետևյալ եզրակացությունների.

- Համաձայնները բառեր չեն կարող համարվել, քանի որ ինքնուրույն բառային գործառույթ չունեն:
- Դրանք չեն կարող դիտարկվել նաև որպես բառային հապավումներ (ինչպես *Azubi* կամ *euro*-), քանի որ տարբեր բարդություններում միասնական նշանակությամբ հանդես չեն գալիս:
- Համաձայնները չի կարելի դասել բառակազմական ածանցների թվին, քանի որ դրանք, ի տարբերություն վերջինների, կարող են համակցվել ինչպես միմյանց, այնպես էլ մյուս ածանցների հետ, իսկ դրանց արտահայտած իմաստներն էլ հիմնականում ունեն բառային նշանակություն:

– Այդ միավորները չեն կարող համարվել նաև կիսաձանցներ, քանի որ բարդությունից դուրս որպես ինքնուրույն բառեր չեն իրացվում, ինչպիսիք կիսաձանցներն են:

Այդ դեպքում առաջանում է համաձանցների բնութագրական հատկանիշների տարբերակման հարցը, որը կարելի է պատկերացնել հետևյալ կերպ.

– որպես կարևոր հատկանիշ պետք է առանձնացնել դրանց սերտ կապը բառահիմքի հետ և ինքնուրույն գործառույթի բացակայությունը:

– Մյուս հիմնական հատկանիշը համաձանցների հիմքակազմիչ յուրահատկությունն է, որը համարվում է կենսունակության կամ (արդյունավետության) չափանիշ:

Այլ կերպ՝ նշված յուրահատկության շնորհիվ լեզվում կարող ենք ունենալ դրանց օգնությամբ կազմվող բազմաթիվ բարդ ձևեր: Ընդ որում համաձանցները բարդության կազմում կարող են համակցվել նաև անմիջականորեն և միջնորդավորված, ինչպես, օրինակ՝ Thermik, thermisch կամ Geolog և geologisch:

– Համաձանցների մեծ մասը, հատկապես bio-, fanat-, honor-, ident-, invest-, rhythm- և այլն, հանդես են գալիս բառասկզբում. հմմտ. Biojoghurt, Biotop, biotisch, Fanatiker, fanatisch, Honorar, honorabel, honorieren, Identität, identisch, identifizieren, investieren, Rhythmik, rhythmisch և այլն:

Բառավերջում հիմնականում ունենում ենք -id և phil- համաձանցները, ինչպես՝ Herbizid, Bibliophil «գրքասեր» և այլն:

Ինչպես վերը նշվեց, գերմաներենի համաձանցները հիմնականում օտար ծագում ունեն, այդ պատճառով ոմանք դրանց համար գործածում են «եվրոլատինիզմներ» նորաբանությունը: Գործառույթի տեսակետից վերջիններս հաճախակի հանդիպում են է. Դոնալիսի հրապարակումներում՝ հատկապես բժշկագիտական և բնագիտական բնույթի այլ տեքստերում /Donalies, 2008: 13/:

Ինչ վերաբերում է այն հարցին, թե այլ լեզուներում ևս կարելի է արդյոք նշված բառակազմական երևույթը նկատել, ապա ասենք, որ եթե ընդունում ենք համաձանցների հատկապես օտար ծագման և դրանց հիմնականում բնագիտական տեքստերում իրացման բնույթը, ապա հայերենում ևս աերո-, բիո-, գեո-, թերմո- և այլ նման փոխառյալ ձևերը, որոնք համարվում են բարդ բառերի բաղադրիչ տարրեր, կարող էին դիտարկվել որպես համաձանցներ, եթե հանդես գային բնիկ արմատական ձևերի հետ, սակայն, իրականում այստեղ դրանք ամբողջությամբ փոխառված բարդ ձևերի բաղադրիչներ են, ինչպես՝ աերո-, թերապիա, աերոնոմիա, բիոլոգիա, բիոսֆերա, գեոլոգիա, թերմոդինամիկա, թերմոն և այլն, որոնք արդի հայերենում շատ դեպքերում ունեն իրենց բնիկ օդաբուժություն, կենսաբանություն, կենսոլորտ, երկրաբանություն և այլ համարժեքները: Ինչ վերաբերում է ուսերենում համաձանցի առկայությանը, ապա, ինչպես վերը տեսանք, այստեղ կարևորվում է միայն այն

հանգամանքը, որ համաձանցն իր կառուցվածքով երկու կողմից «ընդգրկում է» արմատական ձևը, այդ պատճառով էլ երբեմն այն անվանվում է *циркумфикс*: Վ. Մարկովի կարծիքով համաձանցը տարբերվում է նախաձանցից և վերջաձանցից միայն իր հիշյալ կառուցվածքային առանձնահատկությամբ /Марков, 2001: 102/:

Ամփոփելով վերը ներկայացված վերլուծությունները, ավելի ընդունելի ենք համարում «եվրոլատինիզմ» եզրույթը, գերմանագետների կողմից սահմանվող համաձանցի փոխարեն՝ հաշվի առնելով աշխատանքում նշված յուրահատկությունները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Марков В. М. Замечания о конфикации в современном русском языке // *Избранные работы по русскому языку*. Казань, 2001.
2. Bartz J. Nomination durch Wortbildung. Leipzig, 2005.
3. Der Duden, Bd.4, Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich, 1995.
4. Dittmar E. Form und Distribution der Fremdwortsuffixe im Deutschen // *Dokumentation germanistischer Forschung, Fremdwortbildung*. Berlin, 2005, № 6.
5. Donalies E. Das Konfix // *Deutsche Sprache*. Mannheim, 2008, № 6.
6. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen, 1995.
7. Klosa A. Negierende Lehnpräfixe des Gegenwartsdeutschen. Heidelberg, 1996.
8. Motsch W. Deutsche Wortbildung in Grundzügen. Berlin, 1999.
9. Wellemann H. Die Wortbildung. Berlin, 1998.
10. Schmidt G. Das Kombinem // *Dokumentation germanistischer Forschung, Fremdwortbildung*. Berlin, 2005, № 6.
11. Zeitung: Frankfurter Allgemeine, 2017, N35.

С. АРАКЕЛЯН – Современные тенденции изучения словообразования в немецком языке. – Как известно, с пониманием словообразовательной формы связано понимание значения производных образований, которое проявляется в их соотносённости с другими словами. Современные тенденции изучения этих образований характеризуются выявлением их функциональных особенностей. В этой связи в немецком языке в качестве специфических средств словообразования выделяются так называемые комбинемы и конфиксы, которые в современном языкознании трактуются неоднозначно. В данной статье предпринимается попытка разграничить эти явления от других словообразовательных средств и выявить их функциональные особенности.

Ключевые слова: словообразование, производные слова, комбинема, конфикс, морфемная структура, грамматическое значение, деривация, лексическое значение, эквивалентность, циркумфикс

S. ARAKELYAN – *The Latest Tendencies of Studying Word Formation in German.* – It is well known that the notion of word-formation is closely connected with the notion of the meaning of derivative forms, which are revealed in correlation with other words. The modern tendencies of studying such kind of formations are characterized by identifying their functional features. In this regard “combines” and confixes are marked out as special means of word-formation in German which, however, in modern linguistics are interpreted differently. In the present paper an attempt is made to discriminate these phenomena from other word formation elements and to bring to light their functional features.

Key words: word-formation, formative words, combine, confix, morphemic structure, grammatical meaning, derivation, lexical meaning, equivalence, circumfix

Ներկայացվել է՝ 03.07.2019

Երաշխավորվել է ԵՊՀ Գերմանական բանասիրության ամբիոնի կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

Սոնա ԳՈՒԼՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

ՄԵԾ ԲՐԻՏԱՆԻԱՆ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆՈՂ ՃԱՆԱԴԱՐՀՈՐԴԱԿԱՆ ՈՒՂԵՑՈՒՅՑՆԵՐԻ ԿՈՐԴՈՒՍԱՅԻՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն հոդվածի նպատակն է Մեծ Բրիտանիան և Հայաստանը ներկայացնող ճանապարհորդական ուղեցույցներից կազմված բրիտանական և հայկական կորպուսներում առկա տուրիզմի դիսկուրսին բնորոշ և բարձր հաճախականություն ունեցող լեզվական միավորների համեմատական ուսումնասիրությունը: Մեր կազմած կորպուսների համեմատությունը ռեֆերենցիալ կորպուսի հետ ևս մեկ անգամ փաստում է, որ տուրիզմի դիսկուրսն անգլերեն լեզվի համակարգում հանդես է գալիս որպես յուրահատուկ գործառական դրսևորում և մասնագիտական դիսկուրս: Կորպուսային վերլուծության¹ միջոցով փորձ է արվել ներկայացնելու տուրիզմի դիսկուրսին բնորոշ ոճական նշույթները, ինչպիսիք են ածականները, մոդալականություն արտահայտող եղանակավորող բայերը և հավանականության մակբայները, ինչպես նաև տվյալ կորպուսներում կիրառելիության բարձր հաճախականություն ունեցող հիմնաբառերն ու հանգուցային արտահայտությունները:

Բանալի բառեր. տուրիզմի մասնագիտական դիսկուրս, կորպուսային վերլուծություն, մոդալականություն, հիմնաբառեր, հանգուցային արտահայտություններ, տուրիստական ուղեցույցներ, տուրիստական տերմիններ, հայկական տուրիստական կորպուս, բրիտանական տուրիստական կորպուս

Օգտագործելով app.sketchengine.eu² կորպուսային վերլուծության առցանց գործիքը՝ հետազոտել ենք 324.391 նշաններից (tokens) և 244.678 բառերից բաղկացած *Guidebooks to Armenia* և 145.075 նշաններից և 114.374 բառերից բաղկացած *Guidebooks to Great Britain* անգլերեն կորպուսները և համեմատել *English Web 2015* (enTenTen15) կորպուսի հետ, որը պարունակում է ինտերնետային տեքստերից քաղված և 15,703,895,409 միավորներից բաղկացած բառաֆոնդ: Կորպուսները համեմատելի դարձնելու նպատակով չմշակված հաճախականությունը (raw frequency) չափակարգել ենք (normalized frequency)³ բաժանելով տվյալ կորպուսի լեզվական միավորների չմշակված հաճախականությունը նույն կորպուսի բառաֆոնդի նշանների քանակի վրա և չափակարգել ենք այն

ավելի մեծ թվով, այս դեպքում ` 1.000.000-ով, քանի որ ռեֆերենցիալ կորպուսի ծավալը մեծ է: Որքան մեծ է կորպուսի ծավալը, նույնքան մեծ է բազմապատկվող թիվը /Biber et al., 1998: 263-264/: Մեր ստեղծած կորպուսի փոքրածավալությունը արդարացված է այն առումով, որ որքան յուրահատուկ է հետազոտվող բնագավառը, այնքան փոքրածավալ է այն ներկայացնող կորպուսը /Weisser, 2016: 31/:

Համեմատությունը ցույց է տալիս, որ որոշակի բառային միավորներ, իրենց կիրառելիության հաճախականության շնորհիվ, արդեն տարանջատվել են համընդհանուր լեզվից՝ վերաճվելով տուրիզմի դիսկուրսի ոճական նշույթների: Փորձ է արվել համեմատելու Հայաստանը, մայրաքաղաք Երևանն ու Արմավիրը ներկայացնող “Yerevan: Tour Armenia Travel Guide”, “Armenia – Armavir Guidebook”, “Rediscovering Armenia: An Archaeological/Touristic Gazetteer and Map Set for the Historical Monuments of Armenia”, “Armenia, a Country and the People: A Guidebook” չորս ուղեցույցներից կազմված *Guidebooks to Armenia* կորպուսը և “Hello London”, “London Planner” (April 2018; May 2018), “This is Wales 2018”, “Visit Bath” բրիտանական մի քանի քաղաքներ ներկայացնող ուղեցույցներից կազմված *Guidebooks to Great Britain* կորպուսը /Sketch Engine, 2018/՝ դրանց նմանություններն ու տարբերությունները վեր հանելու նպատակով:

Ստորև ներկայացված են երկու կորպուսների աղյուսակները և դրանց համեմատական վերլուծության արդյունքները: Նախ դիտարկենք *Guidebooks to Armenia* կորպուսի բարձր հաճախականություն ունեցող հիմնաբառերի և հանգուցային արտահայտությունների աղյուսակները՝

**Կորպուս – *Guidebooks to Armenia*
Հիմնաբառեր**

Նշանների քանակը	324.391
Բառերի քանակը	244.678
Նախադասությունների քանակը	11,388

Հիմնաբառեր	Ֆոկուս հաճ.	Չափակարգված հաճ. 1.000.000)	Ռեֆ. հաճ.	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)
<i>Armenia</i>	1312	4044.5019	166440	10.5986
<i>Armenian</i>	1246	3841.0437	159169	10.1356
<i>Yerevan</i>	1156	3563.6007	40537	2.5813
<i>church</i>	1153	3554.3526	3271394	208.3174
<i>Tel</i>	1016	3132.0228	215752	13.7388
<i>c</i>	823	2537.0618	1464977	93.2875
<i>road</i>	685	2111.6492	2484203	158.1902

ՕՏԱՐ ԼԵՂՈՒՆԵՐԸ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԴՊՐՈՑՈՒՄ 2019, 2 (27)

village	559	1723.2291	1499800	95.505
km	351	1082.0276	534359	34.0272
AMD	347	1069.6968	79247	5.0463
Republic	343	1057.366	857083	54.5777
URL	333	1026.539	292020	18.5954
Abovian	302	930.9753	150	0.0096
museum	296	912.4791	942092	59.991
monument	295	909.3964	229983	14.645
ruin	292	900.1483	300562	19.1393
till	284	875.4867	494138	31.466
Armenians	277	853.9078	39211	2.4969
Mashtots	257	792.2538	616	0.0392
monastery	251	773.7576	140614	8.9541
cc	243	749.096	40898	2.6043
stone	227	699.7728	716647	45.635
Guide	226	696.6901	662420	42.1819
Square	212	653.5323	414870	26.4183
medieval	210	647.3669	191568	12.1988
Soviet	206	635.0361	389492	24.8023
Tumanian	205	631.9534	47	0.003
Travel	205	631.9534	302543	19.2655
fortress	180	554.8859	68948	4.3905
Age	178	548.7205	417535	26.588
Ring	157	483.9838	95659	6.0914

Տվյալ վերլուծության արդյունքները ցույց են տալիս, որ հիմնաբա-
 ների մեծ մասը հատուկ անուններ են (*Armenia, Yerevan, Abovian,*
Mashtots, Tumanian), ինչպես նաև այնպիսի հիմնաբառեր, որոնք
 ներկայացնում են Հայաստանը որպես բրենդ (*stone, AMD, Soviet, church,*
monastery, medieval):

Guidebooks to Armenia
Հանգուցային արտահայտություններ

Հանգուցայի և արտահայ- տություններ	Ֆոկուս հաճ.	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)	Ռեֆ. հաճ	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)
19th c	101	311.3527	1035	0.0659
13th c	76	234.2852	299	0.019
main road	73	225.0371	32029	2.0396
7th c	66	203.4582	202	0.0129
dirt road	62	191.1274	13238	0.843
cyclopean fort	58	178.7966	0	0

ԼԵՉՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

<i>17th c</i>	56	172.6312	454	0.0289
<i>10th c</i>	48	147.9696	118	0.0075
<i>paved road</i>	45	138.7215	4519	0.2878
<i>5th c</i>	43	132.5561	280	0.0178
<i>18th c</i>	36	110.9772	539	0.0343
<i>19th century</i>	34	104.8118	165698	10.5514
<i>right fork</i>	32	98.6464	666	0.0424
<i>Armenian culture</i>	29	89.3983	778	0.0495
<i>12th c</i>	28	86.3156	231	0.0147
<i>13th century</i>	25	77.0675	19186	1.2217
<i>Armenian church</i>	24	73.9848	3210	0.2044
<i>5th century</i>	24	73.9848	8132	0.5178
<i>7th century</i>	24	73.9848	9045	0.576
<i>11th c</i>	22	67.8194	146	0.0093
<i>15th c</i>	22	67.8194	330	0.021
<i>Armenian population residence permit</i>	22	67.8194	1392	0.0886
<i>residence permit</i>	22	67.8194	9350	0.5954
<i>12th-13th cc</i>	21	64.7367	10	0.0006
<i>Astvatsatsin church</i>	21	64.7367	0	0
<i>master plan</i>	20	61.654	35752	2.2766
<i>Armenian literature</i>	19	58.5713	266	0.0169
<i>next village</i>	19	58.5713	0	0
<i>9th c</i>	18	55.4886	136	0.0087

Հանգուցային արտահայտությունների ցանկը գլխավորում են պատմական տարբեր դարաշրջաններ մատնանշող բառամիավորներ, որոնք թույլ են տալիս եզրակացնել, որ տեքստերը հարուստ են Հայաստանի պատմամշակութային ժառանգությունը ներկայացնող տեղեկատվությամբ՝ *Armenian culture, Armenian church, Armenian population, cyclopiian fort, Astvatsatsin church, 12th-13th cc*:

Այժմ դիտարկենք մեր կազմած Guidebooks to Great Britain կորպուսի բարձր հաճախականություն ունեցող հիմնաբառերի և հանգուցային արտահայտությունների աղյուսակները՝

**Կորպուս – Guidebooks to Great Britain
Հիմնաբառեր**

Նշանների քանակը	145,075
Բառերի քանակը	114,374
Նախադասությունների քանակը	6,211

Հիմնաբառեր	Ֆոկուս Հաճ.	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)	Ռեֆ. Հաճ.	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)
<i>St</i>	1935	13337.93	21665	1.3796
<i>London</i>	656	4521.8	38915	2.478
<i>station</i>	540	3722.21	4349	0.2769
<i>Bath</i>	329	2267.79	4939	0.3145
<i>Wales</i>	276	1902.46	11774	0.7498
<i>Museum</i>	270	1861.11	19899	1.2671
<i>Royal</i>	234	1612.96	53229	3.3895
<i>LONDON</i>	221	1523.35	3774	0.2403
<i>Uk</i>	218	1502.67	9256	0.5894
<i>www</i>	193	1330.35	7404	0.4715
<i>RD</i>	191	1316.56	958064	61.008
<i>Westminster</i>	150	1033.95	197	0.0125
<i>Victoria</i>	144	992.59	5141	0.3274
<i>Bridge</i>	139	958.13	1510	0.0962
<i>Theatre</i>	139	958.13	10559	0.6724
<i>Apr</i>	128	882.3	55779	3.5519
<i>Square</i>	127	875.41	2914	0.1856
<i>Greenwich</i>	126	868.52	30650	1.9517
<i>Queen</i>	123	847.84	3851	0.2452
<i>Daily</i>	118	813.37	34550	2.2001
<i>Tower</i>	115	792.69	206	0.0131
<i>Palace</i>	114	785.8	503	0.032
<i>Circus</i>	109	751.34	65	0.0041
<i>SQ</i>	101	696.19	5945	0.3786

Ըստ մեր վերլուծության արդյունքների՝ բրիտանական կորպուսում առկա հիմնաբառերը և հանգուցային արտահայտությունները հատուկ անուններ են, որոնք Մեծ Բրիտանիայի *բրենդ-խորհրդանիշներ* են, ինչպես օրինակ Բրիտանիայի թագավորական երկիր լինելը արտացոլվում է բարձր հաճախականություն ունեցող հետևյալ հիմնաբառերի միջոցով՝ *royal, Victoria, Queen, tower, palace*, իսկ *royal* – թագավորական, ածականը հետևյալ բարձր հաճախականություն ունեցող հանգուցային արտահայտություններում՝ *royal wedding, royal residence, royal palace*:

Guidebooks to Great Britain
Հանգուցային արտահայտություններ

Հանգուցային արտահայտություններ	Ֆոկուս Հաճ.	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)	Ռեֆ. Հաճ.	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)
<i>map inset</i>	20	137.86	61	0.0039
<i>bank hols</i>	14	96.5	20	0.0013
<i>cable car</i>	14	96.5	10067	0.6411
<i>city centre</i>	12	82.72	85621	5.4522
<i>(guided/audio) tour adult (£18.50)</i>	11	75.82	11	0.0007
<i>afternoon tea</i>	11	75.82	15043	0.9579
<i>west end</i>	11	75.82	28651	1.8245
<i>live music</i>	11	75.82	90108	5.7379
<i>contactless payment</i>	9	62.04	1668	0.1062
<i>journey time</i>	9	62.04	3908	0.2489
<i>visitor centre</i>	9	62.04	6328	0.403
<i>art collection</i>	9	62.04	11544	0.7351
<i>deer park</i>	8	55.14	1204	0.0767
<i>royal wedding</i>	8	55.14	2322	0.1479
<i>outstanding natural beauty</i>	8	55.14	2410	0.1535
<i>natural beaut</i>	8	55.14	49729	3.1667
<i>cambrian way</i>	7	48.25	12	0.0008
<i>area of outstanding natural beauty</i>	7	48.25	0	0
<i>royal residence</i>	7	48.25	1450	0.0923
<i>seaside resort</i>	7	48.25	4244	0.2703
<i>13th century</i>	7	48.25	19186	1.2217
<i>department store</i>	7	48.25	20346	1.2956
<i>perfect place</i>	7	48.25	37480	2.3867
<i>classical music</i>	7	48.25	59502	3.789
<i>present day</i>	7	48.25	75699	4.8204
<i>uk-issued contactless payment</i>	6	41.36	0	0
<i>royal palace</i>	6	41.36	4393	0.2797
<i>docking station</i>	6	41.36	5469	0.3483
<i>course meal</i>	6	41.36	5547	0.3532
<i>patron saint</i>	6	41.36	11973	0.7624

Guidebooks to Great Britain կորպուսը հարուստ է տուրիզմի դիսկուրսին բնորոշ տերմիններով, ինչպես օրինակ՝ *map inset, journey time, visitor centre, sightseeing service, travel itinerary, hop-off sightseeing service, tourist information, unlimited travel, (guided/audio) tour adult (£18.50), walking tour, audio tour, boat trip, circular cruise, hop-off sightseeing, hop-off sightseeing, river cruise, course meal*: Հայկական կորպուսը՝ ի տարբերություն բրիտանականի, հազեցած չէ տուրիզմի լեզվին բնորոշ բառամիավորներով, քանի որ գերակշռում են մանրամասն նկարագրություններով պատմական բնույթի ակնարկները:

Վերը նշված աղյուսակի տվյալների դիտարկումը ցույց է տալիս, որ բրիտանական կորպուսում առկա բառակապակցությունները մասնագիտական բնույթ ունեն, քանի որ ռեֆերենցիալ կորպուսում դրանց չափակարգված հաճախականությունը նվազում է:

Վերոնշյալ կորպուսների ամենահաճախ գործածվող հիմնաբառերի և հանգուցային արտահայտությունների ամբողջական աղյուսակները վերլուծելով՝ առանձնացրել ենք հետևյալ թեմատիկ խմբերը.

“Guidebooks to Armenia”

Հանգուցային արտահայտություններ և հիմնաբառեր

Դարաշրջաններ – *19th c, 13th c, 7th c, 17th c, 10th c, 5th c, 18th c ...* :
Ճանապարհներ, փողոցներ, ուղիներ – *main road, dirt road, paved road, right fork, asphalt road, jeep track, traffic circle, turning right, far end, left fork, main highway*:
Ճարտարապետական, հոգևոր և աշխարհիկ կոթողներ – *cyclopean fort/fortress, Astvatsatsin church, small church, pilgrimage site, monastic complex, bell tower, tomb field, memorial house, medieval fort, concert hall*:
Հարմարություններ – *swimming pool, hot water, large building, green space, satellite TV*:
Աշխարհագրական անուններ – *Armenian Plateau*:
Վայրեր – *capital city, main square, Azatutian pta*:
Նկարագրություն – *small space, tufa stone, alcohol content, national liberation, large selection*:
Հայկական մշակույթի տարբեր բնագավառներ և նկարագրություններ – *Armenian culture, Armenian church, Armenian population, Armenian literature, Armenian architecture, Armenian history, Armenian script, Armenian apostolic church, Apostolic church, Armenian language, cuneiform inscription, Armenian Kingdom, ceramic ware, national liberation, folk music, classical music*:
Փաստաթղթեր – *residence permit*:
Մշակութային վայրեր – *concert hall*:

**“Guidebooks to Great Britain”
Հիմնաբառեր**

Տերմիններ – map inset, journey time, visitor centre, sightseeing service, travel itinerary, hop-off sightseeing service, tourist information, unlimited travel:
Տուրերի տեսակներ – (guided/audio) tour adult (£18.50), walking tour, audio tour, boat trip, circular cruise, hop-off sightseeing, hop-off sightseeing, river cruise: **Փոխադրամիջոցներ** – cable car: **Վայրեր** – city centre, west end, surrounding countryside: **Ժամանցային վայրեր** – department store, cocktail bar: **Տեսարժան վայրեր** – deer park, seaside resort, royal residence, Cambrian way, royal palace, docking station, (England) dressing room, historic pub, nature reserve, walled garden, market town: **Վճարման տեսակներ** – contactless payment, debit card, paying adult, contactless payment debit card: **Նկարագրություններ** – outstanding natural beauty, natural beauty, perfect place, former home, local produce, famous museum, Georgian building, reality experience: **Դարաշրջաններ** – 13th century: **Ուտեստներ** – course meal, street food: **Բրիտանական մշակույթի տարբեր ոլորտներ և նկարագրություններ** – bank hols (bank holidays), afternoon tea, live music, art collection, royal wedding, classical music, patron saint, British cuisine, local produce, modern art: **Մշակութային վայրեր** – art gallery, music venue:

Այժմ անդրադառնանք մեր ստեղծած կորպուսներում ամենահաճախ կիրառվող անձնական և ստացական դերանուններին (it, its, his, you):

Guidebooks to Armenia-ում ամենահաճախ գործածված դերանունների ցանկը հետևյալն է՝

Դերանուն	Հաճախականություն	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)
it + its	1601	4935.402
he + his	1058	3261.496
they + their	787	2426.0848
you + your	746	2299.694
I	96	295.9391
We + our	56	360.67

Guidebooks to Great Britain-ում ամենաբարձր հաճախականությամբ դերանունների ցանկը հետևյալն է՝

Դերանուններ	Հաճախականություն	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)
you+your	783	5397.2
it + its	612	4218.5
we + our	307	2116.14

<i>they+ their</i>	132	909.87
<i>his</i>	69	475.61
<i>I</i>	16	110.28

It և *its* դերանունների միջոցով նկարագրվում են տեսարժան վայրեր, փոխադրամիջոցների և վճարման քարտերի օգտագործման ձևեր: *We, our* դերանունների կիրառությունը միտում ունի ցույց տալու տուրիստական ընկերության և ծառայությունների իսկությունը, ինչպես նաև առաջարկների թիմայնությունը: *His* դերանունը ներկայացնում է հայտնի մարդկանց վերաբերող նկարագրություններ, *you* դերանվան միջոցով հեղինակը դիմում է տուրիստին: *They, their* դերանունները հիմնականում վերաբերում են ինչպես անշունչ առարկաներին, այնպես էլ մարդկանց, օրինակ՝ տեղացիներին: *I* դերանունը հանդիպում է տուրիստների կողմից տրվող հարցերում *Guidebooks to Great Britain* կորպուսում, իսկ *Guidebooks to Armenia*-ում՝ հեղինակի խոսքում և որմնագրերի կամ պատմական իրադարձություններին վերաբերող տեքստային հղումներում:

Ինչպես ցույց է տալիս կորպուսային վերլուծությունը՝ *you, your* դերանունների չափակարգված հաճախականությունը *Guidebooks to Great Britain* կորպուսում 3097.51-ով ավել է, քան *Guidebooks to Armenia*-ում: Կարելի է հետևություն անել, որ *Guidebooks to Great Britain* կորպուսում տուրիզմի դիսկուրսին բնորոշ երկխոսությունն (տես Dann 2012: 59-70) ավելի հաճախ է կիրառվում, քան *Guidebooks to Armenia* կորպուսում:

Guidebooks to Armenia-ում մոդալականությունը դրսևորվում է հետևյալ եղանակավորող բայերի, ինչպես նաև հավանականություն արտահայտող մակբայների միջոցով՝

Guidebooks to Armenia
Եղանակավորող բայեր

Եղանակավորող բայեր	Հաճախականություն	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)
<i>can</i>	270	832.32
<i>will</i>	212	653.53
<i>may</i>	131	403.83
<i>would</i>	59	181.88
<i>should</i>	52	160.3
<i>could</i>	33	101.73
<i>shall</i>	26	80.15
<i>have to</i>	24	73.98
<i>must</i>	21	64.74
<i>might</i>	18	55.49

Guidebooks to Armenia
Հավանականության մակբայներ

Հավանականության մակբայներ	Հաճախականություն	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)
<i>probably</i>	47	144.89
<i>perhaps</i>	43	132.56
<i>certainly</i>	3	9.25
<i>definitely</i>	—	—
<i>maybe</i>	9	27.24

Guidebooks to Great Britain-ում մոդալականությունը դրսևորվում է եղանակավորող բայերի, ինչպես նաև հավանականություն արտահայտող մակբայների միջոցով՝

Guidebooks to Great Britain
Եղանակավորող բայեր

Եղանակավորող բայեր	Հաճախականություն	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)
<i>can</i>	223	1.537.14
<i>will</i>	183	1.261.42
<i>would</i>	35	241.25
<i>may</i>	27	186.11
<i>could</i>	20	137.86
<i>have to</i>	16	110.29
<i>must</i>	14	96.5
<i>might</i>	14	96.5
<i>should</i>	13	89.61
<i>shall</i>	-	-

Guidebooks to Great Britain
Հավանականության մակբայներ

Հավանականության մակբայներ	Հաճախականություն	Չափակարգված հաճ. (1.000.000)
<i>perhaps</i>	5	34.46
<i>probably</i>	2	13.79
<i>certainly</i>	-	-
<i>definitely</i>	4	27.57
<i>maybe</i>	1	6.89

Երկու կորպուսներում էլ *will* եղանակավորող բայը բարձր հաճախականություն ունի, սակայն այն ավելի հաճախ է հանդիպում *Guidebooks to Great Britain*-ում: *Will*-ի բարձր հաճախականությունը

պայմանավորված է տուրիզմի դիսկուրսին հատուկ համոզման գործառույթով: *Will* եղանակավորող բայն ունի բարձր մոդալականություն՝ հիմնականում արտահայտելով ապագա ճանապարհորդության ժամանակ ակնկալվող դրական փորձառության որոշակիությունը: *Can*-ը նույնպես բարձր մոդալականություն է արտահայտում և ուղեցուցնելով ճշմարտություններ ու կարողություններ արտահայտելու նպատակով է կիրառվում՝ դրականորեն ներազդելով պոտենցիալ տուրիստի վրա: Ուշագրավ է, որ բարձր մոդալականություն ունեցող վերոնշյալ եղանակավորող բայերը *Guidebooks to Armenia* կորպուսում ցածր հաճախականություն ունեն, իսկ *may* և *might* ցածր մոդալականությամբ եղանակավորող բայերը՝ հակառակը:

Would եղանակավորող բայի չափակարգված հաճախականությունը ավելի բարձր է բրիտանական կորպուսում. այն հիմնականում հանդիպում է պայմանական եղանակով արտահայտված նախադասություններում՝ շեշտադրելով ընթերցողի ցանկությունները, նախընտրությունները և ակնկալիքների կարևորությունը, ինչպես նաև վերստին ապահովելով երկխոսության հաջող ընթացքը պոտենցիալ տուրիստի հետ: Հայկական կորպուսում *would* եղանակավորող բայը պոտենցիալ տուրիստին ուղղված ասույթներից բացի մեծամասամբ օգտագործվում է տվյալ վայրի անցյալն ու երևակայական պատկերը նկարագրելու նպատակով:

Ըստ ստացված արդյունքների՝ *Guidebooks to Great Britain* կորպուսում հավանականության մակբայների հաճախականությունն ավելի փոքր է, քան *Guidebooks to Armenia* կորպուսում: Առավել հաճախ են հանդիպում *perhaps* ցածր մոդալականություն և *definitely* բարձր մոդալականություն արտահայտող մակբայները, իսկ *Guidebooks to Armenia* կորպուսում *definitely* մակբայը բացակայում է, որի փոխարեն գործածվում է *certainly* մակբայը, սակայն շատ ցածր՝ 9.25, չափակարգված հաճախականությամբ: Ինչպես եղանակավորող բայերի, այնպես էլ մակբայների դեպքում, ցածր մոդալականությամբ *probably*, *perhaps* մակբայները, որոնք մեղմացնող գործառույթ են իրականացնում, բարձր չափակարգված հաճախականություն ունեն: Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ երկրորդ կորպուսի դեպքում համոզման գործառույթն ավելի թույլ է արտահայտված, քան առաջին դեպքում:

Անդրադառնալով բարձր հաճախականություն ունեցող ածականներին՝ նշենք, որ *new*, *good* և *other* ածականների կիրառությունը համընկնում է հայկական կորպուսում ընգրկվածների հետ: Տուրիզմի դիսկուրսին բնորոշ են *offer* առաջարկ արտահայտող բայը և *get*, *do*, *see*,

enjoy գործողության դրող բայերը, որոնք բարձր հաճախականություն ունեն բրիտանական կորպուսում, նշելի է, որ հայկականի հետ համընկնում են՝ *be, include, take* և *make* բայերը:

Ամփոփելով սույն կորպուսային վերլուծությունը՝ նշենք, որ տուրիստական ուղեցույցերն աչքի են ընկնում մոդալականությամբ, ածականների և մակբայների լայն կիրառությամբ, տեղանունների առատությամբ, ինչն էլ թույլ է տալիս գրավիչ կերպով ներկայացնել նպատակակետի նկարագիրը և ներգործել պոտենցիալ տուրիստի վրա: Մեծ Բրիտանիան և Հայաստանը ներկայացնող ուղեցույցների կորպուսային վերլուծության արդյունքները հաստատում են նաև, որ տուրիզմի ոլորտում դիսկուրսի ձևավորման առումով Հայաստան բրենդը մասամբ է հետևում միջազգային անգլալեզու տուրիզմի դիսկուրսին բնորոշ լեզվական նորմերին և առայժմ զարգացման փուլում է: Այսպիսով, անհրաժեշտ ենք համարում կարևորել այս հանգամանքը ուղեցույցների և գովազդների ստեղծման հետագա գործընթացում:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Կորպուսային վերլուծությունը ի հայտ է եկել 60-ական թվականներին: Հատկանշական է, որ այն չի ընդունվել սերող քերականների կողմից, այլ առավելապես սկսել է կիրառվել ֆունկցիոնալիստների կողմից, քանի որ նրանք հետազոտում են հաղորդակցությունը, իսկ սերող քերականները՝ լեզվական կառույցները: Մեծ ծավալի տեքստերի քանակական վերլուծությունը և համատեքստային օրինակները թույլ են տալիս հասկանալ լեզվի գործածությունը որպես հաղորդակցության գործիք և ավելի կիրառական են ֆունկցիոնալիստների աշխատանքներում /Meyer, 2002: 5-6/: Կորպուսային վերլուծությամբ կատարված հետազոտությունների հիմնական նպատակը բառային և քերականական տարբերակների գրանցումն է տվյալ ժանրում և դրանց գործառույթների ու հաճախականությունների ներկայացումը /Gray and Biber, 2011: 140/:
2. Sketch Engine ծրագիրը հնարավորություն է ընձեռում բացահայտելու, թե ինչպես է լեզուն աշխատում: Ծրագրի ավգորիթմերի միջոցով հնարավոր է վերլուծել միլիարդավոր բառերից կազմված իրական տեքստեր՝ պարզելու համար, թե ինչն է բնորոշ և ինչն է հազվադեպ հանդիպում տվյալ լեզվում: Բացահայտվում են նաև

լեզվում ի հայտ եկող նոր միտումները: Sketch Engine-ը պարունակում է 500 պատրաստի կորպուս 90+ լեզուներով, որոնցից ամեն մեկը մինչև 30 միլիարդ բառ է պարունակում: Այս ծրագիրը հնարավորություն է տալիս ստեղծելու նոր կորպուսներ և մեծ ճշգրտությամբ կատարելու կորպուսային վերլուծություններ՝ նվազագույն խմբագրական միջամտությամբ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Biber D., Conrad S., Reppen R. *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge University Press, 1998.
2. Dann G. M. S. *Remodelling a Changing Language of Tourism: from Monologue to Dialogue and Trialogue // Pasos. Revista De Turismo Y Patrimonio Cultural*, Volumen 10, Numero 4, 2012.
3. Gray B. and Biber D. *Corpus Approaches to the Study of Discourse // K. Hyland, B. Paltridge (eds.) Continuum Companion to Discourse Analysis*. London: Continuum, 2011.
4. Meyer Ch. F. *English Corpus Linguistics: An Introduction*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2002.
5. Weisser M. *Practical Corpus Linguistics: An Introduction to Corpus-Based Language Analysis*. Wiley-Blackwell, 2016.
6. “UK Guidebooks” (2018), Sketch Engine // URL: https://app.sketchengine.eu/#dashboard?corpname=user%2FSonaG%2Fuk_guidebooks (accessed 01.10.18).
7. “Armenia Guidebooks” (2018), Sketch Engine // URL: <https://app.sketchengine.eu/#dashboard?corpname=user%2FSonaG%2Ftourism> (accessed 01.10.18).
8. “English Web 2015” enTenTen (2015) // URL: https://app.sketchengine.eu/#dashboard?corpname=preloaded%2Fententen15_tt21 (accessed 01.10.18).
9. Sketch Engine (2018) // URL: <https://www.sketchengine.eu>.
10. Garland K. et al. *Armenia – Armavir guide Book*, USAID. Yerevan: Collage LLC, 2013.
11. Kiesling B. *Rediscovering Armenia: An Archaeological/Touristic Gazetteer and map set for the Historical Monuments of Armenia*, 1999 // URL: https://www.academia.edu/2337651/Rediscovering_Armenia?auto=download (accessed 20.09.18).
12. Khudaverdyan K., Sargsyan Y. *Armenia, a Country and the people: A Guidebook*. Yerevan: “Encyclopaedia Armenica” LTD // URL: https://www.academia.edu/10100822/Travel_guide_of_Armenia (accessed 22.09.18).
13. “Hello London” *London Visitor Travel Guide* (2016) // URL: <http://content.tfl.gov.uk/london-visitor-guide.pdf> (accessed 20.09.18).

14. “London Planner” (April 2018). Visit London // URL: https://www.visitbritain.com/sites/default/files/campaign_offers/files/lp_apr_18_issue_0.pdf (accessed 12.07.2018):
15. “London Planner” (May 2018) Visit London // URL: https://www.visitbritain.com/sites/default/files/campaign_offers/files/lp_may_18_issue_low_res_new.pdf (accessed 12.07.18):
16. This is Wales (2018) // URL: <http://www.visitwales.com/~media/visit-wales/brochure-pdf/this-is-wales-2018-e-web.ashx> (accessed 18.09.18):
17. “Visit Bath” (2018) // URL: https://visitbath.co.uk/documents/site/Visit_Bath_visitor_guide_digital.pdf (accessed 18.09.18).
18. Ney R. (2007), Yerevan: TourArmenia Travel guide // URL: <https://www.TACentral.com> (accessed 18.09.18).

С. ГУЛЯН – Изучение британских и армянских путеводителей на основе корпусного анализа. – Целью данной статьи является исследование языковых и лингвокультурных компонентов текстов в туристических путеводителях на основе метода корпусного анализа. Сравнительное изучение составленных автором корпусов (армянского и британского) с референциальным корпусом выявляет, что дискурс туризма является специальным, своеобразно функционирующим проявлением английского и может на основе анализа высокочастотных единичных ключевых слов и составных ключевых словосочетаний полноправно называться языком специального назначения.

Ключевые слова: специальный дискурс туризма, корпусный анализ, модальность, единичные ключевые слова, составные ключевые выражения, туристические путеводители, туристические термины, армянский туристический корпус, британский туристический корпус

S. GULYAN – Corpus Analysis of British and Armenian Travel Guidebooks. – The goal of this paper is to reveal the linguistic and cultural features available in the texts of travel guidebooks according to corpus analysis. Based on the comparative study of the single-word and multi-word high frequency keywords in Armenian and British corpora, compiled by the author, with the referential corpus, it can be stated that tourism is a specialized discourse.

Key words: specialized tourism discourse, corpus analysis, modality, single-word keywords, multi-word keywords, travel guidebooks, tourism terms, Armenian tourism corpus, British tourism corpus

Ներկայացվել է՝ 21.10.2019
Երաշխավորվել է ԵՊՀ Անգլիական բանասիրության ամբիոնի կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

Արմինե ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ԳՈՒՅՆԻ, ԳՈՒՆՆԿԱԼՄԱՆ ԵՎ ԳՈՒՆԱՆՎԱՆ
ՓՈԽՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ՝
ՄԻՋԳԻՏԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԵՏԱԶՈՏՄԱՆ ՕԲՅԵԿՏ**

Աշխարհի գիտական և գեղագիտական ճանաչման գործընթացում իրենց ուրույն տեղն ունեն գունանունները: Տարբեր լեզուների գունանվանական ենթահամակարգերի ուսումնասիրությունը սերտորեն կապված է գույն հասկացության սահմանման և գունընկալման լեզվահոգեբանական առանձնահատկությունների հետ: Նշյալ երևույթների փոխհարաբերության բարդ մեխանիզմը դրանք դարձնում է միջգիտակարգային հետազոտման օբյեկտ: Սույն հոդվածում անդրադարձ է կատարվում խնդրո առարկա հարցերին առընչվող հիմնարար աշխատություններին, որոնք վաղուց արժանացել են դասական կոչվելու պատվին: Հոդվածում հատուկ ուշադրության են արժանացել լեզվական համընդհանրության և լեզվական հարաբերականության իրարամերժ տեսությունները՝ լեզվի գունանվանական ենթահամակարգի դիտակետից: Այս համատեքստում քննության են առնվում մի շարք մոտեցումներ, որոնք նորովի են լուսաբանում նշյալ տեսությունների հիմնախնդիրները:

Բանալի բառեր. աշխարհաճանաչում, գունանուն, գունընկալում, գունանվանում, լեզվական հարաբերականություն, լեզվական համընդհանրություն, իմաստային դաշտ

Գույների, գունընկալումների և գունանունների հետ կապված խնդիրները ժամանակի հոլովությամբ չեն դադարում «մտահոգել» գիտական աշխարհի ամենատարբեր ոլորտների հետազոտողներին՝ անտիկ ժամանակներից մինչև մեր օրերը: Մասնավորապես՝ լեզվի գունանվանական ենթահամակարգի՝ հարաբերականորեն փոքրաթիվ այս բառախումբի նկատմամբ գիտնականների ուշադրությունը գնալով ոչ թե նվազում, այլ մեծանում է: Այդ մասին են վկայում միայն վերջին տասնամյակում լույս տեսած աշխատությունները, որոնցից մի քանիսին կանդադանանք ստորև:

Որոշ գիտնականների կարծիքով նման իրողությունը պայմանավորված է գույների և գունանունների իմաստային կառույցներից բխող մի շարք գործոններով: Մեջբերենք դրանցից, մեր կարծիքով, կարևորագույնները.

- Գունային ընկալումների արտացոլումը լեզվում արդյունք է տեսողության բարդ մեխանիզմի, որն էլ իր հերթին հետազոտական օբյեկտ է մի շարք մարդաբանական գիտությունների համար:

– Գունանունները լեզվի բառահամակարգից հեշտությամբ առանձնացվող համապարփակ մի բառախումբ է, որն իր էությունական յուրակերպությամբ շատ հարմար փորձարարական լեզվանյութ է իմացաբանական և իմաստաբանական տարատեսակ խնդիրների լուծման համար (աշխարհաճանաչում, լեզվամշակույթ, լեզու և մտածողություն և այլն):

– Գունանունները դյուրությամբ տարափոխվում են առանձին լեզուների ինչպես հանրային, այնպես էլ անհատական (իդիոլեկտ) մակարդակներում՝ նպաստելով տարբեր լեզուների իմաստային դաշտերի փոխհարաբերությունների ուսումնասիրմանը:

– Գունանունները հնագույն ծագում ունեն, լեզվում ցուցաբերում են գործառական մեծ ակտիվություն, օժտված են նորանոր հուզարտահայտչական պատկերների ստեղծման կարողությամբ: Որպես կոնցեպտներ՝ խիստ տարողունակ են, ներառում են բազմապիսի բաղադրիչներ՝ բնական, պատմական, աշխարհագրական, հասարակական, մշակութային, հոգեբանական, ֆիզիոլոգիական և այլն /Василевич, 2003: 27; Атаджанян, 2013: 149/:

Գունանվանական լեզվանյութը բնորոշող այս առանձնահատկությունների ֆոնին ամենևին տարօրինակ չի հնչում այն կարծիքը, որ գույնն, առ այսօր, մինչև վերջ չբացահայտված երևույթ է: Ի ապացույց ասվածի բերենք ընդամենը մեկ օրինակ. «Էրազմ» միջազգային հետազոտական կենտրոնը 2005թ.-ին կազմակերպել է տարբեր գիտաճյուղեր ներառող մի ծանրակշիռ գիտաժողով՝ նվիրված Վոլֆգանգ Գյոթեի հանրահայտ «Տրակտատ գույների մասին» մեծալուրջ աշխատությանը: Գիտաժողովի զեկույցների ժողովածուի նախաբանում կարդում ենք. «...Մի եզակի արգասաբեր երկխոսություն կայացավ գիտնականների, արվեստագետների և փիլիսոփաների միջև: Բոլորին միավորում էր գույնի, որպես մինչև վերջ չբացահայտված երևույթի, հետազոտման գայթակղությունը» /Broze, Caullier, 2005: 6/:

Գույների ամբողջական ըմբռնելիության անհնարինության մասին ակնարկում է նաև հենց ինքը՝ Վ. Գյոթեն, իր հանրահայտ աշխատության վերջաբանում: «Կարելի է պնդել,- գրում է մեծանուն բանաստեղծը,- որ, ի վերջո, գույների մեկնությունը շարունակում է մնալ առեղծվածային, քանի որ այն մեխանիզմները, որոնց միջոցով ի հայտ են գալիս գույների տարատեսակները, արդյունք են այնպիսի հարաբերությունների, որոնք գույություն ունեն ինչպես մարդկային մտքի, այնպես էլ՝ բնության մեջ» /Zuppiroli, 2005: 10/:

Վերը հիշատակված գիտնականների կարծիքով գույն երևույթի մանրագնին ուսումնասիրությունը Գյոթեի համար հարմար առիթ էր՝ իր աշխարհընկալումը ձևակերպելու և պարզաբանելու: Կարծում ենք՝ այս միտքը կարելի է վերագրել շատ ու շատ մտածողների, այդ թվում՝ նաև անտիկ աշխարհի:

Այսպես. գույների մասին Արիստոտելի դատողություններն արծարծված են նրա մի քանի աշխատություններում (De coloribus, De anima, De sensus et sensibilibus) և առնչվում են լույսի մետաֆիզիկային: Ըստ նրա՝ լույսը թափանցիկ, անտեսանելի, անսահման մատերիա է, իսկ գույնը՝ սահմանային թափանցիկությունն է: Նա հիմնական է համարում չորս տարերքների գույները(օդ, հող, ջուր, կրակ): «Օդը, հողը և ջուրը սպիտակ են, կրակը՝ դեղին: Իսկ սև գույնն առաջանում է մի տարերքից մյուսին անցնելիս», - կարծում է Արիստոտելը: Մյուս գույներն, ըստ նրա, առաջանում են հիմնական գույների և լույսի միախառնումից: Տարերք ասելով հույն փիլիսոփան նկատի ունի մատերիայի լարվածության (խտության) աստիճանը: Այստեղից հետևում է, որ լույսը նույնպես անտեսանելի մատերիայի ինչ-որ աստիճանի լարվածություն է և մշտական պայքարի մեջ է մթության (խավարի) հետ:

Գույների մասին արիստոտելյան գաղափարներում նշմարվում են դրանց գեղագիտական ընկալման առաջին արժևորումները: «Հոգու մասին» տրակտատում Արիստոտելը զարգացնում է հետևյալ միտքը. «Եթե հնչյունները ստեղծում են համահնչունություն, ապա հնչյունը և այն լսելը ինչ-որ տեղ նույն բանն են, ինչ-որ տեղ՝ ոչ. Համահնչունությունը ենթադրում է ինչպես հնչելիության, այնպես էլ լսելիության համաչափություն: Նույնը կարելի է ասել գույների մասին. Խիստ վառ և խիստ մուգ գույներից տեսողությունը ճնշվում է, այստեղ նույնպես պետք է համաչափություն փնտրել: Այն, ինչ համաչափությունից (ներդաշնակությունից) դուրս է, կամ ցավ է պատճառում, կամ՝ կործանարար ազդեցություն ունենում» /Тоцев, 2016: 187/: Մխավված չենք լինի, եթե ասենք, որ արիստոտելյան գեղագիտության հիմքում տիեզերական ներդաշնակության գաղափարն է:

Այս դիտակետից գույների խնդրին է անդրադառնում նաև Պլատոնը՝ իր «Տիմեոս» աշխատության մեջ: Գույների տեսության պատմության մեջ նա առաջին անգամ անուղղակիորեն փորձում է տարբերակել խրոմատիկ և ախրոմատիկ գույները: Նա գտնում է, որ սևի և սպիտակի միախառնումից առաջանում է մոխրագույնը, իսկ կարմիրի և սպիտակի համադրումից՝ մյուս գույները: Նկատելի է, որ կարմիր գույնին Պլատոնը վերագրում է կատարյալ գույնի կարգավիճակ:

Անտիկ աշխարհի երկու մեծ մտածողներին խնդրո առարկա հարցում միավորում է այն, որ երկուսն էլ գույներն ընկալում են որպես ներդաշնակության և գեղեցկության միավորներ /Тоцев, 2016: 189/:

Ընդունված է համարել, որ Իսահակ Նյուտոնի «Օպտիկա» աշխատությամբ գույների խորհրդապաշտական և խոհափիլիսոփայական մեկնաբանություններին փոխարինելու եկան բնագիտական տեսությունները: Այսօր արդեն դասագրքային ճշմարտություն դարձած գույների նյուտոնյան տեսությունը հեղափոխական ներգործություն ունեցավ գույների ուսումնասիրման հետագա ողջ ընթացքի վրա: Այսպես սկիզբ առավ

ալիքային տեսությունը: Փորձարարական ճանապարհով Նյուտոնն ապացուցեց, որ գույները տարբեր երկարության լուսային ալիքներ են:

Անտիկ աշխարհի և միջնադարի՝ գույների մասին գեղագիտական, խոհափիլիսոփայական ու խորհրդապաշտական մեկնությունների ֆոնին «Գույնն ընդամենը որոշակի երկարության լուսային ալիք է» միտքն ըմբոստանալու աստիճանի ցնցեց շատերին, այդ թվում նաև գերմանացի մեծն պոետ Վոլֆգանգ Գյոթեին: Դժվար է պատկերացնել, որ Նյուտոնի հանճարին պատկանող «Օպտիկա» աշխատության լույս տեսնելուց մոտ հարյուր տարի անց մեկ այլ հանճար, այն էլ բանաստեղծ, «կհամարձակվի» խիստ քննադատության ենթարկել նյուտոնյան տեսությունը և կգրի իր ամենաձավալուն աշխատությունը (շուրջ 1000 էջ)՝ «Տրակտատ գույների մասին» խորագրով: Տրակտատը բաղկացած է երեք մասից: «Դիֆակտիկա» բաժնում հեղինակը քննության է առնում խրոմատիկ գույներին վերաբերող մի շարք փորձարարական հետազոտություններ՝ ջանալով ի ցույց դնել նյուտոնյան տեսության, իր կարծիքով, մասնակի բնույթը:

«Պոլեմիկա» բաժնում Գյոթեն չի զլանում թարգմանաբար մեջբերել «Օպտիկա» աշխատության կարևորագույն գլուխները՝ զուգահեռաբար գետնեղելով նաև իր քննադատական դատողությունները:

Եվ, վերջապես, երրորդ՝ «պատմական» բաժնում, պահպանելով նյուտոնյան տեսությանն ուղղված քննադատական ոգին, ներկայացնում է գույների ուսումնասիրության ողջ պատմությունը՝ անտիկ աշխարհից մինչև XIX դարի սկիզբը:

Այսպես առաջ եկան միմյանց հակասող երկու տեսություններ: Ըստ Նյուտոնի՝ բոլոր սպեկտրալ գույները պարունակվում են արևի սպիտակ լույսի մեջ, իսկ ըստ Գյոթեի՝ խավարի, մթության /Zappioli, 2005: 10/:

Հարց է առաջանում. կարո՞ղ են, արդյոք, հանճարները սխալվել: Պարզվում է, որ՝ ոչ: Ֆիզիկայի ասպարեզում նոբելյան մրցանակի դափնեկիր Վերներ Հեգենբերգը, փորձելով հարթել երկու հանճարների հակամարտությունը, իր գիտական ելույթներից մեկում հայտարարում է, որ երկու տեսություններն էլ գոյության իրավունք ունեն քանի որ արտացոլում են նույն իրականության տարբեր շերտերը /Heisenberg, 2011: 84/:

Հարկ է նշել, որ «Տրակտատ գույների մասին» աշխատության մի շարք դրույթներ իրենց հետագա զարգացումը ստացան դասական բանասիրության բնագավառում: Առաջիններից մեկը, ով մանրակրկիտ քննության ենթարկեց գունանունների գործածության խնդիրը Հոմերոսի «Իլիականը» և «Ոդիսականը» պոեմներում, Ուիլյամ Գլեդստոնն էր: Նա իր «Հոմերոսը և հոմերոսյան ժամանակաշրջանը» աշխատության մեջ գալիս է այն եզրակացության, որ խրոմատիկ գույներ արտահայտող գունանունների կիրառությունն անորոշ է և ոչ ճշգրիտ /Водовозов, Дерюжинский, 1907: 217/:

Ու. Գլեդստրոնի գաղափարներն իրենց հետագա զարգացումը ստացան բանասեր և փիլիսոփա Լազար Գեյգերի աշխատություններում: Նրա հետազոտական պրպտումները բերեցին գլեդստոնյան կարևորագույն թեզերից մեկի վերահաստատմանը՝ այն է. մարդու գունընկալումները ժամանակի ընթացքում կարող են փոփոխության ենթարկվել /Гейгер, 1910: 256-257/:

Ի տարբերություն Գլեդստրոնի, Լ. Գեյգերն ընդարձակեց իր հետազոտական նյութի ծավալները, ուսումնասիրեց ոչ միայն Հոմերոսի պոեմները, այլև՝ հնագույն այլ տեքստեր, այդ թվում Հին Կտակարանից ու հին հնդկական վեդաներից: Նրա ուշադրությունը գրավում է այն փաստը, որ բոլոր հնագույն տեքստերում բացակայում է «կապույտ» գունանունը, այն էլ այն դեպքերում, երբ վեդայական տեքստերում երկնային նկարագրությունները կազմում են մոտ հազար տող, իսկ Հին Կտակարանում երկինքը կհիշատակվում է ավելի քան 430 անգամ: Շարունակելով հետազոտությունը, Գեյգերը նկատում է գունանունների տարածմանակյա գործածության մի հետաքրքիր օրինաչափություն: Ամենահնագույն տեքստերում բացակայում է կարմիր գունանունը, այնուհետև, հաջորդաբար՝ դեղինը և կանաչը: Այս հենքի վրա գիտնականը գալիս է այն եզրակացության, որ մարդու ամբողջական, լիարժեք գունընկալման կարողությունը ձևավորվել է ժամանակի ընթացքում՝ անցնելով էվոլյուցիոն մեծ ճանապարհ: Նրա համոզմամբ այդ գործընթացը ենթարկվել է որոշակի ֆիզիոլոգիական և քաղաքակրթական օրինաչափությունների: Այլ կերպ ասած, մարդը զարգացման մեծ ճանապարհ է անցել, մինչև հասել է աչքի համար հասանելի բոլոր գույների ընկալման արդի մակարդակին:

Այս տեսություններն անշուշտ ունեցան իրենց քննադատները: Սույն հոդվածի սահմաններում անդրադառնանք միայն դրանցից մեկին: Մյուլլեր-Բորի կարծիքով հոմերոսյան պոեմներում գունանունների գործածության սակավությունը էպիկական ժանրին բնորոշ առանձնահատկություն է: Նրա համոզմամբ Հոմերոսը խստորեն հետևել է այդ ժանրի լեզվաոճական կանոններին և չի ձգտել հասնելու անմիջական հուզական ազդեցության՝ խրոմատիկ գունանունների գործածությամբ: Էպիկական ժանրին հատուկ են սառնությունը, վեհությունը, որոնք, նրա կարծիքով, կարող են ստեղծվել սևի և սպիտակի, լույսի և փայլի փոխներթափանցումներն արտահայտող մակդիրներով /տես՝ Rowe, 1974: 364/:

Մենք կարևոր ենք համարում Մյուլլեր-Բորի այն կարծիքը, որ խրոմատիկ գույներ նշանակող գունանունները գեղարվեստական տեքստում ստեղծում են քնարական արտահայտչականություն:

Վերը շարադրված տեսակետների և տեսությունների հակիրճ նկարագիրն անգամ թույլ է տալիս փաստելու, որ գույների, գունընկալումների և գունանունների ուսումնասիրության պայմականականորեն

առաջին փուլն իր մեջ ներառում է նույն հարթության մեջ կենտրոնացող բազում դիտակետեր. փիլիսոփայություն, ֆիզիկա, մարդաբանություն, գեղագիտություն, մշակութաբանություն, դասական բանասիրություն: Հարկ ենք համարում շեշտարկել մի կարևոր առանձնահատկություն. մեզ հետաքրքրող խնդրի շուրջ բացարձակապես միակարծություն գոյություն չունի: Ընդհակառակը, տեսակետներն իրարամերժ են, խիստ հակասական, ինչն, ամենայն հավանականությամբ, արդյունք է այն գործոնների, որոնց մասին հիշատակեցինք սույն հոդվածի սկզբում:

Այնուամենայնիվ, բառիս բուն իմաստով այս գիտական բանակոչվր մեծապես նպաստեց գունանունների ուսումնասիրման լեզվաբանական, լեզվահոգեբանական, մշակութաբանական, ճանաչողական հայեցակարգերի ձևավորմանը:

Այստեղ էլ գործարկվեց «գիտությունն առաջ տանող բանավեճ» կոչված մեխանիզմը և առաջ եկան իրարամերժ երկու տեսություններ՝ լեզվական հարաբերականության և լեզվական համընդհանրության, որոնց շուրջ տարամետ մեկնաբանություններն առ այսօր չեն դադարել:

Լեզվական հարաբերականության տեսությամբ փորձ է արվում պատասխանել շատ մտածողներին հետաքրքրող մի հնագույն հարցի. եթե մարդիկ խոսում են տարբեր լեզուներով, նշանակու՞մ է սա, արդյոք, որ նրանք նաև տարակերպ են մտածում:

Այս տեսությունը գիտական աշխարհին հայտնի է «Սեպիր-Ուորֆի վարկած» անվանմամբ, չնայած այն հանգամանքին, որ Էդվարդ Սեպիրն ու Բենջամին Ուորֆը երբեք համահեղինակներ չեն եղել: Այս անվանումն առաջ է եկել հետագա գիտական քննարկումների բովում, երբ ի մի են բերվել այդ թեմայի շուրջ առանձին աշխատություններում նրանց արտահայտած մտքերը:

Լեզվական հարաբերականության տեսության բուն ասելիքը հետեւյալն է. լեզվի կառուցվածքն ազդում է լեզվակիրների աշխարհընկալման, մտածելակերպի, ինչպես նաև ճանաչողական (կոգնիտիվ) գործընթացների վրա: Այս գաղափարի փոքր-ինչ ծավալուն հիմնավորումը, որն, ի դեպ, պատկանում է Սեպիրի գրչին, կարդում ենք Ուորֆի աշխատության նախաբանում. «Մարդիկ ապրում են ոչ միայն օբյեկտիվ աշխարհում և ոչ միայն հասարակական գործունեության ոլորտներում, ինչպես, շատ հաճախ, կարծում են, այլ, այս ամենի հետ մեկտեղ, նրանք անառարկելիորեն կրում են այն լեզվի ազդեցությունը, որը տվյալ հանրության հաղորդակցության լեզուն է: Սխալ կլիներ կարծել, որ մենք կարող ենք առանց լեզվի օգնության լիարժեքորեն ընկալել իրականությունը: Ճշմարիտն այն է, որ «իրական աշխարհը» ենթագիտակցորեն կառուցվում է հիմնականում տվյալ հանրույթի լեզվական նորմերին համապատասխան: Մենք, այսպես, թե այնպես, տեսնում, լսում և ընկալում ենք այս կամ այն երևույթն այն չափով, որ չափով որ թույլ են տալիս հանրային լեզվի կառույցները» /Whorf, 1997: 25/:

Նման տեսական հարցադրումներն, իհարկե, չէին կարող շրջանցել գույներին և գունանուններին առնչվող խնդիրները: Շատերի դիտարկմամբ Սեպիր-Ուորֆի տեսության կողմնակիցների համար գույներն ու գունանունները ծառայում են որպես փաստարկման հիմնական միջոցներ: Քրիստոֆեր Ռոուի կարծիքով դրան նպաստում են մի շարք գործոններ: Առաջին. գունային երևույթներին հատուկ են այլ չափումներ (օրինակ՝ գուներանգները կարելի է արտահայտել լուսային ալիքի երկարության միջոցով): Երկրորդ. փորձարարական հետազոտությունների ազդակները կարելի է ներկայացնել առանց լեզվական միջոցների, ինչը շատ կարևոր է տարբեր լեզուների իմաստային դաշտերի համեմատական ուսումնասիրման համար, չէ՞ որ գույների ֆիզիկական կառուցվածքը նույնն է բոլոր մշակույթների համար, ինչը չես ասի այլ օբյեկտների մասին: Եվ, վերջապես, երրորդ. էթնոլեզվաբանները վաղուց արդեն արձանագրել են գունանվանական բառերի միջլեզվական տարբերությունները /Rowe, 1974: 350/: Եվս մեկ փաստարկի ապացույց այն բանի, որ գույներն ու գունանունները եզակի հետազոտական նյութ են զանազան գիտական խնդիրների լուծման տեսանկյունից:

Այս «օրինաչափությունից» զերծ չմնաց նաև լեզվական համընդհանրականության տեսությունը: Վերջինիս առանցքային գաղափարն այն է, որ եթե մարդկային էակներն օժտված են համանման կենսաբանական հատկանիշներով, ուրեմն ընդհանրական պետք է լինեն գունընկալումները: Այս տեսության ջատագովների կարծիքով տարբեր լեզուների գունանունների քանակների և իմաստային դաշտերի անհամապատասխանությունները պայմանավորված են ազգամշակութային գործոններով, որոնց կանդրադառնանք ստորև:

Ամերիկացի գիտնականներ Բրենտ Բեռլինն ու Պոլ Կեյը փորձարարական մեծածավալ լեզվական նյութի քննության հիման վրա (շուրջ 98 լեզու) եկան այն եզրակացության, որ չնայած տարբեր լեզուներում գունանվանական համակարգերի անհամապատասխանությանը, մի ամբողջ շարք գունանուններ նույնն են բոլոր լեզուներում: Գունանունների այդ խմբին տրվեց «հիմնական գունանուններ» անվանումը: Դրանց տարբերակման համար առաջ քաշվեցին հետևյալ սկզբունքները.

- պետք է լինեն մենարմատ
- չպետք է ածանցված լինեն այլ գունանուններից
- չպետք է մաս կազմեն այլ գունանվան իմաստային դաշտի
- պետք է ունենան գործածության մեծ ընդգրկում
- պետք է հասկանալի լինեն տվյալ լեզվական հանրույթի բոլոր անդամներին

Նրանք առաջ են քաշում այն վարկածը, որ աշխարհի լեզուներում հիմնական գունանունների ի հայտ գալը ենթարկվել է որոշակի օրինաչափության: Նրանք կազմավորվել են ժամանակի ընթացքում՝

անցնելով յոթ փուլ՝ հետևյալ հերթականությամբ. I- սև ու սպիտակ, II- կարմիր, III- կանաչ կամ դեղին, IV- կանաչ և դեղին, V- կապույտ, VI- մոխրագույն, VII- մանուշակագույն, վարդագույն, նարնջագույն և այլն /Berlin, Kay 1969/:

Այս տեսությունը նույնպես շատ արագ մեծ արծագանքի է արժանանում աշխարհի շատ ու շատ լեզվաբանների, մշակութաբանների, մարդաբանների և այլ ոլորտների գիտնականների կողմից: Սակայն որոշ հետազոտողներ կասկածի տակ են առնում Բեռլինի և Կեյի փորձարարական մեթոդաբանությանը և մշակութաբանությանը վերաբերող կանխադրույթները /Saunders, 2000: 99; Levinson, 2000: 55/:

Հարկ է նշել, որ Պոլ Կեյն իր հետագա աշխատություններում ժամանակ առ ժամանակ անդրադառնում է իր խնդրահարույց տեսությանը՝ անելով լրացուցիչ ճշգրտումներ և պարզաբանումներ:

Միջազգային հեղինակավոր ամսագրերից մեկում Պոլ Կեյն ու Թերի Ռեջերը հայտնում են այն միտքը, որ ճանաչողության և գույների անվանման հետ կապված տարակարծությունները կարող են հարթվել, եթե վերջ տրվի լեզվական համընդհանրության և հարաբերականության տեսությունների ավանդական բանավեճին, ինչը երկրորդ պլան է մղում այն կարևոր դրույթները, որոնք ներկայացնում են նույն իրողության տարբեր կողմերը: Նրանց համոզմամբ գույների անվանման գործընթացում առկա են թե՛ համընդհանրական, թե՛ տարբերակիչ հատկանիշներ, որոնց սահմաններն ուրվագծվում են մի շարք կենսաբանական, ճանաչողական ու լեզվամշակութային գործոններով /Kay, Regier, 2006: 87/, որոնցով պայմանավորված է տարբեր լեզուներում գունանունների քանակի և «գունաշխարհի» հատվածավորման (կոնցեպտուալիզացիայի) տարբերությունները:

Փաստենք, որ վերը շարադրված բոլոր տեսությունները հիմնավորված են փորձերի արդյունքներով: Այդուհանդերձ, գիտատեխնիկական առաջընթացն իր ճշտումներն է մտցնում որոշ հարցերի մեկնաբանություններում: Այսպես. ժամանակակից գիտության տվյալներով մարդու գունային տեսողությունը բնածին կենսաբանական հատկանիշ է, և այն չէր կարող փոփոխության ենթարկվել հասարակության պատմական զարգացման ընթացքում:

Բնության մեջ գույն որպես այդպիսին գոյություն չունի, գոյություն ունեն միայն որոշակի երկարության լուսային ալիքներ, որոնք ազդում են մարդու տեսողական ռեցեպտորների վրա և ուղեղի համապատասխան պարունակների կողմից մշակվելուց հետո մարդու մեջ առաջացնում են զգացողություններ, որոնք մենք անվանում ենք գունային զգացողություններ /Фрумкина, 1986: 6/:

Գույների ֆիզիկական բնույթը նույնն է բոլոր մշակույթների համար, սակայն տարբեր են գունանունների իմաստային դաշտերը, քանի որ

ամեն մի լեզվամշակույթ յուրովի է հատվածավորում օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող գունային սպեկտրը /Василевич, 2003/:

Հարկ է նշել, որ գունանունների իմաստային դաշտի ուսումնասիրությունը առանձնահատուկ ուշադրության է արժանանում ճանաչողական լեզվաբանության ներկայացուցիչների կողմից: Վերջիններս խոստովանում են, որ հատկապես գունիմաստի սահմանման խնդիրը որոշակի դժվարությունների առջև է կանգնեցում լեզվաբաններին, լեզվահոգեբաններին, բառարանագիրներին /Вежбицкая, 1996: 231/:

Այս առումով հիշատակության է արժանի Ա. Հարությունյանի և Ջ. Հարությունյանի աշխատությունը «Գունանունների հավելիմաստները ժամանակակից ֆրանսերենում» խորագրով: Այն մեզ համար արժեվորվում է նաև նրանով, որ որոշ բաժինների վերլուծություններն ունեն համեմատական ուղղվածություն: Այսպես. ֆրանսերենի և հայերենի հիմնական գունանունների ստուգաբանական վերլուծության արդյունքում արձանագրվում է, որ երկու լեզուներում էլ գունանունների ծագումը կապված է կոնկրետ առարկաների (թակարժեք քար, արտ, թռչուն, ոսկի, խոտ), որոշ դեպքերում դրանց հատկանիշների (փայլ) և բնության երեվոյթների հետ (մթություն, լույս, գարնանային զարթոնք):

Ուսումնասիրելով գունանունների սահմանման բառարանային համապատասխան հոդվածները ֆրանսերենում և հայերենում (շուրջ երեք տասնյակի հասնող բառարան), հեղինակներն առանձնացնում են գունանունների իմաստի սահմանման երեք տարբերակ.

I. մատնանշվում է այն տիպական առարկան, որն ընկալվում է որպես տվյալ գույնի հիմնական կրողը տվյալ մշակույթում,

II. գունանվան իմաստի սահմանումը տրվում է այլ գունանունների միջոցով,

III. նկարագրվում են տվյալ գույնի ֆիզիկական հատկանիշները /Հարությունյան Ա., Հարությունյան Ջ., 2018: 55/:

Լեզվահոգեբանների պնդմամբ, սովորաբար գույներն ընկալվում են համապատասխան օբյեկտների մատնանշման միջոցով, որոնց համար հատկանշական է տվյալ գույնը. ասենք՝ սև՝ ինչպես ածուխը, սպիտակ՝ ինչպես ձյունը, կարմիր՝ ինչպես արյունը /Фрумкина, 1986: 3/:

Շատ հետազոտողներ փորձում են գունիմաստի սահմանումը դարձնել առավել ընդգրկուն, գուցե ճիշտ կլինի ասել՝ առավել գիտական:

Ա. Վեժբիցկայան իր «Լեզու, մշակույթ, աշխարհաճանաչում» աշխատության մի ամբողջ բաժին «Գույների անվանումը և տեսողական ընկալման համընդհանրությունները» խորագրով նվիրում է այս խնդրին: Իր տեսակետը ձևակերպելուց առաջ նա քննադատական վերլուծության է ենթարկում այդ խնդրի շուրջ եղած փիլիսոփայական, հոգեբանական և լեզվաբանական մի շարք մոտեցումներ: Նա գտնում է, որ գունանունների, որպես լեզվանյութի, հետազոտման արդյունքները կլինեն տարբեր, քանի որ լեզվաբաններին հետաքրքրում են կոնկրետ լեզուները,

իսկ, ասենք, փիլիսոփաներին՝ լեզուն ընդհանրապես: Գունընկալման ֆիզիկական (լուսային ալիքներ) և նեյրոֆիզիոլոգիական գործընթացները (ռեցեպտորները այն), Վեժբիցկայայի համոզմամբ, գունիմաստի բացատրության հետ որևէ առնչություն չունեն: Անդրադառնալով Բեռլինի և Կեյի փորձարարական մեթոդին՝ նա նշում է, որ եթե այդ մեթոդը որոշակի հաջողություն ունեցավ, ապա այն պարզ պատճառով, որ նրանք ուսումնասիրում էին ոչ թե գունանունների իմաստը, այլ գունային ֆոկուսների միջլեզվական համապատասխանությունները, քանի որ նրանց կիրառած մեթոդը պիտանի չէր տարանջատելու գունային սահմանները, գուներանգները: Ինդրո առարկա հարցի շուրջ իրեն հայտնի բոլոր թեզերի քննության արդյունքում Վեժբիցկայան հանգում է հետևյալ եզրակացությանը. լեզուն արտահայտում է այն, ինչ տեղի է ունենում մեր գիտակցության մեջ, այլ ոչ՝ գլխուղեղում, իսկ գիտակցությունը ձևավորվում է նաև մեզ շրջապատող մշակույթի ազդեցության ներքո: Ուրեմն՝ գույների կարգայնացումը լեզվում նաև տվյալ մշակույթով թելադրված գործընթաց է: Այս հարցում ծայրահեղ համընդհանրական մոտեցումը նույնքան անընդունելի և վտանգավոր է, որքան ծայրահեղ հարաբերականությունը /Վեժբիցկայա, 1996: 238/:

Այս դատողությունների համատեքստում Վեժբիցկայան առաջարկում է գունանվան իմաստի սահմանման իր բանաձևը.

X-կապույտ է,

երբ մարդիկ տեսնում են առարկաներ,

X-ի նմանությամբ

դրանց մասին ասում են՝ սրանք կապույտ են:

Հեղինակի կարծիքով այս բանաձևը կիրարկելի է բոլոր լեզուներում:

Այդուհանդերձ, շատ հետազոտողներ մնում են այն կարծիքին, որ գունիմաստի սահմանումը չի կարող համընդհանրական լինել, քանի որ, ինչպես արդեն նշվել է, գունիմաստն ունի լեզվամշակութային սահմաններ:

Ե. Վ. Ռախիլինան իր «Առարկայական անունների ճանաչողական վերլուծություն, իմաստ և կապակցելիություն» վերտառությամբ աշխատության մեջ գունիմաստի սահմանման համար առաջարկում է հիմք ընդունել գունանվանական համեմատական կառույցները: Նշյալ աշխատության մեջ հեղինակն արտահայտում է նաև այն տեսակետը, որ գունիմաստի բացահայտման համար շատ արդյունավետ կարող է լինել տեքստային վերլուծության մեթոդը /Ռախիլինա, 2010: 199/: Առաջարկի տրամաբանությունն այն է, որ տեքստերում լիարժեքորեն բացահայտվում են բառի իմաստային կառույցի բաղադրիչներն՝ իրենց լեզվաոճական ողջ «հմայքով»:

Մենք լիովին կիսում ենք այս տեսակետը և կարծում ենք՝ այն նախ և առաջ վերաբերում է գեղարվեստական բանաստեղծական տեքստերին և, ինչպես արդեն ասացինք, այս տիրույթում բառերը «բռնկվում են

ստեղծագործական տարերքով՝ նորանոր հորիզոններ բացելով գիտական հետազոտությունների համար:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հարությունյան Ա., Հարությունյան Ջ. Գունանունների հավելիմասունները ժամանակակից ֆրանսերենում, Երևան, Աստղիկ, 2018:
2. Атаджанян С.А. Исторический и когнитивный аспекты изучения цветоименований // *Язык и культура*, № 6. Новосибирск, 2013.
3. Василевич А.П. Языковая картина мира цвета. Методы исследования и прикладные аспекты. Докт. диссертация. Москва: Наука, 2003.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари, 1996.
5. Водовозов В.В., Дерюжинский В.Ф. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, т. III. СПб, 1907.
6. Гейгер Л. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, т. VI. СПб, 1910.
7. Лосев А.Ф. От Гомера до Прокла: история античной эстетики в кратком изложении. СПб.: Азбука, 2016.
8. Рахилина Е.В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость, 2-е изд. М.: Русские словари, 2010.
9. Фрумкина Р.М. Цвет, смысл, сходство. М.: Наука, 1986.
10. Berlin B., Kay P. Basic color terms: their universality and evolution. Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1969.
11. Broze L., Caullier J. Avant-Propos // *Le traité des couleurs de Goethe. Voisinage et postérité*. Lille: La maison d'à côté, 2005.
12. Heisenberg W. Les yeux qui pensent // *Courrier international*, № 1051-1052, 2011.
13. Kay P., Regier T. Language, thought and color: Recent developments // *Trends in cognitive sciences*, 10 (2), 2006.
14. Levinson S. Yéli Dnye and the theory of basic color terms // *Journal of Linguistic Anthropology*, 10(1), 2000.
15. Rowe Ch. Conceptions of colour and colour symbolism in the ancient world. Leiden: Brill, 1974. (Résumé en français: Le monde des couleurs)
16. Saunders B. Revisiting basic color terms // *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 6 (1), 2000.
17. Zuppiroli L. Le traité des couleurs de Goethe et la science d'hier et d'aujourd'hui // *Le traité des couleurs de Goethe, Voisinage et postérité*. Lille: La maison d'à côté, 2005.
18. Whorf B.L. The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language // *Coupland N., Jaworski A. (eds.) Sociolinguistics. Modern Linguistics Series*. London: Palgrave, 1997.

А. КИРАКОСЯН – Проблема взаимоотношений цвета, цветоименования, цветовосприятия как объекта междисциплинарного исследования. – В процессе научного и эстетического познания мира особое место занимают цветоименования. Изучение подсистем цветоименований разных языков тесно связано с дефиницией понятия «цвет» и лингвопсихологическими особенностями цветовосприятия. Сложнейший механизм взаимоотношений названных нами явлений стало объектом междисциплинарного исследования. В данной статье рассматриваются основные идеи некоторых фундаментальных работ в области интересующей нас проблемы. В статье особое внимание уделяется противоречивым теориям лингвистической универсальности и лингвистической относительности с точки зрения языковой подсистемы цветоименований. В этом контексте анализируются также несколько концепций по-новому интерпретирующие вышеуказанные теории.

Ключевые слова: познание, цветоименование, цветовосприятие, цветообозначение, лингвистическая универсальность, лингвистическая относительность, семантическое поле

A. KIRAKOSYAN – On the Issue of Colour Name, Colour Perception, and Colour Naming as an Object of Interdisciplinary Research. – Colour names play a specific role in the scientific and aesthetic world. The research of the subsystem of colour naming in different languages is closely connected with the concept of colour and the psycholinguistic peculiarities of colour perception and makes it an object of interdisciplinary study. The paper considers the subsystem of colour names from two perspectives – the theory of universality and the theory of linguistic relativity. In this context a range of approaches are examined which elucidate the mentioned theories anew.

Kew words: cognition, colour name, colour perception, colour naming, linguistic relativity, linguistic universality, semantic field

Ներկայացվել է՝ 16.09.2019

Երաշխավորվել է ԵՊՀ Ֆրանսիական բանասիրության ամբիոնի կողմից Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

Աննա ԿՈՒՐԱՆՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**«ԱՍՏՎԱԾ» ԲԱՂԱԴՐԻՉՈՎ ԴԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ
ԴԻՊԼԱԾԱՅԻՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄՆԵՐԸ ԽՈՍՔՈՒՄ
(համեմատական քննություն խսպաներենում և
հայերենում)**

Հոդվածը նվիրված է «աստված» բաղադրիչով դարձվածային միավորների դիպվածային փոխակերպումների քննությանը խոսքում՝ հիմնվելով խսպաներենի և հայերենի հարուստ փաստական նյութի վրա: Խոսքային տարբեր իրադրություններում փոխակերպված դարձվածային միավորը կարող է ձեռք բերել ոճական տարբեր նրբերանգներ, որոնք խոսքին հաղորդելով հուզարտահայտչական նշույթավորվածություն, այն դարձնում են ավելի արտահայտիչ ու գունագեղ, և ուժգնացնում են համապետքստի գործաբանական ներգործությունը:

Բանալի բառեր. դիպվածային փոխակերպում, «աստված» բաղադրիչով դարձվածային միավոր, դարձվածքի ձևախախտում, զեղչում, բաղարկություն, անդրադարձ

Ինչպես հայտնի է, դարձվածային միավորը՝ որպես անտարրալուծելի և կայուն միավոր, որը լեզվում բացառում է տվյալ դարձվածքի կազմության մեջ մտնող բաղադրիչների ձևախախտումը կամ փոխատեղումը, խոսքում՝ կոնկրետ հեղինակների ստեղծագործություններում, հաճախակի ենթարկվում է մի շարք փոփոխությունների, որոնք ձևախախտում են դարձվածքի ինչպես կառուցվածքային, այնպես էլ իմաստային ամբողջականությունը՝ վերջինիս գործաբանական ներգործությունն ուժգնացնելու նպատակով: Տվյալ փոփոխությունները լեզվաբանական գրականության մեջ հայտնի են *փոխակերպում* անվամբ: Դարձվածապաշարը նույնպես համալրվում է փոխակերպման միջոցներով, որոնք թույլ են տալիս բացահայտել դարձվածքների լեզվախոսքային հնարավորությունները, որոշ դեպքերում նաև դարձվածքի՝ իմաստային բովանդակությունը պահպանելու կամ փոփոխելու ունակությունները:

Լեզվաբանական գրականության մեջ դարձվածային փոխակերպումները երբեմն նույնացվում են դարձվածային ձևախախտումների (դիպվածային փոխակերպումներ) հետ: Դարձվածային ձևախախտումը, որը հայտնի է նաև *դեֆորմացիա* անունով, հստակորեն սահմանազատվում է դարձվածային փոխակերպումից՝ համարվելով նաև վերջինիս տարատեսակ: Սակայն լայն առումով՝ դարձվածային ձևախախտումներն ու փոխակերպումները նույնացվում են, քանի որ երկու դեպքում էլ դարձվածային միավորը ենթարկվում է փոփոխության:

Դարձվածային փոխակերպումը ենթադրում է ընդունված նորմայից դուրս կատարված յուրաքանչյուր խախտում, այդ թվում նաև ոճական /Гусейнова, 1997: 7/: Իսկ դարձվածային միավորների ձևախախտումը վերջինիս բառային կազմի, շարահյուսական կառուցվածքի և իմաստի ոճական այնպիսի էական փոփոխությունն է, որի դեպքում սովորական՝ կայուն ձևը հակադրվում է իր դիպվածային փոփոխված ձևին /Арнольд, 1973: 167/:

Գ. Կորպաս Պաստորը նշում է, որ յուրաքանչյուր լեզվական միավոր կարող է ենթարկվել ձևախախտման, սակայն վերջիններիս շարքում առանձնանում են հիմնականում առաձեռնի և դարձվածային միավորների ձևախախտումները, որոնք խոսքին հաղորդում են հուզարտահայտչական երանգավորում /Corpas Pastor, 1996: 234/:

Ակադեմիկոս Գ. Ջահուկյանը նույնպես կառուցվածքամաստային տեսանկյունից ուսումնասիրել է փոխակերպումները՝ ընդգծելով վերջիններիս սերման գործընթացն ու փոփոխվելու ունակությունները /Ջահուկյան, 1974: 503/: Նա ուսումնասիրել է փոխակերպումները՝ թափանցելով նաև ձևաբանական (խոսքի մասերի ներքին և արտաքին փոխակերպումները) և շարահյուսական մակարդակների խորքերը (նախադասությունների ներքին և արտաքին փոխակերպումները):

Հայտնի դարձվածաբան Ա. Նազարյանը մանրամասն քննության է առել դարձվածային միավորների փոխակերպման միջոցները (տասնվեց տեսակ) իմաստային, կառուցվածքային և իմաստակառուցվածքային տեսանկյունից և նշել, որ «դիպվածային փոխակերպումների հիմնական նպատակը որոշակի ոճական ներգործությունն է» /Назарян, 1987: 244/:

Առաջնորդվելով վերոհիշյալ սկզբունքներով՝ մեր փաստական նյութի շրջանակներում առանձնացրել ենք փոխակերպումների ինը տեսակ.

- ա. Դարձվածքի բաղադրիչների փոխարինում,
- բ. Փոփոխական/փոփոխելի բաղադրիչների ներգրավում դարձվածքի կազմի մեջ առանց բառային կազմի փոփոխության,
- գ. Կրկնակի առկայացում (դարձվածքի ուղիղ և փոխաբերական իմաստների համաժամանակյա իրացում),
- դ. Անդրադարձ՝ ոճական բանադարձում (գեղարվեստական տեքստում դարձվածքի մեկ և ավելի բաղադրիչների ներգրավում),
- ե. Դարձվածային միավորների գեղջված կիրառություն,
- զ. Դարձվածային զուգամետություն (դարձվածային միավորների նորացում մի քանի միջոցով),
- է. Դարձվածային միավորների կազմալուծում, որը ենթադրում է ինչպես բառային կազմի, այնպես էլ կառուցվածքային փոփոխություն,
- ը. Դարձվածային կազմի ընդլայնում,
- թ. Բաղարկություն (երկու դարձվածքների բաղադրիչների միությունը մեկ ընդհանուրի մեջ):

«Աստված» (dios) բաղադրիչով դարձվածքների դիպվածային փոխակերպումները քննվել են Միգել Սերվանտեսի, Լուիս Վելես դե Գևառայի, Ֆեռնանդո դե Ռոխասի, Գաբրիել Գարսիա Մարկեսի, Խուան Խոսե Բենիտեսի, Պար Լագերկվիստի ստեղծագործություններում, ինչպես նաև դրանց հայերեն թարգմանություններում:

Հաջորդիվ քննենք «աստված» (dios) բաղադրիչով դարձվածքների դիպվածային փոխակերպման վերոնշյալ դեպքերը՝ ըստ մեր փաստական նյութի:

Ա) Դարձվածային միավորների բաղադրիչների փոխարինումը դարձվածքի դիպվածային փոխակերպման լայն տարածում գտած միջոցներից է, որը հեղինակի ստեղծագործական միտքը խթանելու լայն հնարավորություններ է ընձեռում: Հեղինակը, ելնելով տեքստի ոճական առանձնահատկություններից և փորձելով դարձվածային միավորները հարմարեցնել համատեքստի հաղորդակցական նպատակադրումներին, փոփոխության է ենթարկում դարձվածքի բառային կազմը: Փոխարինող բառի ընտրությունը խոսքում որոշվում է ըստ համատեքստի բովանդակության: Դարձվածային միավորների բաղադրիչների փոխարինումը Գ. Կորպաս Պաստորը նույնպես բնորոշում է որպես դարձվածքի որևէ բաղադրիչի կամ բաղադրիչների փոխարինում այլ բառային միավորով կամ միավորներով՝ հիմնվելով վերջիններիս միջև գոյություն ունեցող իմաստային կապի և համատեքստային հարաբերությունների կարևորության վրա /Corpas Pastor, 1996: 243/:

Դարձվածային միավորների բաղադրիչների փոխարինումը մեծամասամբ կարող է տեղի ունենալ ըստ դարձվածքի գոյականական բաղադրիչի (ոչ նորմատիվ) փոփոխության, որի դեպքում գոյականական անդամը փոխարինվում է իր հոմանիշով: Օրինակ՝

1) Desde allí, embarcándose en Ancona, fue a Venecia, ciudad que a no haber nacido Colón en el mundo no tuviera en él semejante: **merced al cielo** y al gran Hernando Cortés, que conquistó la gran Méjico para que la gran Venecia tuviese en alguna manera quien se lo opusiese (Miguel de Cervantes, Licenciado Vidriera, p. 50).

2) – Tú, **Señor, que fuiste testigo** de la fuerza que se me hizo, sé juez de la enmienda que se me debe hacer (Miguel de Cervantes, La fuerza de la sangre, p. 88).

3) – Ea, pues- dijo a esta sazón la dudosa Leocadia-, pues así lo ha ordenado el cielo, y no es en mi mano ni en la de viviente alguno oponerse a lo que Él determinado tiene, **hágase lo que Él quiere** y vos queréis, señor mío; y **sabe el mismo cielo** con la vergüenza que vengo a conde[s]cender con vuestra voluntad,... (Miguel de Cervantes, Las dos doncellas, p. 232).

Տվյալ օրինակներում **Dios** (աստված) բաղադրիչի փոխարեն որպես հոմանիշ հանդես են եկել **Señor** (Տեր), **cielo** (երկինք) և **Él** (Նա՝ Բարձր-

յալը) բաղադրիչները, որոնց փոխարինումը խոսքին հաղորդում է հուզարտահայտչական և ոճական երանգավորում:

Բ) Դարձվածքների փոխակերպման երկրորդ միջոցը, որը նույնպես ունի լայն կիրառություն գեղարվեստական գրականության մեջ, փոփոխական բաղադրիչների ներգրավումն է դարձվածքի կազմի մեջ՝ առանց բառային կազմի փոփոխության: Վերջինս ենթադրում է դարձվածային միավորի ելակետային տարբերակի մեջ մեկ կամ մի քանի հավելյալ բառային միավորների (իրենց ուղիղ իմաստներով) ներգրավում, որոնք իրենց արտահայտած իմաստներով կապված են համատեքստի բովանդակությանը՝ դարձվածային միավորին հաղորդելով հավելյալ հարանշանակություններ, իսկ խոսքին՝ ոճական որոշակի երանգավորում: Դարձվածքի կազմի մեջ «օտար» բառային միավորների ներգրավումը ոչ մի կերպ չի ազդում դարձվածքի ամբողջական իմաստի վրա: Շ. Բալլին այս առընչությամբ նշում է, որ «դարձվածային միավորի բաղադրիչները կարող են հեռանալ նախադասության կազմի մեջ մտնող այլ բառերով, որից դարձվածային միավորի ամբողջականությունը ոչ մի կերպ չի ձևախախտվում» /Балли, 1961: 99/:

Լեզվաբանական գրականության մեջ «ներգրավում» եզրի փոխարեն երբեմն կիրառվում է նաև «ներբերում» (вклинивание) եզրույթը, որի հեղինակն է Ա. Կունինը: Նա դարձվածքի կազմում առանձնացնում է նոր բառերի ներբերումն ու ձևախախտումը՝ որպես դարձվածային միավորների տարածակրվածության դիպվածային ցուցիչներ: Շատ հազվադեպ նա այդ շարքում է դասում նաև հավելադրումը (փոփոխական բաղադրիչների ավելացումը դարձվածքի սկզբում կամ վերջում) և դիտարկում երեք ցուցիչներն էլ որպես դարձվածքի փոխակերպման միջոցներ /Кунин, 1970: 175/:

Դարձվածքի կազմի մեջ ներգրավվող բաղադրիչները կարող են պատկանել տարբեր բառաքերականական կարգերի (գոյական, ածական, դերանուն և այլն), իսկ հիմնական բաղադրիչները կարող են հեռանալ ոչ միայն շնորհիվ բառային միավորների, այլ միջանկյալ արտահայտությունների, դարձվածքների, նույնիսկ միջանկյալ նախադասությունների: Օրինակ՝

1) Y pues puede **vivir honrada con Dios** en público, no te pene de estar deshonrada contigo en discreto?... (Miguel de Cervantes, La fuerza de la sangre, p. 84).

Սվյալ դեպքում ներգրավված բառային միավորը ածականական է (honrada), որն ավելի է սաստկացնում դարձվածքի հուզարտահայտչական երանգավորումը:

Գ) Փոխակերպման երրորդ միջոցը դարձվածքի կրկնակի առկայացումն է, որը բառի կամ դարձվածային միավորի գործածությունն է այնպիսի համատեքստում, երբ տեղի է ունենում նրանց բառացի (ուղղակի) և փոխաբերական իմաստների զուգահեռ ընկալում /Նազարյան, Բաղդա-

սարյան, 2000: 137/, որի դեպքում դարձվածքի կամ վերջինիս բաղադրիչներից մեկի իմաստը համատեքստային իրադրության հիման վրա բառայնանում է: Որպես կանոն, գեղարվեստական գրականության մեջ դարձվածային միավորների կրկնակի առկայացումը կատարում է հուզարտահայտչական կամ, այլ կերպ ասած, ոճական գործառույթ՝ խոսքին հաղորդելով ծաղրական, հեգնական և այլ երանգավորում: Սակայն, բացի ոճական գործառույթից, կրկնակի առկայացումն ընդգծում է նաև դարձվածային միավորի և համատեքստի միջև գոյություն ունեցող իմաստային կապը: Օրինակ՝

1) կասի թե **ձեռքներս պարզում ենք աստծուն**, որ նա սիրային գործերին հաջողություն բերի (Ֆեռնանդո դե Ռոխաս, Սելեստինա, էջ 127):

Տվյալ դեպքում «ձեռքերը պարզել աստծուն» դարձվածային միավորի կրկնակի առկայացման օրինակ է, քանի որ այն կարելի է միաժամանակ ընկալել և՛ ուղիղ իմաստով, և՛ փոխաբերական: Այս դարձվածքը (ձեռքներս պարզում ենք աստծուն) իր ուղիղ իմաստով հանդես է գալիս որպես ձեռքերը պարզել վերև, իսկ փոխաբերական իմաստով՝ աղոթել աստծուն:

Դ) Փոխակերպման տվյալ տեսակը՝ անդրադարձը (այլուզիա)՝ որպես դարձվածքի փոխակերպման միջոց, ենթադրում է գեղարվեստական գրականության համատեքստում դարձվածային միավորի մեկ կամ մի քանի բաղադրիչների ներգրավում, ընդ որում դարձվածային միավորների բաղադրիչները չեն կորցնում այն իմաստները, որն իրենց բնորոշ է դարձվածքի կազմում: Այլ կերպ ասած՝ փոխակերպման այս տեսակը ամրացնում է կապը դարձվածային միավորների և համատեքստի միջև: Դարձվածքի այն բաղադրիչը կամ բաղադրիչները, որոնք ներառվում են գեղարվեստական տվյալ ստեղծագործության համատեքստում, իմաստային տեսանկյունից չեն հեռանում դարձվածային միավորի ամբողջական իմաստից, սակայն խոսքին հաղորդում են մեծ հուզարտահայտչականություն: Օրինակ՝

–¡Nuevas malas te dé Dios!, dije yo entre mí /Lazarillo de Tormes, anónimo, p. 43/.

«Nuevas malas te dé Dios» արտահայտության մեջ կիրառվել են «Dios te dé salud, hermano» (բառացի՝ Աստված քեզ առողջություն տա, եղբայր - Աստված քեզ պահապան) դարձվածային միավորի երեք բաղադրիչները (Dios te dé), և շրջվել է դարձվածքի շարահասությունը՝ համատեքստին հաղորդելով ավելի մեծ արտահայտչականություն: Տվյալ փոխակերպմամբ դարձվածքը ձեռք է բերել բացասական հարանշանակություն՝ հավելադրվելով **nuevas malas** (բառացի՝ նոր չարիք, նոր գլխացավանք) բաղադրիչներով, որոնց անմիջական ազդեցությամբ դարձվածքը ձեռք է բերել հետևյալ նոր իմաստը՝ *աստված քեզ նոր փորձություն*

(գլխացավանք) *տա*, սակայն ներգրավված բաղադրիչները չեն կորցրել ելակետային դարձվածքում ունեցած իրենց իմաստները:

Ե) Գեղարվեստական գրականության մեջ դարձվածքի գեղչումը (էլիպսիս) դարձվածքների փոխակերպման ամենատարածված միջոցներից է: Օրինակ՝

1) Y el investigador tembló cuando el “105” abrió ante su ojo la clara oscura faz de Ra.

–¡**Dios!** /J. J. Benitez, La rebelión de Lucifer, p. 249/.

2) ¡**Jesús!**, ¿quién me toca? /Miguel de Cervantes, La fuerza de la sangre, p. 79/.

Առաջին դարձվածային միավորում գեղչվել է **mío** բաղադրիչը (¡Dios mío!) կամ **Oh** բաղադրիչը (¡Oh, Dios!)՝ պահպանելով դարձվածքի զարմացական հնչերանգը, իսկ երկրորդ դարձվածքում գեղչվել է **mil veces** արտահայտությունը (¡Jesús mil veces!), որը հիրավի երանգավորում է խոսքը:

Գեղարվեստական գրականության մեջ դարձվածային միավորի գեղչումը ստիպում է ընթերցողին կամ լսողին ուշադրություն դարձնել դարձվածային արտահայտության այն հատվածի վրա, որի իմաստը առավել համահունչ է տեքստի հեղինակի հաղորդակցական դիտավորությանը: Օրինակ՝

1) – No, en buena fe; ni Dios lo quiera. Que aunque vino tarde, **más vale a quien Dios ayuda**, etcétera /Fernando de Rojas, Celestina, p. 45/.

2) – Señor, mozo soy, que no me fatigo mucho por comer, **Bendito Dios**. /Anónimo, Lazarillo de Tormes, p. 53/.

Առաջին հաղորդակցական դարձվածային միավորում (más vale a quien Dios ayuda) գեղչված է ամբողջ երկրորդ հատվածը՝ «más vale a quien Dios ayuda, **que a quien mucho madruga**» (բառացի՝ ավելի լավ է աստված օգնի, քան վաղ արթնանաս): Երկրորդ դարձվածային միավորի (Bendito Dios) դեպքում գեղչվել է **sea** բայական բաղադրիչը (ըղծական ներկա ժամանակ, եզակի թիվ, երրորդ դեմք)՝ ¡Bendito **sea** Dios! (Աստված օրհնի): Այսպիսով, հեղինակը փոխակերպման տվյալ միջոցը ծառայեցրել է խոսքի հաղորդակցական նպատակներին՝ դարձնելով այն ավելի յուրօրինակ և նրան հաղորդելով հուզարտահայտչական նշույթավորվածություն:

Դարձվածային միավորների գեղչված տարբերակները ընթերցողը հեշտորեն կարող է տարբերակել ինչպես իրենց կառուցվածքային, այնպես էլ իմաստային ոչ լիարժեքությամբ, որը կարելի է վերականգնել գիտելիքների լայն ծավալի և համատեքստի օգնությամբ:

Զ) Գեղարվեստական գրականության մեջ դարձվածքների նորացման ամենատարածված միջոցը համարվում է դարձվածքի զուգամետությունը (конвергенция): Դարձվածային միավորի զուգամետությունը են-

թաղրում է փոխակերպման մի քանի միջոցների զուգաձևում: Կունինը այն բնորոշում է որպես դարձվածային միավորի փոխակերպման երկու կամ ավել տարրական ոճական միջոցների կիրառում /Кунин, 1974: 17/: Փոխակերպման այս միջոցը ուժգնացնում է դարձվածքի գնահատողական բնույթն ու հուզարտահայտչականությունը՝ սաստկացնելով դարձվածային միավորի իմաստի հարանշանակային տարրի գործառույթը:

Փոխակերպման միջոցների համադրությունը դարձվածքում կարող է լինել շատ տարաբնույթ: Կարող են միևնույն դարձվածքում միաժամանակ խաչաձևվել և՛ բաղադրիչի փոխարինումը, և՛ նոր բառային միավորի ներգրավումը: Օրինակ՝

1) **Bendito seáis Vos, Señor**- quedé yo diciendo-, que dais la enfermedad y ponéis el remedio /Anónimo, Lazarillo de Tormes, p. 56/.

2) ...y **sabe el mismo cielo** con la vergüenza que vengo a conde[s]cender con vuestra voluntad, .../Miguel de Cervantes, Las dos doncellas, p. 232/.

«Bendito sea Dios» դարձվածային միավորի փոխակերպված տարբերակում «Dios» բաղադրիչը փոխարինվել է «Señor» բաղադրիչով (որը միայն մեծատառ գրվելիս է հանդես գալիս որպես «Dios» բառային միավորի հոմանիշ) և ավելացել է **Vos** դերանունը, որը հին իսպաներենում հանդես էր գալիս որպես ականաձևական դիմելաձև (հարգանքի Դուք): «Sabe el mismo cielo» դիպվածային արտահայտության մեջ տեղի են ունեցել գրեթե նույն ձևախախտումները՝ դարձվածքի հիմնական բաղադրիչները հեռացել են՝ հավելադրվելով «el mismo» դերանվանական բաղադրիչով, «Dios» բաղադրիչը փոխարինվել է իր հասկացական հոմանիշով (cielo), և շրջվել է շարադասությունը՝ սաստկացնելով դարձվածքի հուզարտահայտչական երանգավորումը և խոսքին հաղորդելով նոր շունչ:

Երբեմն հանդիպում են բառային (շարահյուսական) կազմի փոխակերպման և ընդլայնման դեպքեր: Օրինակ՝

1. **Y mejor les ayude Dios**, que ellos dicen la verdad /Anónimo, Lazarillo de Tormes, p. 84/.

Իսպաներենի «Y mejor les ayude Dios» արտահայտությունը զուգամետության վառ օրինակ է: Վերջինս առաջացել է «Dios ayude» դարձվածքի փոխակերպումից, որտեղ միաժամանակ շրջվել է շարադասությունը (փոխատեղում)՝ նախադաս է **ayude** բայական բաղադրիչը, և ընդլայնվել է դարձվածքի բաղադրական կազմը՝ հավելադրվելով **y** համադասական շաղկապով, **bueno** ածականի համեմատական աստիճանով և **les** լրացում դերանունով: Այսպիսով, ինչպես երևում է, դարձվածքի բաղադրական կազմի փոփոխությունները կարող են վերջինիս հաղորդել արտահայտչականություն՝ առանձնահատուկ ձևով երանգավորելով խոսքը:

Է) Դարձվածային միավորի կազմալուծումը (դարձվածքների նորացում մի քանի միջոցով) դարձվածքների փոխակերպման միջոցների

շարքում իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում: Լեզվաբանական գրականության մեջ այս փոխակերպումը հայտնի է նաև *հեղինակային նորարարություն* անվամբ: Այն իրականացվում է երկու մակարդակում՝ բառային և քերականական: Բառային մակարդակում փոխակերպվում է դարձվածքի բաղադրական կազմը, իսկ քերականական մակարդակում փոփոխվում է ավանդական դարձվածքի ժամանակաձևը, որը հանգեցնում է դարձվածային միավորի իմաստային ամբողջականության ձևախախտմանը: Երկու միջոցներն էլ հետապնդում են միևնույն նպատակը, այն է՝ ձևավորել նոր դարձվածային միավոր կամ դարձվածային տարբերակ:

Օրինակ՝

1) – Lázaro, engañado me has. **Juraré yo a Dios** que has tú comido las uvas tres a tres. /Anónimo, Lazarillo de Tormes, p. 33/.

2) Los abrazos que los padres de Leocadia dieron a Rodolfo; **las gracias que dieron al cielo** y a sus padres, los ofrecimientos de las partes.../Miguel de Cervantes, La fuerza de la sangre, p. 94/.

Առաջին օրինակում՝ «*Juraré yo a Dios*», դարձվածային փոխակերպումը տեղի է ունեցել քերականական մակարդակում, որը ենթադրում է դարձվածքի ժամանակաձևի փոփոխություն: Այն կոնկրետացնում է դարձվածային միավորների իմաստը՝ խախտելով վերջինիս ամբողջական իմաստը և ուժգնացնում է կապը կոնկրետ իրավիճակի հետ: Այստեղ բայական բաղադրիչը խոնարհված է սահմանական եղանակի ապառնի անկատար ժամանակաձևում՝ հաղորդելով դարձվածքին հաղորդակցական բնույթ, իսկ խոսքին՝ հուզական երանգավորում և արտահայտչականություն: Իսկ երկրորդ օրինակում գործ ունենք միաժամանակ և՛ բառային, և՛ քերականական ձևախախտումների հետ՝ «*dar las gracias al cielo*» ելակետային դարձվածային միավորում խախտվել է բաղադրական կազմը՝ հավելադրվելով (*que*) ստորադասական շաղկապով, շրջվել է շարադասությունը, և բայական բաղադրիչը հանդես է գալիս անցյալ կատարյալ ժամանակաձևում՝ ուժգնացնելով կապը համատեքստի հետ և հաղորդելով նոր երանգավորում:

Դարձվածքների քերականական փոխակերպման տեսակ է համարվում նաև ժխտումը (*no* ժխտական մասնիկի հավելադրումը) /Назарян, 1987: 247/, որը նոր դարձվածային միավորը ձևավորելիս հանդես է գալիս որպես լիիրավ անդամ և զգալիորեն ազդում է վերջինիս իմաստի վրա՝ ստեղծելով նոր դարձվածային տարբերակ: Սակայն հարկ է փաստել, որ ժխտման միջոցով ձևավորված դարձվածային միավորը, ի տարբերություն բառային մակարդակում փոխակերպված դարձվածքի, չի կազմալուծվում ամբողջությամբ: Այդ իսկ պատճառով ժխտման դեպքում ստեղծվում է ոչ թե նոր դարձվածային միավոր, այլ հիմնականում նոր դարձվածային տարբերակ (շարահյուսական): Օրինակ՝

1) – No, en buena fe; **ni Dios lo quiere**. /Fernando de Rojas, Celestina, p. 45/.

2) Երեք օր է, չես տեսել ինձ, **ա՛յ աստծո երեսը երբեք չտեսնես**, թող **աստված քեզ ոչ տեսնի, ոչ էլ մխիթարի** /Ֆեռնանդո դե Ռոխաս, Սելեստինա, էջ 32/:

Իսպաներենում «ni Dios lo quiere» դարձվածքում ժխտումը տեղի է ունեցել **ni** ժխտական կրկնադիր շաղկապի միջոցով, և չնայած իսպաներենին ներհատուկ է կրկնակի ժխտումը, տվյալ դեպքում, առաջադաս դիրքի շնորհիվ, կրկնակի ժխտում տեղի չի ունեցել (ni Dios ~~no~~ lo quiere)՝ ելնելով իսպաներենի քերականական առանձնահատկություններից:

Հայերենի՝ «այ աստծո երեսը երբեք չտեսնես, թող աստված քեզ ո՛չ տեսնի, ո՛չ էլ մխիթարի» օրինակում ժխտումը տեղի է ունենում «ոչ» համադասական կրկնադիր շաղկապի միջոցով, որտեղ «աստծով մխիթարվես» դարձվածային միավորը ժխտվել է հեղինակի (թարգմանության դեպքում՝ թարգմանչի) կողմից (թող աստված քեզ ոչ էլ մխիթարի)՝ հատուկ ներգործություն կատարելու նպատակով: Այստեղ տեղի է ունեցել նաև տվյալ դարձվածքի բաղադրիչների իմաստի ընդլայնում, որոնք ժխտվելով սաստկացրել են տվյալ արտահայտության (անեծքի) իմաստը:

Այսպիսով, դարձվածքների հեղինակային նորացումները ոչ թե լեզվական նորմայի շեղումներ են, այլ լեզվական համակարգի պարփակ հնարավորությունների իրացում:

Ը) Փոխակերպման հաջորդ միջոցը դարձվածքի կազմի ընդլայնումն է կամ հավելադրումը (խոսքի մակարդակում վերջինիս սահմանների ընդլայնումը), որը կարող է հանդիպել ինչպես դարձվածային միավորի սկզբում, մեջտեղում, այնպես էլ վերջում: Կարող են հավելադրվել միաժամանակ մեկ կամ մի քանի բաղադրիչ, որոնք խոսքին հաղորդում են հուզարտահայտչականություն: Տվյալ դեպքում դարձվածքը ձեռք է բերում նոր իմաստ, որն արտացոլում է դարձվածային միավորի իմաստային կառուցվածքի փոխակերպման դինամիկան, ինչպես նաև ընդգծում հեղինակի մտադրությունը, իսկ նորաստեղծ դարձվածային միավորը համատեքստին հաղորդում է հուզարտահայտչական նշույթավորվածություն և երանգավորում խոսքը /Рыжжина, 2003: 7/:

Ըստ Դ. Դոբրովոլսկու՝ փոխակերպման այս տեսակում դարձվածքի կազմ ներմուծված օտար բաղադրիչները միշտ չէ, որ ձեռք են բերում իմաստային համատեղելիություն դարձվածային միավորի հետ: Այն կարող է համաձայնեցվել իմաստային տեսանկյունից դարձվածքի փոխաբերական իմաստի հետ՝ որոշակիորեն հակադրվելով վերջինիս ներքին ձևին /Добровольский, 2009: 40/:

Օրինակ՝

1. –¡**Por Dios santo!** – se lamentó desmoralizado /J. J.Benitez, La rebelión de Lucifer, p 161/.

2. ¡**Oh gran Dios**, quién estuviera aquella hora sepultado, que muerto ya lo estaba! /Anónimo, Lazarillo de Tormes, p. 36/.

Վերը նշված օրինակներում դարձվածային միավորի կազմում դիտարկվեց միայն մեկ բաղադրիչի հավելադրում, սակայն մեր լեզվանյութի սահմաններում արձանագրվել են նաև երկու և ավելի բաղադրիչների հավելադրման դեպքեր: Օրինակ՝

1) ¡Yo, negra, quedo; blancas, van: **Dios perdone a todas!** /Miguel de Cervantes, El celoso extremeño, p. 125/.

2) **Libre Dios a cada uno** de tales enemigos, contra los cuales no hay escudo de prudencia que defenda ni espada de recato que corte /Miguel de Cervantes, El celoso extremeño, p. 129/.

3) Y cuando alguno de éstos escapaba, **Dios me lo perdone...**/Luis Velez de Guevarra, Diablo cojuelo, p.41/.

Վերոնշյալ օրինակներում դարձվածային միավորները հավելադրվել են միաժամանակ մեկ կամ մի քանի բաղադրիչներով: Հիմնականում դարձվածքները հավելադրվել են ածականական (santo, gran) և դերանվանական բաղադրիչներով (a todas, a cada uno), որոնք լրացնում են **Dios** բաղադրիչին՝ փոխակերպելով տվյալ դարձվածային միավորները և ընդգծելով վերջիններիս համատեքստային իմաստը:

Տվյալ դարձվածքների կազմում ներգրավված բաղադրիչների շարքում հանդիպում են նաև լրացում դերանուններ (Dios **me lo** perdone): Այս լեզվական երևույթը մասնավորապես ներհատուկ է իսպաներենին: Կարելի է դիտարկել լրացում դերանունների կիրառությունը նաև որպես բաղադրիչների փոխարինման դեպք:

(Թ) Դարձվածային միավորների դիպվածային փոխակերպման միջոցներից է նաև բաղարկությունը, որը հիմնվում է դարձվածքների կառուցվածքային բոլոր մակարդակների համալիր փոխակերպման վրա: Այն երկու դարձվածքների փոխհարաբերությունն է, որը հանգեցնում է դիպվածային (խոսակցական) դարձվածքի առաջացմանը, որն օժտված է բաղարկված կապակցություններին բնորոշ բառաքերականական և իմաստային հատկանիշներով: Բաղարկության գործընթացի շնորհիվ ստեղծված դիպվածային միավորները, այն է՝ դարձվածային բաղարկելիները (կոնտամինանտ), ձեռք են բերում նոր իմաստ, նոր պատկերավորություն, ներքին ձև, հուզարտահայտչական և գնահատողական նշույթավորվածություն:

Բաղարկությունը հնարավոր է իրականացնել չորս եղանակով (չորս բաղարկային կաղապարներով)՝ բաղարկություն-խաչավորում, բաղարկություն-ընդլայնում, բաղարկություն-հավելադրում և բաղարկություն-միակցություն /Колобова, 2011: 4/:

Մեր փաստական նյութի շրջանակներում բացահայտվել է միայն բաղարկություն-միակցության մեկ դեպք: Քննենք հետևյալ օրինակը.

– **Թող աստված քեզ ամեն ինչում պահապան և օգնական լինի...**/Ֆեռնանդո դե Ռոխաս, Սելեստինա, էջ 160/:

Այս օրինակում բաղարկելի կազմի մեջ են մտնում ելակետային դարձվածային միավորների բոլոր բաղադրիչները: Պատկերը հետևյալն է՝ $AB+CD=ABCD$: Օրինակ՝

«Թող աստված քեզ ամեն ինչում պահապան և օգնական լինի» նորաստեղծ հեղինակային դարձվածային միավորը առաջացել է «թող աստված պահապան լինի քեզ» և «աստված քեզ օգնական» դարձվածային միավորների հանրագումարից, որտեղ հեղինակը ավելացրել է նաև **ամեն ինչում** միջանկյալ կապակցությունը:

Այսպիսով, դարձվածային փոխակերպումները կարող են տեղի ունենալ ինչպես լեզվի, այնպես էլ խոսքի մակարդակում: Դարձվածքների փոխակերպման կամ ձևախախտման հիմնական նախադրյալը վերջիններիս իմաստային ամբողջականության և բաղկացուցիչ տարրերի տարակազմության միջև գոյություն ունեցող հակադրությունն է, որը գոյաբանորեն բնորոշ է նրանցից յուրաքանչյուրին և ենթադրում է խոսքում դարձվածային միավորների տարատեսակ ձևախախտումների հնարավորություն:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ջահուկյան Գ. Բ. Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, ՍՍՀ ԳԱ, 1974:
2. Նազարյան Ա. Հ., Բաղդասարյան Հ. Գ. Թարգմանաբանական ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, Ամարաս, 2000:
3. Corpas Pastor G. Manual de fraseología española. Madrid: Gredos, 1996.
4. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). Л.: Просвещение, 1973.
5. Балли Ш. Французская стилистика. М.: Изд-во иностранной литературы, 1961.
6. Гусейнова Т. С. Трансформация ФЕ как способ реализации газетной экспрессии (на материале центральных газет 1990-1996 г.г.): Автореф. канд. филол. наук. Махачкала, 1997.
7. Добровольский Д. О. Корпус параллельных текстов в исследовании культурно-специфичной лексики // *Национальный корпус русского языка*. Санкт-Петербург: Нестор-История, 2009.
8. Колобова Е. А. Фразеологическая контаминация: Автореф. канд. филол. наук. Кострома, 2011.
9. Кунин А. В. Английская фразеология. М.: Высшая школа, 1970.
10. Кунин А. В. О стилистическом контексте во фразеологическом ракурсе. // *Лингвистика текста Сб. науч. тр. МГПИИЯ*. М., 1974.
11. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. М.: Высшая школа, 1987.

12. Рыжжина Е. В. Фразеологическая окказиональность в английском языке: Автореф. канд. филол. наук. М., 2003.
13. Գևարա Լ.Վ. Կաղիկ սատանան, Երևան, Ասողիկ, 2009:
14. Ռոխաս Ֆ. Սելեստինա, Երևան, Ասողիկ, 2009:
15. Anónimo. Lazarillo de Tormes. Madrid: Salvat, 1970.
16. Benítez J. J. La rebelión de Lucifer. Madrid: Círculo de lectores, 1985.
17. Cervantes M. S. Novelas ejemplares II. Madrid: S.A., 1994.
18. Guevara L. V. El diablo cojuelo. Madrid: Susaeta, 1970.
19. Rojas F. La Celestina. Madrid: Espasa Calpe, 1975.

Ա. КУБАНИЯН – Окказиональные преобразования фразеологических единиц с компонентом «бог» в речи (сравнительный анализ в испанском и армянском языках). – Статья посвящена изучению окказиональных преобразований фразеологических единиц с компонентом «бог» на основе богатого фактического материала в испанском и армянском языках. В разных речевых ситуациях трансформированная фразеологическая единица может приобрести разные стилистические окраски, которые определяют выразительную маркированность речи, делая ее более выразительной и яркой, и усиливают прагматическое воздействие контекста.

Ключевые слова: окказиональная трансформация, фразеологические единицы с компонентом «бог», деформация фразеологических единиц, эллипсис, контаминация, аллюзия

A. KUBANYAN – The Occasional Transformations of Phraseological Units with the Component “God” in Speech (contrastive analysis in Spanish and English). – The paper is devoted to the study of the occasional transformations of phraseological units with the component “God” in speech. The study is based on the analysis of the rich factual material found both in the Spanish and Armenian languages. In different verbal situations the transformed phraseological unit can acquire various stylistic colourings with the help of which the mentioned phraseological unit conveys expressiveness to the speech and makes it more eloquent and colourful thus amplifying the pragmatic impact of the context.

Key words: occasional transformation, phraseological units with the component “God”, deformation of phraseological units, ellipsis, fusion, allusion

Ներկայացվել է՝ 07.10.2019

Երաշխավորվել է ԵՊՀ Ռոմանական բանասիրության ամբիոնի կողմից

Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

Ռոզա ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ
Լիլյա ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

ԱՆՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԼԵՉՎԱՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ

«Polemos est le père de toutes choses et le roi de toutes choses»
«Polemos-ը ամեն ինչի հայրն է, ամեն ինչի թագավորը»:
Héraclite

Լեզվական հաղորդակցության կարևորագույն ձևերից մեկը բանավեճն է, որի մասնակիցները հակադիր գաղափարներ և տեսակետներ արտահայտելով ձգտում են հասնել փոխհամոզման կամ փոխհամաձայնության: Իմաստաբանական տեսանկյունից բանավեճը մի հաղորդակցական կառույց է, որի առանցքային բաղադրիչներից է «անհամաձայնություն» խոսքային ակտը, իր լեզվահոգեբանական առանձնահատկություններով: Սույն հոդվածը «անհամաձայնություն» խոսքային ակտի գիտական հետազոտման արդյունքում առաջ քաշված մի շարք տեսակետների և մտայնությունների ամփոփ ակնարկ է:

Բանալի բառեր. *անհամաձայնություն, համաձայնություն, բանավեճ, հակադիր տեսակետ, քննարկում, փաստարկում, տարածայնություն, բանավիճային հաղորդակցություն*

Անհամաձայնությունը որպես խոսքային ռազմավարություն վաղուց եղել է տարբեր գիտակարգերի ուսումնասիրության առարկա: Անտիկ աշխարհում այն դիտարկվել է որպես փիլիսոփայական կարգ և այդ շրջանի մտածողների կողմից կիրառվել է որպես հնչած կարծիքներին հակադրվելու և դիրքորոշում արտահայտելու միջոց:

Ֆրանսիացի փիլիսոփա Ժ. Ռանսիերը անհամաձայնությունը դիտարկում է որպես զրուցակիցների միջև հակասություն կամ տարածայնություն: Նրա կարծիքով անհամաձայնությունը ոչ թե տարածայնություն է բացառապես «սպիտակի» և «սևի» կողմնակիցների միջև, այլ զրույց միևնույն թեմայի, ասենք՝ «սպիտակի» շուրջ, սակայն հակադիր տեսակետների արտահայտմամբ: Ըստ նրա, անհամաձայնությունը վերաբերում է ոչ այնքան փաստարկմանը, որքան փաստարկվող առարկային՝ վերջինիս առկայությամբ կամ բացակայությամբ /Rancière, 1995: 12,14/:

Հանրային և առօրյա կյանքում, արտահայտելով մեր անհամաձայնությունն այս կամ այն հարցի շուրջ, հաճախ բանավիճային իրավիճակ ենք ստեղծում: Ֆրանսիացի գրականագետ Ժ. Ֆերեյրոլը, ելնելով դիալեկտիկա եզրույթի հունարեն նախաբառի իմաստից (բանավիճելու ար-

վեստ), այն կարծիքին է, որ ցանկացած գրույց, ցանկացած երկխոսություն բանավեճ է պարունակում: Իր տեսակետը նա փաստարկում է հետևյալ տրամաբանությամբ. եթե աշխարհը գոյություն ունի միայն իր տարրերի հակադրության մեջ, ապա խոսքային մակարդակում նույնպես պետք է գոյություն ունենա նույն հարաբերակցությունը: Այս մոտեցումը նա կիրառելի է համարում նաև լեզվաբանության մեջ՝ պնդելով, որ ցանկացած ասություն բանավիճային է /Ferreyaolles, 2006: 8/: Նման տեսակետ է արտահայտել նաև ֆրանսիացի լեզվաբան Դ. Մենզընոն: Նրա կարծիքով՝ ցանկացած խոսույթ իր բնույթով բանավիճային է, ինչը կարելի է դիտարկել որպես «խոսքային հաղորդակցության բնականոն գործունեություն» /Maingueneau, 1983: 16/:

Հայտնի է, որ հռետորական արվեստի հիմնարար բաղադրիչներից մեկը հենց համոզելն է քննարկումների միջոցով: Ռ. Ամոսին ընդունում է, որ ցանկացած հանրային քննարկման հիմքը անհամաձայնությունն է: Խոսքային հաղորդակցության մեջ նա քննարկումը (délibération) դիտարկում է որպես անհամաձայնությունների ողջամիտ հանգուցալուծման հասնելու եղանակ, քանի որ քննարկման միջոցով վիճարկելի հարցերի շուրջ կարելի է համաձայնության հասնել: Այս դեպքում քննարկումը պետք է ընթանա բանականության՝ լոգոսի պահանջներին համահունչ: Այսինքն՝ վիճահարույց խնդրի քննարկման մասնակիցները պետք է ներկայացնեն տվյալ հարցի դրական և բացասական կողմերը վեր հանող հակադիր փաստարկներ, որպեսզի ի վերջո հանգեն բոլոր մասնակիցների կողմից ընդունելի որոշման: Անշուշտ, խոսքային ակտի մյուս երկու բաղադրիչները՝ էթոսը (ունկնդրի մոտ հռետորի հանդեպ վստահություն ձևավորող որակներ) և պաթոսը (հռետորի կողմից ունկնդրի մոտ հուզականություն առաջացնելու մարտավարություն) իրենց առանձնակի դերակատարությունն ունեն քննարկման ընթացքում: *«Սակայն ցանկացած քննարկում պետք է ընթանա գլխավորապես տրամաբանված և փաստարկված ճանապարհով, եթե քննարկման նպատակը տրամաձայնությունների հանգուցալուծումն է խոսքի կիրարկման միջոցով»*, - գրում է Ռ. Ամոսին /Amossy, 2014: 19/: «Քննարկում» եզրույթի այս ըմբռնումը, ըստ Ամոսիի, մեծապես տարբերվում է անտիկ աշխարհում կիրարկվող *էվրիստիկա* անունը կրող բանավեճից, որի մասնակիցների նպատակը ոչ այնքան համաձայնության հանգելն է, որքան ամեն գնով հաղթանակ ձեռք բերելը: Այդ հաղթանակին հասնելու համար կիրառում էին բոլոր հնարավոր միջոցները՝ անտեսելով ճշմարտությունը /Amossy, 2014: 20/:

Բելգիացի փիլիսոփա Շ. Պերելմանը և հասարակագետ Լ. Օլբրեխտ-Տիտեկան իրենց համատեղ աշխատության մեջ մեծ տեղ են տվել փաստարկմանը և այն սահմանում են որպես խոսույթում արտահայտված տեսակետների շուրջ համաձայնության գալու խոսքային գործիքակազմ: Նրանք անընդունելի են համարում ցանկացած հաղորդակցություն, որն առողջ դատողության սահմաններում չէ և չեն

ընդունում *polémique* (բանավեճ) եզրը: Բանավիճային հաղորդակցությունը Շ. Պերելմանը և Լ. Օլբրեխտ-Տիտեկան դիտարկում են ոչ թե որպես **débat** (դեբատ), որտեղ յուրաքանչյուր զրուցակից առավել հետաքրքրված է իր տեսակետը կամ դրույթը հաստատող փաստարկներով, այլ **discussion** (քննարկում), որի ընթացքում զրուցակիցները զբաղված են տարբեր տեսակետների վերաբերյալ իրենց ունեցած դեմ կամ կողմ փաստարկները միմյանց ներկայացնելով: Նրանց կարծիքով *դեբատը* սեփական թեզի ճշմարտացիության մեջ դիմացինին համոզելն է, իսկ *քննարկումը* ներկայացվում է որպես ճշմարտության հասնելու գործընթաց: Միևնույն ժամանակ, նրանք փաստում են, որ «դեբատ» և «քննարկում» եզրերի տարբերակումը գործնականում դժվար է հստակեցնել, քանի որ իրականում այն կախված է հաղորդակցության մասնակիցների նպատակներից: Իսկ այդ նպատակները կարող են փոխվել հաղորդակցության ընթացքում /Perelman, Olbrechts-Tyteca, 2008: 49-50/:

Բանավիճային հաղորդակցությանն է անդրադարձել նաև կանադացի փիլիսոփա, ակադեմիկոս Դ. Վալտոնը: Ըստ նրա, բացարձակ առումով ճիշտ կամ սխալ փաստարկներ չկան, ուստի, կարևորը դրանց կիրառության դաշտն է: Փաստարկների կիրառության ոլորտները բանավոր երկխոսական հաղորդակցության վերացական կաղապարներ են, որոնցից յուրաքանչյուրը հետապնդում է հստակ նպատակ և կարող է հանդես գալ երկխոսությունների ձևով («dialogues»): Այսպիսով, նա տարբերակում է համոզիչ երկխոսություն (*dialogue persuasif*)՝ հիմնված բանակցային գործընթացի և հարցաքննության վրա, և վիճարկելի երկխոսություն (*dialogue éristique*): Դ. Վալտոնն այս վերջինը դասում է բարձր հակամարտություն ունեցող հաղորդակցությունների շարքին, որտեղ յուրաքանչյուր մասնակից փորձում է դիմացինին անձնապես վարկաբեկել, վիրավորել և նույնիսկ ստորացնել՝ կիրառելով կեղծ փաստարկներ և մտաշահարկման գործիքակազմ /տե՛ս Amossy, 2014: 25/:

Ըստ Ամստերդամի գործաբանական-դիալեկտիկական դպրոցի ներկայացուցիչների՝ բանավեճը բանադատական գործընթաց է, որտեղ մասնակիցները փորձում են իրենց տարածայնությունները լուծել՝ վիճարկելի հարցերի շուրջ համաձայնության գալով: Նման մոտեցման հիմքում փաստարկումն է՝ որպես համոզելու միջոց: Միաժամանակ դա ենթադրում է, որ պետք է հետևել մի շարք կանոնների՝ հիմնված անզիացի լեզվափիլիսոփա Պ. Գրայսի *Համագործակցության սկզբունքների* (Principes de coopération) տեսության վրա: Այդ կանոններից ցանկացած շեղում ընկալվում է որպես կեղծ փաստարկ, որն էլ իր հերթին խախտում է երկխոսության բանական ընթացքը՝ արհեստական խոչընդոտներ ստեղծելով համաձայնություն ձեռք բերելու ճանապարհին: Ինչպես օրինակ, հետևյալ կանոնը. «Եթե որևէ տեսակետ համոզիչ կերպով չի ներկայացված, ապա տեսակետ Առաջադրողը (Proposant) պետք է հրաժարվի դրանից: Եթե որևէ տեսակետ համոզիչ կերպով է

ներկայացված, ապա Ընդդիմախոսը (Opposant) այլևս կասկածի տակ չպետք է դնի դրա իրավացիությունը» /տե՛ս Amossy, 2014: 26/:

Բանավիճային հաղորդակցության իրենց ուրույն մոտեցումն են առաջարկում փիլիսոփա Ռ. Ֆոգլենը և հասարակագետ Մ. Անժենոն՝ մասնավորապես անդրադառնալով Ամոսիի այն հարցադրմանը, թե արդյո՞ք բանավեճերում համաձայնության հասնելու մշտական գրավականը ողջամիտ փաստարկումն է: Նրանք կարծում են, որ գոյություն ունեն այնպիսի անհամաձայնություններ, որոնք ոչ մի առողջ դատողության չեն ենթարկվում: Դրանք կայուն տարաձայնություններն են, «խորը անհամաձայնությունները» («désaccords profonds»): Ըստ Ֆոգլենի՝ փաստարկված հաղորդակցությունը պահանջում է մասնակիցների գաղափարական միասնություն և համաձայնություն վիճելի հարցերի լուծման շուրջ: Նա գրում է. «Իմ տեսակետը, իսկ ավելի ճիշտ Լ. Վիտգենշթայնի տեսակետն այն է, որ խորը անհամաձայնությունները չեն կարող հարթվել փաստարկների միջոցով, քանի որ այս անհամաձայնությունները խարխլում են փաստարկման բուն պայմանները» /Fogelin, 2005: 7,8/: Ըստ նրա՝ անհամաձայնության այս տեսակը ծագում է երկու կողմերի սկզբունքների՝ գործելաոճի, մտածելաոճի անհամատեղելիությունից, ինչը մասնակիցներից մեկի համոզմունքի արդյունք է և չունի գիտական հիմնավորում: Որպես օրինակ՝ հեղինակը դիտարկում է հղիության դադարեցման շուրջ բանավեճը Հյուսիսային Ամերիկայում («Pro Choice» շարժման կողմնակիցները պաշտպանում են հղիության կամավոր դադարեցումը, իսկ «Pro Life»-ի կողմնակիցները այն դատապարտում են), և այն հարցին, թե ինչպիսի ողջամիտ լուծումներ է հնարավոր առաջարկել, Ֆոգլենի պատասխանը միանշանակ բացասական է, քանի որ կողմերից յուրաքանչյուրը վստահ է իր տեսակետի ճշմարտացիության մեջ: Ուստի, որպես նմանօրինակ բանավեճերի լուծում, Ֆոգլենը առաջարկում է ընդունել դրանց անտրամաբանական բնույթը և փորձել գտնել այլընտրանքային համոզիչ փաստարկներ: Սակայն Անժենոն, ընդունելով խորը անհամաձայնությունների գոյության փաստը, կարծում է, որ դրանք ավելի շուտ օրինաչափ են, քան բացառություն: Որպես օրինակ՝ նա նշում է փիլիսոփայական, սոցիալական, քաղաքական բնույթի բանավեճերը, որոնք, անկախ քննարկումների ընթացքի տևողությունից, երբեք ընդհանուր համաձայնության չեն հանգեցնում /տե՛ս Amossy, 2014: 31-32/:

Ամոսին բանավիճային հաղորդակցությունը դիտարկում է նաև քաղաքական տեսանկյունից՝ հղում կատարելով քաղաքագետներ Շ. Մուֆի, Լ. Կոգերի, ինչպես նաև Ռ. Ֆիլիպս-Կենդալի տեսություններին: Ըստ նրանց՝ անհամաձայնություններն այստեղ վերաարժեքավորվում են, նոր շունչ հաղորդելով բանավիճային հաղորդակցություններին, նպաստում են հանրային քննարկումների ծավալմանը, որն էլ իր հերթին համարվում է հանրային կյանքի շարժիչ ուժը: Եթե անհամաձայնությունները բացա-

սաբար են ազդում միջանձնային հարաբերությունների վրա, ապա այդ ազդեցությունը գերազանցապես գործառական բնույթ ունի սոցիալական խմբերի պարագայում, որտեղ անընդհատ ակտիվ հաղորդակցման մեջ են միատարր, բայց տարատեսակ ուժեր: Ուստի, բացասականի և դրականի զուգակցումն անհրաժեշտ պայման է ցանկացած միասնության համար, քանի որ տարածայնություններից դուրս միասնությունը կենսունակ չէ /տե՛ս Amossy, 2014: 34-39/:

Փիլիսոփա և լեզվաբան Մ. Դասկալը տալիս է բանավիճային հաղորդակցության իր սահմանումը: Նա ընդգծում է, որ այս հաղորդակցությունը, լինելով քննադատական բնույթի, մեծ արդյունավետություն ունի: Նրա կարծիքով, բանավեճը սեփական դիրքորոշման հաղթանակի հասնելու նպատակով հակադիր տրամաբանական դրույթների միջև ընթացող բախում չէ սուկ, այլ մի տրամախոսություն, որն ընդդիմախոսի դատողություններում հակասություններ վեր հանելու միջոցով հիմնախնդրի էությունը հասկանալու և դրա հնարավոր հայեցակարգային փոփոխությունները ներկայացնելու գործընթաց է: Այսպիսով, կարելի է ասել, որ հակամետ դրույթների առճակատումը և պայքարը կրում են էվրիստիկ (որոնողական) բնույթ, քանի որ կրճատում են դիտարկվող տարբերակների թիվը: Այս տեսանկյունից ելնելով՝ Դասկալը առաջարկում է տարբերակել անհամաձայնության երեք տեսակ.

1. Discussion (քննարկում), երբ հիմնախնդրի շուրջ կարծիքների տարբերությունը բխում է ճշգրտման ենթակա թյուրիմացությունից կամ սխալից. այսինքն՝ հակամարտությունը հնարավոր է լուծել տվյալ բնագավառում ընդունված ընթացակարգով՝ սխալը վերացնելով:
2. Dispute (վիճաբանություն), երբ անհամաձայնությունը խարըսխված է ոչ թե թյուրիմացության՝ սխալի, այլ հանգուցալուծման ընթացակարգ չունեցող կամային նախասիրության վրա. այսինքն, չի կարող հանգել համաձայնության՝ ելնելով կողմերի կանխամտածված քմահաճույքից:
3. Controverse (բանավեճ), որը միջանկյալ դիրք է գրավում նախորդ երկուսի միջև: Անկախ խոր տարածայնություններից և ընդհանուր համաձայնության գալու ընթացակարգերի բացակայությունից՝ մասնակիցները ներկայացնում են իրենց փաստարկները՝ տրամաբանական գործընթացը իրենց կողմը գրավելու համար /Dascal, 1998: 150/:

Առօրյա կյանքում մարդն առնչվում է բազմաթիվ լեզվական հակամարտությունների՝ դրանց տալով տարատեսակ անվանումներ, ինչպես օրինակ՝ *débat*, *discussion*, *dispute*, *querelle*, *altercation*, *controverse*, *désaccord*, *polémique* որոնք բոլորը միավորվում են *անհամաձայնություն* հասկացության իմաստային դաշտում: Ռ. Ամոսին, ուսումնասիրելով ֆրանսիացի լեզվաբանների տեսակետները *անհամաձայնություն* հասկացու-

թյան սահմանումների և առանձնահատկությունների շուրջ, եկել է համոզման, որ այն կարելի է բնութագրել հինգ հայեցակերպով (aspects) /Amossy, 2014/: Մինչ այդ հայեցակերպերի քննարկումը դիտարկենք *polémique* բառի ստուգաբանությունը:

Polémique (բանավեճ) բառը ծագում է հունարեն՝ *polemikos* (պատերազմին վերաբերող) բառից, որն էլ կազմված է *polemos* (պատերազմ) արմատից: Որպես բառային միավոր (գոյական և ածական)՝ *polémique*-ը *Ֆրանսիական Ակադեմիայի բառարան* է ներմուծվել 1718թ., իսկ այդ բառի առաջին վկայությունը արձանագրվել է դրանից 140 տարի առաջ *նազմի երգ* (*chanson polémique = chanson guerrière*) բառակապակցությամբ: 1584 թվականից եզրը կրում է իր ներկայիս իմաստը: Այսինքն դեռևս ծագման պահից, *բանավեճը* կիրառվել է որպես փոխաբերություն, քանի որ խոսքը *guerre de plume՝ գրիչների պայտերազմի* մասին էր /Kerbrat-Orecchioni, 1980: 2/:

Պատահական չէ, որ Ամոսին բանավեճը նույնականացնում է զինված պայքարի հետ, քանի որ բանավեճը խոսքային հաղորդակցության ընթացքում վերածվում է անզիջում հակամարտության, երբ գործի են դրվում դիմացինին բռնությամբ հաղթելու միջոցները, իսկ մասնակիցները ձեռք են բերում հակառակորդի կարգավիճակ: Այսպիսով, *բանավեճ* եզրույթի ստուգաբանությունից բխում են մի շարք նշանակություններ, ինչպիսիք են՝ *ողջամիտ հաղորդակցության ժխտում, պայքար հակառակորդ կողմերի միջև, բառային հարձակումներ և դիմացինի խորհրդանշական ոչնչացում*, որոնք էլ իրենց հերթին, ըստ Ամոսիի, բացահայտում են բանավեճի՝ առաջին հայացքից բացասական երևույթ լինելու ընկալումը /Amossy, 2014: 46/:

Ամոսին անդրադարձել է նաև լեզվաբան Ք. Պլանտենի առաջ քաշած տեսակետին, որում մեծ տեղ է հատկացված հույզի արտահայտությանը: Պլանտենը ուսումնասիրել է *polémique* եզրույթը ֆրանսիական մամուլում և գտնում է, որ լրագրողների համար այն ընկալվում է որպես այնպիսի բանավեճ, որին բնորոշ է սաստիկ հուզականությունը՝ վրդովմունքի և զայրույթի տեսքով /տե՛ս Amossy, 2014: 46-47/:

Անդրադառնանք բանավեճի ընթացքում անհամաձայնության դրսևորումներին՝ ըստ Ամոսիի ներկայացրած հայեցակերպերի.

1. *Բանավեճ՝ հանրությանը հետաքրքրող որևէ հարցի շուրջ (un débat autour d'une question d'intérêt public)*: Ելնելով *բանավեճ* եզրույթի ներկայիս նշանակությունից, որը հատկապես բնորոշ է քաղաքական դաշտին, բանավեճը պետք է շոշափի հանրությանը հետաքրքրող թեմաներ: Ինչպես նշում է Պլանտենը. «Բանավեճն, անշուշտ, կարող է ծավալվել նախապես մասնավոր դեպքի (օրինակ, վարձակալության հետ կապված կոնֆլիկտի՝ հակամարտության) շուրջ, սակայն անհրաժեշտ է, որ այդ տարածայնությունը հանրային հնչեղություն ստանա՝ ներառելով հիմնարար սկզբունքներ և այդ սկզբունքները պաշտպանող խմբեր» /տե՛ս

Amossy, 2014: 48/: Ըստ Ամոսիի՝ նման բանավեճը անցողիկ բնույթ ունի, կարող է անգամ արագորեն մոռացության մատնվել, քանի որ բանավեճի էությունն ու նպատակները ընկալելի են այնքան ժամանակ, որքան վերջինիս բարձրացրած հարցերը արդիական են հասարակության տվյալ հատվածի համար: Այսպիսով, Ամոսին բանավեճը դիտարկում է որպես հանրությանը հուզող հարցերը բարձրաձայնելու *սոցիալական հարթակ* /Amossy, 2014: 49-50/:

2. *Բանավեճը՝ որպես փաստարկման հարթակ (la polémique comme modalité argumentative)*: Անհամաձայնության և հակադիր կարծիքների առկայությունը պարտադիր պայման է բանավեճի գործընթացում: Միևնույն հիմնախնդիրը լուսաբանող հակամետ կարծիքների առճակատումը թույլ է տալիս սեփական տեսակետը ներկայացնել և պաշտպանել *համեմատության հարթակում*: Հետևաբար, սա մի գործընթաց է, որտեղ մասնակիցները բերում են փաստարկներ՝ ի պաշտպանություն իրենց առաջ քաշած դրույթների՝ ստեղծելով բանավիճային հաղորդակցություն և պարտադրելով կողմերից յուրաքանչյուրին հիմնավորել իրենց դիրքորոշումը համեմատության մեջ: Ըստ այդմ՝ Ամոսին եզրակացնում է. «*Բանավեճի և փաստարկման միջև զուգահեռներ անցկացնելիս՝ տրամադրվում է ոչ թե դրանց միջև եղած տարբերությունը, այլ վերջիններիս նմանությունը*» /Amossy, 2014: 52/: Պլանտենը համամիտ է Ամոսիի հետ, որ փաստարկումները օժանդակում են բանավեճի ընթացքում հնչած հակամետ կարծիքների տարբերությունները ընդգծելուն՝ համեմատության մեջ դնելով դրանք միմյանց հետ, ինչն էլ հաստատում է այն պնդումը, որ բանավիճային հաղորդակցությունը ընթանում է փաստարկման դաշտում /տե՛ս Amossy, 2014: 52,54/:

3. *Բանավեճը որպես հակամարտության կարգավորման միջոց՝ երկփոխյան դրսևորում (la polémique comme un mode de gestion du conflictuel : la dichotomisation)*: Այն ենթադրում է երկու հակասական մտքերի ներքին բախում, երկբայություն, ինչն էլ իր հերթին բարդացնում է *համաձայնության* եզրեր գտնելու ուղին: Բանավեճը ծագում է տարաձայնությունից: Վերջինս սահմանվում է որպես հակադիր ուժերի բախում, ընդհարում՝ միմյանց չեզոքացնելու նպատակով: Բախումը կամ ընդհարումը տեղի է ունենում մտավոր, բարոյական և այլ «հակամետ ուժերի» միջև, որոնք *խիստ հակադրության, խոր անհամաձայնության* դրսևորումներ են: Ուստի, Ամոսին, գտնում է, որ բանավեճը սահմանվում է որպես *հակադիր կարծիքների բախում, որի հիմնական բաղադրիչը հակամարտությունն է*: Նման տեսակետ է արտահայտում նաև Քվեբեկի համալսարանի պրոֆեսոր, գրող Դ. Գարանը, ասելով, որ բանավեճը բնորոշվում է բացառապես *հակամարտությամբ*: Նրա կարծիքով ցանկացած ընդհարումային իրավիճակ բանավիճելու առիթ չի տալիս, սակայն ցանկացած բանավիճային հաղորդակցություն բխում է հակամարտությունից /Garand, 1998: 216/: Հակադիր կարծիքների բախումը,

ըստ Ամոսիի, վկայում է, որ բանավեճում խոսքային *անհամաձայնությունը* ենթարկվում է հստակ երկատման, ի հայտ բերելով միմյանց բացառող, իրարամերժ տեսակետներ: Եթե փաստարկված դեբատը բանավեճի մասնակիցներին ուղղորդում է դեպի հնարավոր լուծում, ապա երկատումը, ինչպես նշում է Մ. Դասկալը, թեժացնում է դեբատը այն աստիճան, որ երբեմն անհնար է դառնում վերջինիս հանգուցալուծումը: Ըստ Ամոսիի, Դասկալն այստեղ նկատի ունի, որ գործնականում երկվությունը ծառայում է փաստարկման ուժգնացմանը, այլ ոչ թե վերջինիս տրամաբանական երկատմանը: Ըստ էության, տրամաբանական երկատումը գործընթաց է, որտեղ հիմնահարցը բաժանված է միմյանց բացառող, սակայն այդ դաշտը ձևավորող երկու մասերի: Դասկալը դիտարկում է, որ այնպիսի տրամաբանական երկատումներ, ինչպիսիք են արդարություն/անարդարություն, աջ/ձախ, խաղաղասեր/կռվարար, հանդուրժող/անհանդուրժող հակադրությունները, որոնք հազվադեպ են հանդես գալիս կատարյալ տրամաբանական երկատումների տեսքով, կախված են սոցիալ-մշակութային միջավայրից, հիմնարար համոզմունքներից, պատմական հանգամանքներից, փաստարկման անհրաժեշտությունից և այլն /Dascal, 2008: 27-28/:

Լեզվաբան Դ. Մենզընոն, զարգացնելով այս տեսակետը, միաժամանակ այն կարծիքին է, որ բանավեճում երկբևեռ խոսքային հաղորդակցությունն անհրաժեշտ և պարտադիր պայման է: Հակամետ կարծիքներն իրար բացառում են՝ դառնալով երկու հակադիր բևեռներ, որոնք չեն ենթադրում փոխզիջում կամ համաձայնության գալու որևէ հնարավորություն: Յուրաքանչյուրը փորձում է ցույց տալ, որ իր հակամետ կարծիքը հիմնված է դիմացինի կարծիքի վրա, և երկուսն էլ փոխադարձ պայմանավորված են, քանի որ մեկը մյուսի հակառակ կողմն են ներկայացնում: Ահա թե ինչու, կողմերից յուրաքանչյուրը ներգրավում է մյուսի կարծիքը իր սեփական խոսքային համակարգ՝ փոխելով նրա ուղղությունը: «Հակառակորդի խոսքը մեջբերում են, որպեսզի դրա հիման վրա հակադարձեն»: Մենզընոն այստեղից եզրակացնում է, որ «չհասկանալը կամ հակառակ իմաստով հասկանալը բանավեճի բուն պայմանն է» /Maingueneau, 1983: 16, 24/: Այլ խոսքով, բանավեճի կարգավորումը երկվության միջոցով խոչընդոտում է համաձայնության հասնելուն /Amossy, 2014: 58/:

4. *Բանավեճը որպես բևեռամիտություն կամ սոցիալական տարաձայնություն* /la polémique comme la polarisation ou la division sociale/: Այս հայեցակետը սահմանելիս՝ Ամոսին տարբերակում է actant (գործողության մասնակից, դերակատար) և acteur (գործողություն կատարող) հասկացությունները: Բանավեճի ընթացքում գործողության դերակատարները ստանձնում են մերթ պաշտպանի, մերթ հակառակորդի, մերթ էլ առճակատման ունկնդիր-հանդիսատեսի դեր: Դերակատարների տարաձայնությունը հանգեցնում է բևեռամիտության (la polarisation), որը պետք

է տարբերակել 3-րդ կետում նշված երկվությունից (la dichotomisation): Մինչ վերջինս սրում է բանավեճերում եղած հակամարտությունները՝ ընդհուպ մինչև անհաշտության, բևեռամիտությունը հանգեցնում է այն բանին, որ բանավեճի մասնակից-դերակատարները համախմբվում են «հակառակորդ ճամբարներում»: Ամոսին կարծում է, որ բևեռամիտությունը միայն հայեցակարգային բնույթ չի կրում, այլև սոցիալական հիմք ունի: Սոցիալական հիմք ունեցող բանավեճում բևեռամիտության գործընթացը ձևավորվում է՝ եղած *փարակարծություններից* անկախ: Գործողություն կատարողները, ովքեր ստանձնում են *Առաջադրողի (Proposant)* կամ *Ընդդիմախոսի (Opposant)* դերակատարությունը, կարող են հենվել տարբեր փաստարկների վրա և պարտադիր չէ, որ նրանք հանդես գան միևնույն սոցիալական խմբի անունից. կարող են անգամ ունենալ այլ գաղափարակիրների տեսակետներ: Ուստի, տարբեր գաղափարներ ունեցողների վերադասավորումը երկու հակառակորդ խմբերի դժվարացնում է բևեռամիտության հաղթահարումը: Սկզբունքորեն, եթե բանավեճում գործողություն կատարողները (acteurs) լինեն մեկ գաղափար առաջադրող անհատներ (acteurs individuels), ապա կարելի է ենթադրել, որ նրանք կարող են մտափոխվել՝ հարաժարվել իրենց դիրքորոշումներից, ինչը հնարավորություն կստեղծի կարգավորելու *փարաձայնությունը*: Իրականում, հաճախ բանավեճում Առաջադրողի (Proposant) պաշտպանած դրույթն այնքան սերտորեն է կապված վերջինիս աշխարհայացքի, արժեքային համակարգի, սոցիալական պատկանելության և կարգավիճակի հետ, որ դրանից հրաժարվելը հանգեցնում է ինքնության կորստին /Amossy, 2014: 58-61/: Այսինքն՝ կարելի է ենթադրել, որ պետք չէ թերագնահատել անհատի ինքնության գործոնը *փարաձայնությունը* հաղթահարելու և *համաձայնության* հասնելու ճանապարհին:

5. *Հարաբերություն ուրիշի հանդեպ՝ հակառակորդի արժեզրկում (le rapport à l'autre: disqualification de l'adversaire)*: Բանավեճի ընթացքում վճռորոշ դերակատարում ունեն բառային հարձակման, խոսքային «բռնության» դրսևորումները (violence verbale)՝ վիրավորելը, փակուղու առջև կանգնեցնելը, ստորացնելը և այլն:

Ամոսին հիմնավորում է այս հայեցակերպը՝ դիմելով Կերբրա-Օրեքիոնիին, որի կարծիքով բանավիճային խոսույթը հստակ թիրախավորված է, միտված է արժեզրկելու նշանակետը՝ հակառակորդին հեղինակագրկելու միջոցով: Այդ նպատակով գործի է դրվում հռետորական արվեստի և փաստարկման գործընթացի ողջ զինանոցը (Kerbrat-Orecchioni, 1980: 7): Այսպիսով, բանավեճը միայն փաստարկման հարթակ չէ, այլ բոլոր հնարավոր միջոցներով (ժխտում, հեգնանք, թիրախավորված խոսք, խոսքի աղավաղում) հակառակորդին հակադրվելու հարթակ: Հակադրվողը հերքում է Առաջադրողի փաստարկները՝ մատնանշելով, որ վերջինիս խոսքը արժանահավատ չէ, իսկ փաստարկները ընդունելի չեն: Այսպիսով, ինչպես նշում է Կերբրա-

Օրեքիոնին. «Բանավիճել նշանակում է փորձել խեղաթյուրել դիմացինի խոսքը» /Kerbrat-Orecchioni, 1980: 6/:

Ամոսին անդրադարձել է նաև բանավեճի ընթացքում *անհամաձայնության* հուզական դրսևորումներին, ինչպիսիք են՝ սպառնալից խոսելաճոճը, հեգնանքը, վրդովմունքը, զայրույթը և նույնիսկ հայիոյանքը, ընդգծելով, այդուհանդերձ, որ դրանք բանավեճի պարտադիր պայման չեն: Ավելին, բանավեճերի կարգավորումը հույզերի, և ոչ թե փաստարկների հիման վրա մշտապես արժանացել է քննադատության, քանի որ ընդունված է համարել, որ բանականությամբ և ողջամիտ փաստարկներով ուղղորդված բանավեճն է «ժողովրդավարության զարկերակը» /Amossy, 2014: 65-66/:

Այսպիսով, *անհամաձայնություն* հասկացությունը տարբեր գիտակարգերում ենթարկվել է բազմաթիվ մեկնաբանությունների, որոնցից կարևորը հանգում է հետևյալին՝ անհամաձայնությունը խոսքային հաղորդակցության շարժիչ ուժերից մեկն է, բանալի՝ հաղորդակցության բնականոն գործունեության համար: Լինելով բանավեճի ընթացքում զրուցակցի կարծիքին հակադրվելու և սեփական տեսակետն արտահայտելու միջոց՝ անհամաձայնությունը միևնույն հարցի շուրջ զրուցակիցների միջև գոյություն ունեցող տարաձայնություն է: Բանավեճի նպատակն է ի վերջո հասնել բոլորի կողմից ընդունելի դիրքորոշման, քանի որ *de la discussion jaillit la lumière*: Այս գործընթացում իր ուրույն տեղն ունի փաստարկների և հույզերի դրսևորումների ճիշտ համադրումը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Փիլիսոփայական բառարան, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1975:
2. Մելիքսեթյան Ռ. Անհամաձայնության լեզվական դրսևորումները ժամանակակից ֆրանսերենում // *Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում*, 2(25), Երևան, 2018:
3. Amossy R. Apologie de la polémique. Paris: PUF, 2014.
4. Dascal M. The Study of Controversies and the Theory and History of Science // *Science in Context*, 11(2), 1998.
5. Dascal M. Dichotomies and types of debate // *Controversy and Confrontation: Relating Controversy Analysis with Argumentation Theory*. F. H. van Eemeren and B. Garssen (eds.). Amsterdam: John Benjamins, 2008.
6. Ferreyrolles G. Le XVII siècle et le statut de la polémique // *Littératures classiques*, No 59. Paris: Armand Colin, 2006.
7. Fogelin R. The Logic of Deep Disagreements // *Informal Logic*, Vol. 25, No. 1. Dartmouth College, 2005.
8. Garand D. Propositions méthodologique de l'étude du polémique // *Etats du polémique*. Québec: Nota bene, 1998.

9. Kerbrat-Orecchioni C. La polémique et ses définitions // *Le discours polémique*. Presses Universitaires de Lyon, 1980.
10. Maingueneau D. Sémantique de la polémique. Lausanne: L'âge d'homme, 1983.
11. Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. Traité de l'argumentation, Editions de l'université de Bruxelles, 2008.
12. Rancière J. La mésentente. Paris: Galilée, 1995.
13. Dictionnaire de l'Académie française // URL: <http://www.academie-francaise.fr/le-dictionnaire/la-9e-edition>

Р. МЕЛИКСЕТЯН, Л. ОГАНЕСЯН – Лингвофилософская концепция понятия «несогласие». – Одной из основных форм языковой коммуникации является диспут, участники которого, выражая противоположные идеи и точки зрения, стремятся достичь взаимного убеждения или взаимного согласия. С точки зрения семантики, диспут – это коммуникативная структура, одним из ключевых компонентов которого является речевой акт несогласия со своими психолингвистическими особенностями. В данной статье рассматривается ряд существующих взглядов и подходов к проблеме речевого акта несогласия, сформировавшихся в результате научных исследований.

Ключевые слова: несогласие, согласие, диспут, противоположная точка зрения, обсуждение, аргументация, разногласие, полемическая коммуникация

R. MELIKSETYAN, L. HOVHANNISYAN – Philosophical-Linguistic Aspect of the Concept of “Disagreement”. – One of the most important forms of language communication is debate in which participants express opposing ideas and viewpoints, seek to reach an agreement or consensus. From the semantic point of view, debate is a communicative structure, one of the key components of which is the verbal act of "disagreement" with its psychological and linguistic features. The present paper is a summary of a number of diverse views and approaches put forward as a result of scientific research on the verbal act of “disagreement”.

Key words: disagreement, agreement, debate, opposing viewpoint, discussion, argumentation, discord, debate communication

Ներկայացվել է՝ 15.10.2019
Երաշխավորվել է ԵՊՀ Ֆրանսիական բանասիրության ամբիոնի կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

Շահանե ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

«Հայաստանում ֆրանսիական քոլեջ» հիմնադրամ

ԽՈՍԱԿՑԱԿԱՆ ՖՐԱՆՍԵՐԵՆԻ ԴԱՐՁՎԱԾԱՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ ՊԱՏԿԵՐԱՅԻՆ ԻՆՔՆԱՏԻՊՈՒԹՅՈՒՆԸ (հայերենի զուգադրությամբ)

Հողվածում քննության է առնվում դարձվածաբանության կարևոր հարցերից մեկը՝ դարձվածաբանական միավորների պատկերային նկարագիրը՝ հայերենի զուգադրությամբ: Բառարաններից և գեղարվեստական գրականությունից քաղված օրինակների հիման վրա վեր են հանվում խոսակցական ֆրանսերենի դարձվածքների ոճիմաստային առանձնահատկությունները, որոնք հաճախ ավելի գունեղ են ու տպավորիչ, քան գրական ֆրանսերենի դարձվածամիավորները, պատճառաբանված չեն և դժվար վերծանելի: Հայերենի հետ զուգադրումը առանձին դեպքերում ի հայտ է բերում դարձվածային պատկերների որոշակի նմանություն, ինչը փոխազդեցությունների կամ պատճենումների հետևանք չէ, այլ՝ կյանքի և կենսագործունեության ընդհանրության արդյունք:

Բանալի բառեր՝ դարձվածաբանություն, պատկերավորություն, խոսակցական ֆրանսերեն, խոսակցական հայերեն, զուգադրություն, պատճառաբանվածություն, ոճիմաստային երանգներ, մշակութային յուրահատկություններ

Յուրաքանչյուր լեզվի դարձվածաբանություն պատկերանշանային ուրույն մի համակարգ է, որում պարզորոշ ուրվագծվում են տվյալ ժողովրդի ապրած միջավայրը, կյանքի յուրահատուկ պայմաններն ու դրանց հողի վրա առաջ եկած ու ձևավորված հոգեկան նկարագիրն ու ազգային բնավորության գծերը, մտաշխարհը, հավատալիքները, կենսահայեցողության մեջ առկա ընդհանրությունները, բարոյական ըմբռնումները, ճաշակը, արժանիքների գնահատման ձևերն ու չափանիշները և այլն, այսինքն՝ լայն առումով մշակույթի և լեզվամտածողության մեջ կայունացած ավանդույթները:

Խոսակցական ֆրանսերենը ինքնին լեզվական փոփոխականության (variabilité, вариативность) ցայտուն արտահայտություններից մեկն է, լեզվում առկա տարբերակների և խոսքում արտահայտության միջոցների տարբերակայնության փոխադարձ կապի դրսևորում, և այստեղ է, որ հոգեբանական և իրադրային գործոնները առանձնահատուկ կարևորություն են ստանում որպես լեզվական արտահայտչամիջոցների փոփոխականության սկզբնաղբյուրներ:

Ուսումնասիրված լեզվանյութը ի հայտ է բերում խոսակցական ֆրանսերենի դարձվածքների ինքնատիպ պատկերային նկարագիրը:

Նշենք նաև, որ դրանց գերակշիռ մեծամասնությունը վերաբերում է կեն-
ցաղին, մարդու բնավորության գծերին՝ եսամոլությանը, ձրիակերու-
թյանը, ծուլությանը, ժլատությանը, շահամոլությանը, կեղծավորությանը,
գինեմոլությանը, որկրամոլությանը, աներեսությանը, հիմարամտությա-
նը և այլն, ինչը բնորոշ է ցանկացած լեզվի խոսակցական ոճին: Ավելաց-
նենք, որ գրական և խոսակցական ֆրանսերենի դարձվածքները համե-
մատելիս երևան է գալիս նաև այն, որ գրական ֆրանսերենի դարձվածք-
ներում ամփոփված պատկերները ոճիմաստային նշույթավորվածության
և ուժգնության առումով, կարծես, ավելի չեզոք են, ավելի ընդհանուր,
իսկ խոսակցական ֆրանսերենի դարձվածքներն, ընդհակառակը, ավելի
գունեղ ու տպավորիչ են ու բաղադրիչային-իմաստային վերլուծության
առումով հաճախ դժվար մեկնաբանելի կամ ամբողջովին անվերծանելի:

Ասվածը հաստատելու համար ներկայացնենք առանձին հասկացու-
թյունների բառիմաստային դաշտերին բնորոշ ֆրանսերեն և հայերեն
խոսակցական դարձվածքներ, օտար միավորները *բառացի թարգմանու-
թյամբ*՝ պատկերային տարբերություններն ընդգծելու և ժողովրդախո-
սակցական արտահայտությունների ոճիմաստային երանգները ցայտուն
ու թափանցիկ դարձնելու համար: Այսպես՝

1. աննկատ հեռանալ, փախչել, փախուստի դիմել, ճողոպրել

mettre les voiles (բառացի՝ առագաստները բանալ, պարզել),

planter un drapeau (բառացի՝ դրոշակ ցցել),

affûter ses pincés (բառացի՝ չանչերը սրել),

se faire la jaquette (բառացի՝ բաճկոնը հագնել),

se faire la malle (բառացի՝ ճամպրուկը դարսել),

prendre ses jambes à son cou (բառացի՝ ոտքերը վիզն առնել),

jouer de l'escarpin (բառացի՝ մուճակը գործի գցել) և այլն:

Հայերենում՝ արանքը ճղել, կծիկը դնել, գլուխը պրծացնել, պուկ
աննել, պուկ տալ, փախս առնել, փախս տալ և այլն:

- Au comble de l'énervement, ma noble maîtresse vint dans la province
française se cacher, se terrer.

- Mais le roi, qu'est-ce qu'il a dit, votre roi, lorsqu'il s'est aperçu qu'elle avait
mis les voiles. (J. Audiberti, L'Effet Glapion, p. 204)

- Նյարդայնության գագաթնակետին հասած իմ ազնվագարմ տիրու-
հին եկավ ֆրանսիական նահանգ՝ թաքնվելու, ծվարելու:

- Իսկ թագավորը, ի՞նչ ասաց ձեր թագավորը, երբ տեսավ, որ
տիրուհին աննկատ հեռացել է:

- Ah ! ça me travaillait la nénette ! Je voyais plus que ça comme future
chance ! ... Je me ferai la malle un beau matin ... sans tambour ni trompette ! ...
Ah ! c'était mon projet fervent ... (L.-F. Céline, Le Pont de Londres, p. 287)

- Օ՛հ, այդ միտքն ինձ հանգիստ չէր տալիս: Միայն դրանում էի տես-
նում ապագայի հույսը: Մի գեղեցիկ առավոտ աննկատ կկապեի ճամպ-
րուկս ... դա իմ բուռն ցանկությունն էր:

2. որկրամոլ՝ շատակեր լինել

se caler les amygdales (բառացի՝ նշագեղձերը լցնել՝ խցկել),
 être une bonne (une belle) fourchette (բառացի՝ լավ պատառաքաղ լինել),
 être porté sur la gueule (բառացի՝ դեպի բերանը՝ երախը հակված լինել),

se caler les joues (բառացի՝ այտերը լցնել),
 il vaut mieux l'avoir en photo qu'à table (բառացի՝ ավելի լավ է լուսանկարն ունենալ, քան իրեն՝ սեղանի շուրջ),
 ne pas avoir la gale aux dents (բառացի՝ ատամները քոստած չլինել),
 manger (boire) à ventre déboutonné (բառացի՝ որովայնի կոճակներն արձակած ուտել, խմել),

s'en mettre (s'empiffrer) plein les trous de nez (jusqu'aux trous de nez) (բառացի՝ լցնել մինչև քթանցքները),

ne pas laisser rouiller ses dents (բառացի՝ չթողնել, որ ատամները ժանգոտեն),

avoir une bonne descente (բառացի՝ լավ վայրէջք ունենալ),
 creuser sa tombe avec ses dents (բառացի՝ ատամներով սեփական գերեզմանը փորել),

faire trembler le lard au charnier (բառացի՝ ոսկորների՝ ոսկրանոցի ճարպը երերացնել),

travailler des mâchoires (բառացի՝ ծնոտով աշխատել, ծնոտը աշխատեցնել) և այլն:

Հայերենում՝

մի բերան անել, յոթը գցել՝ կոխել, ծակբողազ լինել, յոթ մատները բերանը կոխել, հուպ տալ՝ կուլ տալ, և այլն:

Tu seras bien là-bas, Simon ... Y a du grand air ... *tu t'caleras les joues*, chez ton parrain. Y font de bonnes galettes ... (Y. Gibeau, Allons z'enfants, p. 235)

Այնտեղ քեզ լավ կզգաս, Սիմոն ... օդը մաքուր է ... կնքահորդ տանը ուզածիդ չափ կուտես ... նրանք լավ բլիթներ են պատրաստում:

Certain, qu'ils se régalaient à la cuistance ... Ils s'empiffrèrent plein les trous de nez ! (A. Boudard, Cinoche, p. 172)

Հաստատ է, որ նրանք լավ ուտում են ճաշ պատրաստելիս, որքան կարող են հուպ են տալիս:

3. արբել, հարբեցողությամբ զբաղվել, գինովանալ, կոնծել, շատ խմել, խմիչքի հանդեպ թուլություն ունենալ

avoir le gosier en pente (բառացի՝ կոկորդը զառիվայր՝ զառիթափ լինել),

avoir une éponge dans le gosier (բառացի՝ կոկորդում սպունգ ունենալ),
 lever le coude (բառացի՝ արմունկը բարձրացնել),

se noircir (se piquer, salir) le nez (բառացի՝ քիթը սևացնել՝ աղտոտել),

avoir son paquet (բառացի՝ իր փաթեթն ունենալ՝ ստացած լինել),

être bourré comme une valise (բառացի՝ ճամպրուկի պես խցկված լինել),
être rond comme une queue de pelle (բառացի՝ բահի կոթի պես կլոր լինել),
avoir son plumet (բառացի՝ իր փետրափունջն ունենալ),
caresser la bouteille (բառացի՝ շիշը գուրգուրել՝ փայփայել՝ շոյել) և այլն:

Հայերենում՝ կոկորդը թրջել՝ տաքացնել, լուլ խմել՝ քցել, կատարը տաքացնել, գլուխը՝ գլխին քաշել, շան պես լակել, և այլն:

Ah ! j'dis pas que ces deux – là n'soient pas un peu garnis, ni un peu vaseux ... Sans être tout à fait mûrs, ils ont l'nez sale, quoi ! (H. Barbusse, Le Feu, t. 2, p. 77)

Դե ես չեմ ասում, թե այս երկուսը խմած և կամ՝ շշմած վիճակում չեն ... Բայց առանց լուլ խմած լինելու, կատարները, այնուամենայնիվ, տաքացրել են:

A onze heures, Mammouth était ivre mort, *bourré comme une valise*, à un départ de vacances. (R. Fallet, Le Triporteur, p.312)

Ժամը տասնմեկին Մամութը լուլ խմած էր, շան պես լակած:

4. խելապակաս, հիմար, դմբո, նաև՝ թանձրամիտ, բթամիտ լինել
grésiller à la (de la) carafe (բառացի՝ գլխից ճարճատյուններ լսվել),
avoir une chambre à louer (բառացի՝ վարձու, վարձով տրվող սենյակ ունենալ),

avoir un petit vélo dans la tête (բառացի՝ գլխում մի փոքրիկ հեծանիվ ունենալ),

avoir une araignée au plafond (բառացի՝ առաստաղում սարդ ունենալ),

pomme à l'eau (բառացի՝ ջրի գետնախնձոր),

avoir un petit pois dans la tête (բառացի՝ գլխում մի փոքրիկ ոլոռ ունենալ),

être bouché à l'émeri (բառացի՝ հղկաքարով խցանված լինել) և այլն:

Հայերենում՝ ծալը՝ տախտակը պակաս, գունդ գլուխ, աղոթած էշ, տանձի կոթ, վերնատունը դատարկ, գլուխը հաստ և այլն (լինել):

Elle murmura, tendre:

- *Pomme à l'eau* ... tu ne comprendras jamais rien. (R. Fallet, Un idiot à Paris, p. 195)

Նա քնքշորեն շշնջաց.

- Դմբո՛... դու երբեք ոչինչ չես հասկանա:

5. ձանձրացնել, զզվեցնել, համբերությունից հանել

scier le dos à qn (բառացի՝ մեկի մեջքը սղոցել),

courir sur le haricot à qn (բառացի՝ մեկի գլխի վրա վազել),

donner (filer) de l'eczéma à qn (բառացի՝ մեկին էկզեմայով վարակել):

Հայերենում՝ մեկի գլուխը տանել, մեկի նյարդերը սղոցել, ականջը տանել՝ խարտոցել, ականջի միսն ուտել, երեսը մաշել, երեսից կախ ընկնել և այլն:

J'ai traversé à ce moment-là une sale période. La maison de meubles a commencé à me *courir sur le haricot*. Je le trouvais drôlement moche de continuer mes simagrées à des cons de clients. (A. Sergent, Je suivis ce mauvais garçon, p. 63)

Այդ ժամանակ շատ վատ մի շրջան ապրեցի: Կահույքի վաճառատունը սկսեց նյարդերս սղոցել: Ես ինձ անչափ զավեշտալի վիճակում էի տեսնում, երբ շարունակում էի ծեքծեքվել հիմար հաճախորդների առաջ:

6. Ժլատ, կծծի, ձեռքը փակ

être près de ses sous (բառացի՝ իր դրամին մոտ՝ դրամից անբաժան լինել),

les lâcher avec des élastiques (բառացի՝ դրամը ռետիններիզով բաց թողնել),

avoir des oursins dans sa poche (բառացի՝ գրպանում փշոտ ծովախոզեր ունենալ),

avoir les ongles crochus (բառացի՝ կեռ եղունգներ ունենալ) և այլն:

Հայերենում՝

լվից ճրագու հանող, լվից ձեթ քամող, օձ խուզող, օձ կնտող, մութ տեղը մազ մանող, ձեռքը հուպ և այլն:

Ամենից հետաքրքրական են այն դարձվածքները, որոնք պատճառաբանված չեն, որոնց իմաստը չի բխում դարձվածքի բաղադրիչներից: Այս դարձվածքների ներքին ձևը մթազնաձ է, անվերծանելի և պահանջում է որոշակի պատմալեզվաբանական ուսումնասիրություն և ստուգաբանական բացահայտումներ /Lacotte, 2014; Pouget, 2009; Назарян, 1968/: Դիտարկենք մի քանի օրինակ.

Avoir du foin dans ses bottes դարձվածքի բառացի թարգմանությունն է՝ ճուղկավոր կոշիկներում ծղոտ, չոր խոտ ունենալ, իսկ նշանակությունը՝ գրպանը լիքը լինել, հարուստ՝ ունևոր՝ նյութապես ապահովված՝ փողատեր լինել: Բացատրությունը հետևյալն է.

Ժամանակին ճուղկավոր կոշիկների բարձրությունը որևէ դասի պատկանելու նշան էր. որքան բարձր էին ճիտքերը՝ սրնքապանները, այնքան բարձր էր տիրոջ դասային պատկանելությունը: Եվ քանի որ ճիտքերը երբեմն այնքան բարձր էին լինում, որ լավ չէին գրկում սրունքներն ու խանգարում էին քայլելուն, մարդիկ դրանց մեջ ծղոտ էին լցնում: Որքան բարձր, այնքան շատ ծղոտ, այսինքն այնքան ավելի ունևոր, հարուստների դասից:

Entre la poire et le fromage դարձվածքի բառացի թարգմանությունն է՝ տանձի ու պանրի միջև, իսկ նշանակությունը՝ ազատ, անկաշկանդ (ինչպես ճաշի ավարտին են զրուցում՝ արտահայտվում), նաև՝ նպաստավոր, բարենպաստ, հարմար պահի: Բանն այն է, որ անցյալում Ֆրանսիայում սովորություն կար ճաշի ավարտին նախ մրգերն ուտել և հետո միայն՝ պանիրը:

Finir en queue de poisson, բառացի՝ ձկան պոչով վերջանալ, նշանակում է՝ ի դերն ելնել, անսպասելիորեն ավարտվել, առանց սպասված արդյունքի, հուսախաբ անել՝ լինել:

Դարձվածքն առնչվում է այն պատկերացմանը, որ ջրահարսի գեղասքանչ մարմինը հանկարծ «ընդհատվում է» ձկան պոչով ու հիասթափություն առաջացնում:

C'est la fin des haricots, բառացի՝ սա լոբու (բակլայի) վերջն է, նշանակում է՝ ամեն ինչ կորած է, սա արդեն վերջն է:

Բացատրությունը հետևյալն է.

Անցյալում ֆրանսիական շատ գիշերօթիկ դպրոցներում լոբին (բակլան) ամենաշատ օգտագործվող սնունդն էր, երբ այլևս ուրիշ բան չկար աշակերտներին կերակրելու համար: Եվ երբ լոբու պաշարները նույնպես սպառվում էին, արդեն չգիտեին, թե ինչով կարելի է աշակերտներին սնել: Այդ պատճառով էլ անելանելի վիճակում հայտնվելիս ասում էին «սա արդեն լոբու վերջն է»:

La grande horreur, le tumulte, le malaise, *la fin des haricots*, l'état de siège ...
(J. Prévert, *Paroles*, p.12)

Ահավոր սարսափը, խառնաշփոթը, տագնապը, ամեն ինչի վերջը (սպառված լինելը), պաշարման մեջ գտնվելը ... :

Montrer le bout de l'oreille, բառացի՝ ականջի ծայրը ցույց տալ, նշանակում է՝ ականա իրեն մատնել, մտադրությունը երևան հանել, բացահայտել, հայտնի դարձնել:

Դարձվածքի աղբյուրը Լաֆոնտենի «Առյուծի մորթիով ավանակը» առակն է, որտեղ առյուծի մորթի հագած ավանակը ահ ու սարսափ է տարածում շուրջ բոլորը՝ իրեն կենդանիների թագավոր ձևացնելով: Սակայն շուտով խաբեբայությունն ի հայտ է գալիս, երբ մորթու տակից կախված ականջը մատնում է նրան:

Tirer le diable par la queue, բառացի՝ սատանայի պոչից քաշել, նշանակում է՝ հազիվհազ, մի կերպ ապրուստը հոգալ, գոյությունը քաշ (քարշ) տալ, ծայրը ծայրին բերել՝ հասցնել:

Դարձվածքի հիմքում ընկած է հետևյալ սին հավատալիքը. մարդ արարածն առանց դրամի մնացած լինելու և այն վաստակելու որևէ միջոց չունենալու պատճառով ստիպված դիմում է, ոչ ավել՝ ոչ պակաս, սատանային: Սակայն վերջինս մերժում է օգնել և մեջքով շրջվում է դեպի նա: Դժբախտ մարդը, ջանալով ետ պահել սատանային, հուսահատ քաշում է նրա պոչից:

Lucrece Borgia – De l'argent ! et pour quoi faire ?

Gubetta – Pardieu ! pour en avoir. D'ailleurs, il n'y a rien qui soit plus espagnol que d'avoir l'air gueux et de tirer le diable par la queue (V. Hugo, *Lucrece Borgia, Acte I, II, 1*)

Լուկրեցիա Բորջա – Էլի՛ դրամ, ինչի՞ համար:

Գուրետտա – Գրողը տանի', ունենալու համար: Ի դեպ, չկա որևէ բան, որ այնքան իսպանական լինի, որքան մուրացիկի տեսք ունենալն ու հազիվիազ ապրուստ հոգալը:

Այսպիսով, ընդգծված պատկերայնությունը, բանադարձումների ու դարձույթների առատությունը խոսակցական ֆրանսերենը գրականի համեմատությամբ դարձնում են ավելի հյութեղ ու ոճարտահայտչական առումով հագեցած:

Անապացույց չլինելու համար դիտարկենք խոսակցական ֆրանսերենում ամենից հաճախ հանդիպող ոճահնարները հայերեն բառացի թարգմանությամբ ու համարժեքներով, ինչպես նաև մեր տրամադրության տակ եղած բնագրային օրինակներով, ինչը կհաստատի ասվածը: Միաժամանակ խոսակցական ֆրանսերենի դարձվածքների արտահայտչամիջոցներն ընդգծելու և ավելի ցայտուն դարձնելու համար զուգահեռաբար ներկայացնում ենք հնարավոր գրական համարժեքները, որոնք կարող են լինել դարձվածք, ազատ բառակապակցություն կամ պարզապես՝ բառ:

1. Պատկերավոր համեմատություն (comparaison imagée), որը խոսակցական լեզվում տարածված ոճահնարներից մեկն է, երբ համեմատելի բաղադրիչին վերագրվում է նրան օտարոտի մի հատկանիշ, երբ համեմատելի և համեմատող բաղադրիչների միջև զուգահեռների անցկացումը կարող է մոտեցնել շնչավոր + շնչավոր, շնչավոր + անշունչ, անշունչ + անշունչ գոյականական զույգերին: Այսպես՝

mentir comme un arracheur de dents – շան պես ստել, անամոթաբար խաբել (բառացի՝ ատամ քաշողի նման ստել), *գրակ. mentir comme un respire* (բառացի՝ շնչելու պես ստել)

bourré comme une valise – թունդ հարբած, լույ խմած, շան պես լակած (բառացի՝ ճամպրուկի պես խցկված), *գրակ. complètement ivre* (բառացի՝ ամբողջովին գինով)

A onze heures, Mammouth était ivre mort, **bourré comme une valise** à un départ de vacances. (*R. Fallet, Le Tripoteur, p. 312*)

Ժամը տասնմեկին Մամմութը շան պես լակած էր, արձակուրդ մեկնողի խցկած ճամպրուկի նման:

gracieux (aimable, poli ...) comme une porte de prison – շատ անբարեհամբույր, ոչ սիրալիր, բիրտ, կոպիտ (բառացի՝ բանտի դռան պես սիրալիր), *գրակ. très désagréable* (խիստ ստհաճ)

On dit, par dérision: “**Gracieux comme une porte de prison**”, et on dit vrai. Celle-ci ne faisait pas mentir le proverbe : solidement ferrée et renforcée de clous, avec un guichet étroitement grillagé, elle avait un aspect sinistre.

(*E. Le Roy, Jacquou le Croquant, p.77*)

Կատակով ասում են. «Բանտի դռան պես սիրալիր» և ճիշտ են ասում: Այդ դուռը չի հերքում առածը. հիմնովին երկաթապար ու գամերով ամրացված, կուռ վանդակացանցով, այն չարագուշակ տեսք ունի:

2. Հակիմաստություն, հակաբերություն (antiphrase):

Իմաստի այլափոխումը որևէ հնարի մեջ այնքան ակնբախ չէ, որքան՝ հակիմաստության, երբ ասվում է ճիշտ հակառակն այն բանի, ինչը պիտի ասվեր, մի երևույթ, որ հաճախ առկա է հեգնանքի կամ նվազասույթի մեջ: *c'est pas dégueulasse (c'est pas dégueu)* – շատ համեղ է (բառացի՝ զզվելի՝ խորշելի չէ), *գրակ. c'est délicieux, très bon* (շատ համեղ է, ընտիր է)

ce n'est pas (c'est pas) la gloire – միջակ է, ոչնչով աչքի չի ընկնում, մի բան չէ (բառացի՝ պարծանքի առարկա չէ), *գրակ. c'est médiocre*
c'est bien ma chance! – էլի բախտս չբերեց (բառացի՝ սա էլ իմ բախտը), *գրակ. encore une fois je n'ai pas eu de chance*
c'est pas de la tarte – խաղ ու պար չէ, դժվար բան է (բառացի՝ տորթ չէ), *գրակ. c'est pénible* (ծանր բան է)

Elle [les punaises] grimpaient jusqu'au grillage qui nous servait de plafond et elles se laissaient tomber. Dormir dans ces conditions, ce n'était pas de la tarte.

(F. Guillo, *Le P'tit Francis*, p.51)

Փայտոջիլները մագլցում էին մինչև վանդակացանցը, որը մեզ համար առաստաղ էր, հետո իրենք-իրենց վայր ընկնում: Այս պայմաններում քնելը խաղ ու պար չէր:

3. Օքսիմորոն, նրբաբանություն (oxymore), յուրահատուկ մի բանադարձում, որի ոճական ուժգնությունը բառերի իմաստային – տրամաբանական անսպասելի անհամատեղելիության մեջ է: Հայտնի է, որ լեզվական նշանը պատկերավոր պատճառաբանվածությամբ օժտելը լեզվի զարգացման կարևոր նախապայմաններից մեկն է: Հակադիր միտումն այն է, երբ այդ նշանը գործածության ուժով ժամանակի ընթացքում կորցնում է այդ պատճառաբանվածությունը, արտահայտչականության առումով մի տեսակ «մաշվում»: Այդ ժամանակ առաջ է գալիս լեզուն նոր արտահայտչամիջոցներով լրացնելու պահանջ, և օքսիմորոնը այդ պակասը լրացնելու լավագույն եղանակներից է:

fin comme du gros sel – կոշտ ու կոպիտ, անտաշ, նաև՝ *փխբ.* Չափազանց հիմար, տխմար (բառացի՝ խոշոր աղի պես նուրբ, *փխբ.* նրբամիտ), *գրակ. grossier, pas très malin*

il comprend vite mais il faut lui expliquer longtemps – թանձրամիտ՝ տկարամիտ է, խելացի չէ, արագ չի ըմբռնում (բառացի՝ արագ է հասկանում, բայց երկար պետք է բացատրել), *գրակ. il n'est pas très intelligent*

4. Փոխաբերություն (métaphore), դարձույթ, որ ոճահնարների մեջ ամենից տարածվածն է, ամենաշատ ուսումնասիրվածը.

être bas de plafond – բթամիտ՝ անխելք՝ հիմար լինել (բառացի՝ առաստաղի պես ցածր լինել), *գրակ. être intelligent, borné, à l'esprit lourd*

ce n'est pas une lumière – խելքի շտեմարան չէ (բառացի՝ ճրագ՝ կանթեղ չէ), *գրակ. il n'est pas très intelligent*

avalier des couleuvres – վիրավորանքը կուլ տալ, խոսքի տակ մնալ, անարգանքին չպատասխանել (բառացի՝ լորտուններ կուլ տալ), *գրակ. supporter des affronts*

la grange est pleine avant la moisson – մինչև ամուսնությունը հղի լինել (բառացի՝ մինչև հունձը ամբարը լեցուն լինել), *գրակ. être enceinte avant le mariage*

ne rien avoir dans le buffet – շատ քաղցած լինել, փորը վեց-վեց անել (բառացի՝ բուժետում ոչինչ չունենալ), *գրակ. avoir une faim de loup*

ne pas en ficher (en foutre) une rame – մատը մատին չխփել՝ չտալ, ոչինչ չանել, ծուլանալ, ալարել (բառացի՝ թին՝ թիակը տեղից չշարժել), *գրակ. se laisser aller à la paresse, faire le paresseux*

En tout cas, au-dessus des lieutenants, il y a des capitaines et ceux-là alors, **ils ne foutent pas une rame** car ils sont purement honorifiques. (*J. Giono, Un roi sans divertissement, p. 108*)

Ամեն դեպքում լեյտենանտներից վեր կան կապիտաններ, որոնք մատը մատին չեն տալիս, քանի որ լույ պատվո կապիտաններ են:

être (se trouver) dans de jolis (de beaux) draps – դժվարին՝ օրհասական կացության մեջ գտնվել (բառացի՝ գեղեցիկ հանդերձանքի մեջ լինել), *գրակ. être dans une situation embarrassante*

Il mettrait saisie sur la boîte ... C'était dans la fouille ! C'était encore lui le plus vicelard !... **On était dans des jolis draps** ! ... (*L. -F. Céline, Mort à crédit, Livre de Poche, p. 341*)

Նա կալանք կղներ գույքի վրա ... հաստատ բան էր: Էլի ինքն էր ամենաճարպիկ խորամանկը: Դժվարին կացության մեջ էինք:

le drapeau noir flotte sur la marmite – ընտանիքի նյութական վիճակը ողբալի է (բառացի՝ կաթսայի վերևում սև դրոշն է ծածանվում), *գրակ. la situation financière du ménage est dramatique*

Ce coup – ci, un peu plus douloureux, puisque **le drapeau noir allait bientôt flotter** sur la marmite familiale ... (*A. Boudard, Cinoche, p. 110*)

Այս վերջին հարվածն է՛լ ավելի ցավոտ էր, քանի որ դրանից ընդհանրի նյութական վիճակը պիտի ողբալի դառնար:

5. Հակադրություն (antithèse)

avoir du pour et du contre – թե՛ դիմացի, թե՛ ետևի կողմից մարմնեղ՝ փարթամ լինել (կնոջ մասին), (բառացի՝ ունենալ թեր և դեմ կողմերը), *գրակ. avoir de l'ampleur dans les formes*

ce n'est pas demain la veille – դա երբեք չի լինի՝ չի կատարվի՝ տեղի չի ունենա, լինելու բան չէ (բառացի՝ նախորդ օրը վաղը չէ), *գրակ. cela n'arrivera jamais*

ne faire ni chaud ni froid – անտարբեր թողնել, որևէ նշանակություն՝ կարևորություն չունենալ (բառացի՝ ոչ տաք անել, ոչ պաղ), *գրակ. être indifférent à qn*

[...] le fameux tableau surréaliste belge dont l'unique singularité est qu'on y voit un cheval galoper sur tomate ne me suggère rien qui excède le dérèglement des proportions relatives d'un quadrupède et d'un légume, **ce qui ne me fait ni chaud ni froid.** (*M. Leiris, Frêle Bruit, p. 361*)

... բելգիական սյուրռեալիզմի նշանավոր կտավի միակ յուրահարկությունն այն է, որ տեսնում ես լոլիկի վրա քառապրոփ արշավող մի ձիու, ինչն ավելին չի ներշնչում, քան չորքուտանու և բանջարեղենի համամասնության խաթարումը, մի բան, որ ինձ անտարբեր է թողնում:

6. Չափազանցություն (hyperbole)

manger le diable et ses cornes – լափել, խժոել, ազահաբար ուտել (բառացի՝ ուտել սատանային ու նրա կոտոշները), գրակ. *manger comme un goinfre, se goinfrer*

bête à manger du foin – շատ հիմար՝ տխմար մարդ (բառացի՝ խոտակեր կենդանի), գրակ. *très bête, tout à fait stupide*

Ben, tu ne vois pas ce qu'elles font [...], mais alors **tu es bête à manger du foin !** (*J.-P. Chabrol, La Gueuse, p. 137*)

Դու չես տեսնում, թե այդ կանայք ինչ են անում [...], դե ուրեմն տխմարի մեկն ես:

se tordre de rire (rire à se tordre) – ծիծաղից մեռնել՝ պայթել՝ գալարվել՝ ջղաձգվել (բառացի՝ ծիծաղից գալարվել), գրակ. *rire aux éclats*

[...] de jolies actrices qui n'avaient pas été prévenues, mais qui lançaient aux autres des œillades de complicité méchante, **se tordaient de rire**, avec de violents éclats [...] (*M. Proust, A la recherche du temps perdu, t. II, p. 173*)

Գեղեցիկ դերասանուհիներ, որոնք նախապես հակված չէին դա անել, չարածճի ու սիրապոչոր հայացքներ էին ուղղում ուրիշներին ու պոռթկուն ծիծաղից գալարվում:

du tonnerre (de Dieu) – արտառոց, արտակարգ. լավ, սքանչելի, հիանալի

(բառացի՝ աստծո որոտյուն), գրակ. *extraordinaire, admirable*

7. Նվազասույթ (litote), որ չափազանցության հակադիր բանադարձումն է

C'est pas la moitié d'un imbécile – չես ասի, թե հիմար է, խելքը տեղն է, շատ խելացի է (բառացի՝ հիմարի կեսը չէ, կիսով չափ հիմար չէ), գրակ. *c'est qn de très intelligent*

8. Փոխանունություն (métonymie)

causer (parler) au goulot – շի հետ ընկերություն անել, շատ խմել, գինեմոլ լինել, շից խմել (բառացի՝ շի վզիկի հետ խոսել՝ զրուցել), գրակ. *boire en abondance, se souler*

à bas la calotte ! – անկցի՝ կղերը (կղերականությունը) (բառացի՝ անկցի թասակը), գրակ. *à bas le clergé !*

être une bonne fourchette – շատակեր՝ որկրամուլ լինել (բառացի՝ լավ պատառաքաղ լինել), *գրակ. être un gros mangeur, avoir un solide appétit*

9. Խաչաձևում, խաչակերպ (chiasme)

c'est blanc bonnet et bonnet blanc – մեկ է, միևնույնն է, ճիշտ նույն բանն է. էշը չէ, պոչն է (բառացի՝ սպիտակ գլխարկ է ու գլխարկ է սպիտակ), *գրակ. cela revient au même, c'est exactement la même chose*

Des vagabonds et des nomades, c'est blanc bonnet et bonnet blanc.

(L. Aragon, *Blanche ou l'Oubli*, p. 243)

Թափառաշրջիկներ ու քոչվորներ, դա նույն բանն է:

10. Շրջասություն (périphrase)

fleur de nave(t) – հիմար, տխմար, բթամիտ՝ ապուշ մարդ (բառացի՝ շաղգամի ծաղիկ), *գրակ. personne très sott, imbécile*

il n'aura plus mal aux dents – նա մահացել է (բառացի՝ նա այլևս երբեք ատամնացավ չի ունենա), *գրակ. il a rendu l'âme*

Շրջասությունը հաճախ խաչաձևվում է մեղմասության հետ:

11. Մեղմասություն (euphémisme)

envoyer promener qn – վռնդել, գրողի ծոցն ուղարկել (բառացի՝ ուղարկել գրոսնելու), *գրակ. se débarrasser de qn*

être un peu gai – մի քիչ գինով՝ քեֆը լավ լինել (բառացի՝ մի քիչ ուրախ լինել), *գրակ. être légèrement ivre*

12. Հեգնանք (ironie)

batterie de cuisine – զինվորականի՝ շքանշաններով ու մեդալներով զարդարված կուրծք (բառացի՝ խոհանոցային ամանեղեն), *գրակ. ensemble des médailles et décoration portées par un militaire*

être à encadrer – ծիծաղելի՝ ծիծաղաշարժ լինել (բառացի՝ շրջանակի մեջ դնելու բան լինել), *գրակ. être extraordinaire dans son genre*

Քիչ չեն դեպքերը, երբ դարձվածքն ամփոփում է մեկից ավելի ոճահնարներ.

[պատկերավոր համեմատություն + հեգնանք]

aimer comme les chiens aiment les coups de bâton – աչքով աչք չունենալ, ամենևին չսիրել (բառացի՝ սիրել ինչպես շները փայտի հարվածներն են սիրում)

[հեգնանք + հակաբերություն]

léger comme un éléphant – փղի պես ծանրաշարժ՝ անճարպիկ (բառացի՝ փղի պես թեթևաշարժ)

[փոխաբերություն + հեգնանք]

briller par son absence – բացակայությամբ փայլել

[համեմատություն + հակիմաստություն + օքսիմորոն]

droit comme une faucille – բոլորովին ծուռ՝ թեք՝ կեռ (բառացի՝ մանգաղի պես ուղիղ)

[օրսիմորոն + հեզնանք]

il comprend vite mais il faut lui expliquer longtemps – թանձրամիտ՝ տկարամիտ է, խելացի չէ, արագ չի ըմբռնում (բառացի՝ արագ է հասկանում, բայց երկար պետք է բացատրել)

Ֆրանսերենի խոսակցական ոճին պատկանող դարձվածքներն անսպառ աղբյուր են դարձել գրական ստեղծագործությունների համար՝ մշտապես հարստացնելով դրանք ոճիմաստային ամենատարբեր նրբերանգներով ու հյութեղ արտահայտչականությամբ: Հաճախ դրանց դիմաց գրական տարբերակների բացակայությունը ևս մի նախադրյալ է այդ դարձվածամիավորների կենսունակության:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Rey A., Chantreau S. Dictionnaire des expressions et locutions. Paris : Le Robert, 1997.
2. Barlézizian A. Dictionnaire français-arménien des locutions et expressions. Erévan, 2018.
3. Khovanskaia Z., Dmitriéva L. Stylistique française. Moscou: Vyssaya Škola, 1991.
4. Lacotte D. Les expressions les plus truculentes de la langue française. Editions Larousse, 2014.
5. Pouget A. Le pourquoi des choses: origine des mots, expressions et usages curieux. Paris, 2009.
6. Назарян А. Почему так говорят по-французски. М.: Наука, 1968

ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

1. Aragon L. Blanche ou l’Oubli. Gallimard, 1967.
2. Audiberti J. L’Effet Glapion. Gallimard, 1959.
3. Barbusse H. Feu (journal d’une escouade), t. 2. Flammarion, 1972.
4. Boudard A. Cinoche. Gallimard, Folio, 1975.
5. Céline L.-F. Le Pont de Londres. 1972.
6. Céline L.-F. Mort à crédit. Pléiade, 1973.
7. Chabrol J.-P. La Gueuse. Plon, 1978.
8. Fallet R. Le Triporteur, J’ai lu. 1958.
9. Fallet R. Un idiot à Paris. Denoël, 1972.
10. Gibeau Y. Allons z’enfants. Livre de poche. Paris, 2006.
11. Giono J. Un roi sans divertissement. Livre de poche, 1966.
12. Guillo F. Le P’tit Francis. Laffont, 1977.
13. Hugo V. Lucrèce Borgia, Œuvres complètes, Ollendorf, t. IV, 1972.
14. Le Roy E. Jacquou le Croquant. Calmann – Lévy, 1977.
15. Leiris M. Frêle Bruit. La Règle du jeu. Gallimard, 1976.
16. Prévert J. Paroles. Gallimard, Folio, 1977.

17. Proust M. A la recherche du temps perdu, t. II. Paris: Pléiade, 1954.
 18. Sergent A. Je suivis ce mauvais garçon. Paris, 1983.
 19. Sergent A. Je suivis ce mauvais garçon. Paris: La jeune Parque, 1986.

Յ. ՍԵՐՅՈՅԱՆ – *Образное своеобразие фразеологических единиц разговорного французского языка (в сопоставлении с армянским)*. – В статье рассматривается один из важных вопросов фразеологии: образное описание фразеологических единиц в сопоставлении с армянскими. На примерах, взятых из словарей и художественной литературы, выявляются семантико-стилистические особенности фразеологизмов разговорного французского языка, которые зачастую красочнее и выразительнее фразеологических единиц литературного французского, не мотивированы и трудно расшифровываются. Сопоставление с армянским в отдельных случаях выявляет некоторое сходство фразеологических образов, что является результатом схожести повседневной жизнедеятельности, а не следствием взаимовлияния или калькирования.

Ключевые слова: фразеология, образность, разговорный французский, разговорный армянский, сопоставление, мотивированность, семантико-стилистические оттенки, культурные особенности

Sh. PETROSYAN – *The Imaginative Uniqueness of Phraseological Units in Colloquial French (cognitive-comparative analysis on the material of French and Armenian)*. – The paper considers one of the important problems of phraseology: the figurative description of phraseological units in comparison with Armenian. It reveals stylistic-semantic peculiarities of phrases of colloquial French (taken from fiction and dictionaries) which prove to be more colloquial and expressive than those of literary French, non-motivated and difficult to decode. The comparison with the Armenian language identifies some similarities of phraseological units, which is not the result of interference or calque; it points out some definite similarities in the lifestyle of people and their activities.

Key words: phraseology, figurativeness, colloquial French, colloquial Armenian, juxtaposition, motivation, stylistic and semantic shades of meaning, cultural features

Ներկայացվել է՝ 26.09.2019
 Երաշխավորվել է ԵՊԼՀ Ռոմանական լեզուների ամբիոնի կողմից
 Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

Ամայա ՊՈՂՈՍՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ՏԱՐՈՒ ԲԱՌԵՐԻ ԻՄԱՍԱԹԵՄԱՏԻԿ ԽՄԲԵՐԻ
ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄՆ ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ
(համաժամանակյա քննություն)**

Տարւոները լեզվի բառային կազմում կարևոր տեղ են գրավում, և դրանց իմաստային տարբերակման հիմքում առկա են բազմաթիվ լեզվական ու արտալեզվական գործոններ: Տարու բառերի դասակարգման սույն մոտեցումը հիմնված է “Oxford Advanced Learner’s Dictionary” բառարանի 7-րդ հրատարակության (2005) մեջ զետեղված 136 տարու միավորների ուսումնասիրության վրա: Արդյունքում տարբերակել ենք տարւոների իմաստաթեմատիկ տասներեք խումբ, որոնք արտացոլում են նաև այլ դասակարգողների կարծիքները, մոտեցումներն ու փաստական տվյալները: Ամբողջացնելով նշված մոտեցումները՝ փորձ ենք արել ոչ միայն ներկայացնել տարւոների դասակարգման մեր սեփական պատկերը, այլև ընդգծել տարւոների տարաբնույթ տարբերակումների սահմաններն ու կարևորությունը:

Բանալի բառեր. հանրալեզվաբանություն, բառապաշար, իմաստաթեմատիկ խումբ, տարու, ժարգոն, հայիոյանք, բառային կազմ, բառիմաստ, բառարան

Դեռևս 19-րդ դարից սկսած լեզվաբանները զբաղվել են բառապաշարի իմաստաթեմատիկ խմբերի ուսումնասիրությամբ: Նմանատիպ փորձեր առաջինը կատարել են պատմահամեմատական լեզվաբանության ներկայացուցիչները: Հնդեվրոպական լեզուներն ուսումնասիրելիս վերականգնվել է նախալեզվի ու դրանից սերված ցեղակից լեզուների բառապաշարի իմաստաթեմատիկ խմբերի մոտավոր պատկերը՝ նպատակ հետապնդելով դասակարգել հնդեվրոպական հիմք լեզվի հիմնական բառաֆոնդի ու բառային կազմի ծագումնաբանական տարաբնույթ առանձնահատկությունները, ցեղակից լեզուների ազգակցական կապերի մերձավորությունն ու հեռավորությունը, ժամանակի ընթացքում **տարամիտվող** (diverging) և **զուգամիտվող** (converging) զարգացումները:

Ընդհանուր լեզվաբանության մեջ տվյալ խնդրի և դրան առնչվող հարցադրումների վերաբերյալ կարևոր դիտարկումներ են պարունակում Ջ. Շմիդտի, Մ. Բարտոլիի և Է. Մակակի ուսումնասիրությունները /տե՛ս նաև Ջահուկյան, 1960: 504-507, 573-575, 1962: 62-75/: Հնդեվրոպաբանության մեջ լայնորեն քննարկվում է Կ.Դ. Բաքի /Buck, 1984/ բառամիավորների իմաստաթեմատիկ 22 խմբերի բաժանումը: Հետագայում,

ընդգծենք, Բաքի սկզբունքով և դրա մասնակի լրացումներով են Հր. Աճառյանն ու Գ. Ջահուկյանը կատարել հայերենի հնդեվրոպական բառաշերտի դասակարգումը /Աճառյան, 1940, Ջահուկյան, 1987/:

Բառապաշարի իմաստաթեմատիկ խմբերի առումով պատմահամեմատական և տիպաբանական լեզվաբանության ներկայացուցիչների ավանդը մեծ է 20-րդ դարի կառուցվածքային լեզվաբանության տեսական ու կիրառական ոլորտներում: Բառապաշարի տարբեր շերտերին նվիրված ուսումնասիրություններում ու դասակարգումներում նկարագրվում են բառամիավորների իմաստները, կառուցվածքը և արտահայտման յուրահատկությունները /Ջահուկյան, 1989/, որոնց արդյունքներն ամփոփվում են տարաբնույթ բառարաններում:

Բառապաշարային միավորների տրոհումն իմաստաթեմատիկ խմբերի շարունակվում է նաև մեր ժամանակներում: Ընդ որում, կարևորվում են ոչ միայն նախորդ լեզվաբանական ուղղությունների դասական, այլև նոր, արդի մոտեցումները, մեթոդներն ու ճանաչողական դրույթները: Ճանաչողության տեսանկյունից ուրվագծվում են ընտրված բառային որոշակի խմբերի գործառման դաշտերն ու իրացման հնարավորությունները: Ի դեպ, այս մոտեցմամբ բառաշերտերի ուսումնասիրությունն ու բառաշերտերի իմաստային բաշխվածությունն ու նկարագրությունն ավելի արդյունավետ են, իսկ բառամիավորների ընկալումը որպես օբյեկտիվ իրականության արտահայտման բազմազան և բազմաթիվ ձևեր՝ ավելի համակարգված:

Այսպիսով, սույն ուսումնասիրության մեջ կատարում ենք անգլերենի տաբու բառերի իմաստաթեմատիկ դասակարգում: Այս դասակարգումը կատարելիս հիմնվել ենք Oxford Advanced Learner's Dictionary /OALD, 2005/ բառարանի 7-րդ հրատարակությունից քարտագրած 138 բառային միավորների հետազոտության վրա: Ուսումնասիրվել են բառային խմբերի համապատասխանությունները, ընտրված միավորներն համեմատվել և ճշգրտվել են ըստ անգլերենի այլ հեղինակավոր բառարանների, ինչպիսիք են՝ Cambridge Advanced Learner's Dictionary, Merriam Webster Dictionary, Online Etymology Dictionary, Online Dictionary by Merriam-Webster: America's most-trusted online dictionary, Online Etymology Dictionary:

OALD բառարանը, որպես անգլերենի ամենաընդարձակ բառարան, ունի մեծ ու զգալի առավելություն այլ բառարանների հետ համեմատած. բազմաթիվ բառեր, որոնք սույն բառարանում ներկայացվում են որպես տաբու բառային միավորներ, այլ բառարաններում չեն արտահայտվում տաբու տարբերակմամբ և սահմանափակվում են «ժարգոն», «վիրավորական բառ» կամ «հայիոյանք» որակական բնութագրումներով: Անգլերեն տաբու բառերի մեր կողմից առանձնացված թեմատիկ խմբերում բառերի ներգրավումը պայմանավորված է դրանց հիմնական կամ մոտավոր իմաստներով, ինչպես նաև այլ առնչություններով:

Այսպիսով, յուրաքանչյուր լեզվում բառերը, ըստ ունեցած էական ու կարևոր հատկանիշների, խմբավորվում են որոշակի բառային խմբերում: Անգլերենի տեսական բառագիտության մեջ բառերը խմբավորելիս և բառերի տարաբնույթ բնութագրումները ներկայացնելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել երկու կարևոր հանգամանք՝ բառերի բառային արժեքը և բառերի քերականական արժեքը /Ginzburg, et al., 1979: 72-73/:

Տարբեր լեզուների տաբու բառերի դասակարգումներով ու տաբուների լեզվաբանական արժեքով զբաղվել են հանրահայտ լեզվաբաններ ու հետազոտողներ Չ. Ֆրոյդը, Ռ. Բրաունին, Ք. Ալլանը, Ք. Բարիջը և ուրիշներ: Իհարկե, տաբուների ուսումնասիրության գործում ավանդ ունեցող այս և բազմաթիվ այլ հետազոտողների կատարած դասակարգումները, բնականաբար, միանման լինել չեն կարող: Ոլորտի տեսաբաններ Ք. Ալլանը և Ք. Բարիջը, կատարելով տաբուների ընդհանուր լեզվաբանական և հանրալեզվաբանական քննություն, տաբուների տարբերակման հիմքում կարևորում են բազմաթիվ այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են՝

1. մարդու մարմին և նրա հետ կապված գործառույթներ՝ քրտինք, արտաթորանք, սնունդ և այլն,
2. մարդու օրգաններ և սեռական ակտ, միզել, բնական կարիքներ հոգալ,
3. հիվանդություն, մահ և սպանություն (զարմանալի է, որ այս խմբում են ներառվել նաև որսորդությունն ու ձկնորսությունը),
4. անվանում, հասցեագրում, հուզմունք, մարդկանց դիպչել և նայել, սուրբ էակներ, առարկաներ և վայրեր,
5. սննդի հավաքում, պատրաստում և սպառում /Allan&Burridge, 2006: 2/:

Տաբուների տարբերակման հիմքում ընկած վերոնշյալ իմաստային գործոնները հաշվի առնելով՝ Կ. Ալլանը և Կ. Բարիջը /Allan&Burridge, 2006: 5-13/ տարբերակում են տաբուների իմաստաթեմատիկ հետևյալ խմբերը՝ մահվան հետ կապված տաբուներ (Fatal taboos), կեղտոտ/տհաճ/ անպատշաճ տաբուներ (Uncleanliness taboos), հասարակական նորմերի խախտման տաբուներ (Violating taboos), շահագործման տաբուներ (Exploiting taboos), ավելի թույլ տաբուներ (Less serious taboos), բացարձակ տաբուներ (Absolute taboos), վարքաձային տաբուներ (Taboos applied to behavior), գրաքննությանն ու գրաքննիչներին վերաբերող տաբուներ (Censorship and censor taboos): Ըստ ամենայնի, հետազոտողները ներկայացրել են այն լեզվական միավորները, որոնք բացարձակ տաբուներ են: Հայիոյանքներն ու հիշոցները, տարատեսակ ժարգոնային բառերը, վիրավորական բառերը նրանց դասակարգումներում տեղ չեն գտել: Հեղինակները դրանք դիտարկել են միայն որպես տաբուների հետ սերտ կապ, առնչություն ու որոշակի հարաբերություն ունեցող միավորներ:

Այսպիսի բառաշերտերը քննելիս յուրաքանչյուր հետազոտող, ինչպես փաստերն են ցույց տալիս, կարևորել է որոշակի մոտեցում, հետևաբար տաբու բառերի դիտարկման ընտրանքը տարբեր է և տարաբնույթ: Արդյունքում ընդգրկվել են տաբուների ոչ բոլոր խմբերը: Օրինակ, հետազոտող Գ. Բաժակովան Ավստրալիայի և Ամերիկայի բնիկների լեզվից քաղած տաբուներին նվիրված հետազոտության մեջ տաբուների տարբերակումը կատարելիս առաջնորդվել է տարածքային ու տեսակային չափանիշներով: Նա տարբերակել է արյան, մազերի, մահվան, ուտելիքի, մարդկանց (հարս, փեսա, ծննդկան, մարտիկ, մարդասպան, գերբնական ուժեր և այլն) որակային հատկանիշների մասին տաբուներ /Bajáková, 2013: 6-56/:

Մեկ այլ հետազոտող՝ չինացի Չումինգ Գաոն իր ուսումնասիրության մեջ անդրադառնում է անգլերենի տաբու բառերի այնպիսի խմբերի, ինչպիսիք են՝ արտաթորանքը, մահը և հիվանդությունները, սեռական հարաբերությունները, հայիոյանքները /Gao, 2013: 2310-2314/: Հետազոտողների համար կարևոր է որևէ առանձին լեզվի տաբուների ուսումնասիրությունը, քանի որ այս դեպքում տաբուների տեսակների առանձնացումը համապատասխանեցվում է տվյալ լեզվի ընձեռած հնարավորություններին: Օրինակ՝ Աֆրիկայում գտնվող ԻԳԲՈ հանրույթի (IGBO society) լեզուն հետազոտած լեզվաբանները տարբերակում են այդ հանրույթին բնորոշ տաբուների այնպիսի տեսակներ, որոնք չեն համապատասխանում այլ լեզուներում ընդունելի տաբուների շարքին: Սրանով պայմանավորված՝ այդ տաբուների որոշ խմբեր ընդհանուր լեզվաբանության մեջ ընդունված տաբուների խմբերի ու տեսակների հետ համարժեք չեն: Ներկայացված խմբերից կարելի է նշել հետևյալները. 1. լեզվի անպարկեշտ տաբուներ (taboo or obscene language), 2. հայհոյանք (blasphemy), 3. անպարկեշտություն (profanity), 4. վիրավորանք և արմատականություն (insults and radical slurs), 5. բացատրական-հուզական բառեր (expletives-emotional words), 6. վուլգար բառեր (vulgarisms), 7. անեծքներ (cursing), 8. ժարգոն (slang) /Fakuade, et al., 2014: 121-122/:

Տաբուների ուսումնասիրության պատմությունը ցույց է տալիս, որ տաբուների հատուկ դասակարգումներ չեն կատարվել. միայն տրվել է տաբու միավորների ընդհանուր բնութագիրը: Մինչդեռ բառապաշարի որոշակի խմբեր, ներառյալ տաբուները, անհրաժեշտ է ենթարկել որոշակի դասակարգման /Աղայան, 1987: 393-394/:

Յուրքանչյուր լեզվում բառերի տարբերակումը/դիֆերենցումը առանցքային նշանակություն ունի: Բառերի տաբուների վերածման լեզվական ու արտալեզվական ուղիները, ինչպես փաստերն են ցույց տալիս, տարբեր են, հետևաբար պատճառահետևանքային կապերի բացահայտումը և դասդասումը կարևոր է: Բառապաշարի մեջ մտնող բառերի որոշակի խմբեր, պայմանավորված իրենց գործածության առանձնահատկություններով, հիմնականում ենթարկվում են տարած-

քային, դասակարգային ու մասնագիտական խմբավորումների /Աղայան, 1987: 393-394/:

Մեր ուսումնասիրած լեզվաբանական տեսական աղբյուրների տվյալներն ի մի բերելով՝ նկատում ենք, որ տաբուների գործածության իմաստային դաշտերը գրեթե համապատասխանում են իրար: Հետազոտողներն հիմնականում տարբերակել են 1. **կրոնին**, 2. **կենդանանուններին**, 3. **ռասիզմին**, 4. **արտաթորանքին**, 5. **սեռական ակտին**, 6. **քաղաքականությանը**, 7. **մականուններին**, 8. **հումորին**, 9. **սեռային և տարիքային տարբերակումներին**, 10. **սոցիալական, դասակարգային, կոնտեքստային հարաբերություններին** վերաբերող տաբուներ: Այսինքն՝ վերոնշյալ տասը խմբերում ընդգրկված բառային բազմաթիվ միավորները համարվում են տաբուներ՝ իրենց բնորոշ առանձնահատկություններով: Մեր կատարած դասակարգման մեջ տարբերակում ենք տաբուների 13 իմաստաթեմատիկ խումբ: Սա, բնականաբար, պատճառաբանվում է անհատական մոտեցմամբ, ինչպես նաև անգլերեն լեզվի յուրահատկությունների հաշվառմամբ: Մեր կատարած դասակարգման մեջ չկան կենդանանուններով, մականուններով արտահայտված և հումորին վերաբերող տաբուներ: Կենդանանուններով արտահայտված տաբուները չենք ներառել մեր դասակարգման մեջ, քանի որ դրանք վերաբերում են հնդեվրոպական լեզուների զարգացման ավելի վաղ փուլերին. այսօր դրանց կիրառությունը անգլերենին առանձնապես բնորոշ չէ և ներկայումս դրանք չեն ընկալվում որպես տաբուներ /Պոդոլյան, 2018: 47-48/: Հումորին վերաբերող տաբուներին ու մականուններով արտահայտված տաբուներին նույնպես չենք անդրադարձել¹, քանի որ համարում ենք, որ դրանք սովորական գործածություն ունեցող բառեր են, որոնք հիմնականում պայմանավորված են որոշակի իրադրություններով և իրավիճակներով: Այդուհանդերձ, մեր տարբերակած տաբուների խմբերը քանակապես ավելի շատ են, քան նախկին խմբերը, քանի որ տաբուների որոշ խմբեր հիմնավոր պատճառներով առանձնացրել ենք, ինչպես նաև ավելացրել ենք իմաստաթեմատիկ նոր խմբեր:

Սովորաբար լեզվաբանության մեջ հայիոյանք և վիրավորանք պարունակող բառերի համատեղ քննության վերաբերյալ տեսակետները տարբեր են: Կան հետազոտողներ, որոնք դրանք միավորում են և քննում որպես լեզվական տաբուների մեկ առանձին խումբ /Jay, Janschewitz, 2008: 267-288/, մինչդեռ 21-րդ դարասկզբի լեզվաբանական գրականության մեջ դրանք հիմնականում ներկայացվում և քննվում են որպես լեզվական տաբուների երկու առանձին խումբ: Մ. Լյունգը տարբերակում է հայիոյաբանությունների հետևյալ տեսակները՝ հայիոյանքներ (cursing), անհարգալից բառեր (profanity), անարգանք արտահայտող բառեր (blasphemy), անպարկեշտ բառեր (obscenity), գոեհիկ բառեր (vulgarity) և մեղմասական հայիոյանքներ (euphemistic swearing)

/Ljung, 2011: 24-45/: Ք. Բ. Ֆագերսթենն իր ուսումնասիրության մեջ հիշատակում է նաև ամերիկացի լեզվաբան Ս. Ջ. Քեյսերի 1992 թվականին կատարած տարբերակումը, որը կիրառվող անբարո բառերի (dirty word) շարքում առանձնացնում է հետևյալ խմբերը՝ հայիոյանքներ (cursing), անհարգալից բառեր (profanity), անարգանք արտահայտող բառեր (blasphemy), արգելաբառեր (taboo), անպարկեշտ բառեր (obscenity), գռեհիկ բառեր (vulgarity), ժարգոն (slang), մակդիրներ (epithets), վիրավորանք արտահայտող բառեր (insults), տեղատարափ հիշոցներ կամ արտաթորանքագիտություն (slurs or scatology): Ֆագերսթենը կատարում է հետևյալ կարևոր դիտարկումը. «Այս տերմիններից յուրաքանչյուրը տարբեր կերպ է օգտագործվել գիտական հրատարակություններում: Նույնիսկ Ջեյը իր մյուս աշխատություններում տարբերակել է հայիոյանք (swearing) (2008), վիրավորական բառ (offensive words) (2009) և արգելաբառ (taboo words) (2009) տերմինները: Անվանումների այս կայուն տարբերակները գալիս են բնութագրելու հայիոյանքներն ուսումնասիրող հետազոտությունները՝ առաջ բերելով տերմինների զուգահեռ փոխգործածության միտում» /տե՛ս Fägersten, 2012: 3-4/:

Մենք նույնպես ճիշտ ենք համարում հայիոյանք և վիրավորանք պարունակող բառերի տարբերակումն ու առանձին քննությունը, քանի որ նախ՝ OALD բառարանում այդ բառերը ճշգրտորեն տարբերակված են, ապա՝ այդ բառերի առանձին քննությունն ավելի հստակորեն է բացահայտում դրանց իմաստային ու գործառական առանձնահատկությունները:

Սեռական ակտ պարունակող տաբուների խմբից զատել ու առանձին ենք ներկայացրել սեռական օրգաններ և այլ մարմնանուններ պարունակող տաբուները: Տարբերակել ենք «Տարաբնույթ որակական գործողություններ. ընթացք, շարժ», «Հատկանիշ, որակ, քանակ, մտավոր կարողություններ, նմանություն» իմաստաթեմատիկ խմբերը, քանի որ եղած դասակարգումներում այդ տաբուները բաշխվել են այլ տեսակների մեջ, որի արդյունքում էլ դրանց յուրահատուկ բնույթը չի կարևորվել: Տարբերակել ենք նաև «Վերացական հարաբերություններ», «Չարմանք, բացականչություն» խմբերը՝ հիմք ընդունելով անգլերենի ընձեռած լեզվական փաստերը:

Տաբու բառերն իմաստային առումով դասակարգային միավորներ են, և թեև հասարակության որոշակի շրջանակներում դրանց գործածությունը սահմանափակ է, դրանք իրենց ուրույն և կայուն տեղն են զբաղեցնում լեզվի բառային կազմում: Այնուամենայնիվ պետք է նշել, որ տաբուների գործածության կայունությունը խիստ հարաբերական է, քանի որ պայմանավորված է տաբու գործածողների նախընտրությամբ և կիրառության հաճախականությամբ:

Այսպիսով, մեր կատարած հետազոտության արդյունքում առանձնացրել ենք անգլերենի տաբու բառերի իմաստաթեմատիկ հետևյալ խմբերը.

ա) կրոնական տաբուներ. անգլերենն այնքան էլ հարուստ չէ կրոնական տաբու միավորներով: Ըստ մեր տվյալների՝ տարբերակվում են չորս բառային միավոր, որոնք առնչվում են Հռոմի Պապին և կաթոլիկությանը և չեն գործածվել անգլերենի զարգացման վաղ շրջաններում: Դրանք են՝ *fenian* (կաթոլիկ անձին ուղղված վիրավորական բառ, որը հիմնականում կիրառվում է Հյուսիսային Իռլանդիայում), *papist* (վիրավորական բառ, որը օգտագործվում է որոշ բողոքականների կողմից հռոմեական կաթոլիկների կամ նրանց կրոնի հետ կապված ինչ-որ բան նկարագրելու համար), *popery* (Հռոմի կաթոլիկությունը բնորոշող վիրավորական բառ), *popish* (օգտագործվում է Հռոմի կաթոլիկության հետ կապված ինչ-որ բան նկարագրելու համար): Այս տաբուների գործածությունն անգլերենում պատահական չէ, քանի որ անգլիացիները 16-րդ դարի վերջին արդեն առանձնացել էին կաթոլիկ եկեղեցուց և Հռոմից՝ դառնալով բողոքական /Dickens, 1992/: Բնականաբար Հռոմի Պապին և կաթոլիկությանն առնչվող որոշակի ներքին հակադրություններ գոյություն ունեին, որի հետևանքով էլ տաբուացվել են կաթոլիկ եկեղեցում կարևոր նշանակություն ունեցող բառ-հասկացությունները:

բ) ռասսայականությանը, ռասսիզմին և ազգային խտրականությանը վերաբերող տաբուներ. անգլերենը բավականին հարուստ է այս իմաստային խմբին պատկանող տաբուներով: Փաստերը ցույց են տալիս, որ այս իմաստաթեմատիկ խմբի պարզ և բաղադրյալ բառերը գործածություն են ստացել անգլերենի զարգացման միջին և ուշ շրջաններից սկսած: Ըստ ամենայնի, այս բառերի գործածությունը համընկնում է անգլերենի՝ որպես կազմավորված և զարգացող լեզվի ձևավորման հետ, երբ անգլերենը ոչ միայն գերիշխող լեզու էր, այլև սկսել էր ազդել այլ լեզուների վրա: Այս խմբի բառերը հիմնականում վերաբերում են այն ազգերին ու պետություններին, որոնք անգլերենի զարգացման միջին շրջանից սկսած գտնվել են Անգլիայի գերիշխանության ներքո, գաղութացվել են, եղել են անգլիացիների հպատակը, հետևաբար անգլիացիները կարող էին տաբուացնել այդ ազգերին վերաբերող բնութագրումները: Այստեղ, ըստ էության, մեծ դեր են կատարում իրար հակադրվող՝ հզորի և թույլի, մեծ և ազդեցիկ պետություն, քաղաքակրթություն ու մշակույթի ունեցողի և պետականություն և մշակույթ չունեցողի ըմբռնումները: Ներկայացնենք խտրականություն պարունակող բառային տաբուներ. *abo* (բնիկ ավստրալիական ռասսայի ներկայացուցիչ), *blackamoor* (սևամորթին ուղղված վիրավորական արտահայտություն), *coon* (վիրավորական բառ՝ ուղղված սևամաշկ մարդու), *darkie* (վիրավորական բառ՝ ուղղված սևա-

մորթ մարդու), *gook* (վիրավորական բառ՝ ուղղված հարավարևելյան Ասիայում ապրող անձի), *greaseball* (վիրավորական բառ՝ ուղղված հարավային Եվրոպայում կամ լատինական Ամերիկայում ապրող անձի), *half-breed* (վիրավորական բառ, որը նկարագրում է տարբեր ռասսաների պատկանող ծնողներից սերված անձի՝ ընդ որում ծնողներից մեկը սպիտակամորթ է, իսկ մյուսը՝ բնիկ ամերիկացի), *half-caste* (վիրավորական բառ, որն ուղղված է տարբեր ռասսաներ ներկայացնող ծնողներից սերված անձի), *Injun* (վիրավորական բառ՝ ուղղված բնիկ ամերիկացիներին), *jerry* (վիրավորական բառ՝ ուղղված գերմանացիներին. շրջանառության մեջ է դրվել առաջին և երկրորդ համաշխարհային պատերազմների տարիներին), *kaffir* (խիստ վիրավորական բառ՝ ուղղված սևամորթ աֆրիկացիներին), *kraut* (վիրավորական բառ՝ ուղղված գերմանացիներին), *mick* (վիրավորական բառ՝ ուղղված իռլանդացիներին), *nigger* (վիրավորական բառ՝ ուղղված սևամորթներին), *paki* (վիրավորական բառ՝ ուղղված պակիստանցիներին, հատկապես նրանց, ովքեր ապրում են Մեծ Բրիտանիայում. այս բառը հաճախ բնորոշում է նաև Հնդկաստանից ու Բանգլադեշից եկած մարդկանց), *polack* (վիրավորական բառ՝ ուղղված Լեհաստանից եկած կամ լեհական ծագում ունեցող մարդկանց), *red Indian* կամ *redskin* (վիրավորական բառ՝ ուղղված ամերիկացի բնիկներին), *spade* (վիրավորական բառ՝ ուղղված սևամորթներին), *spic* (խիստ վիրավորական բառ՝ ուղղված իսպանախոս անձի, օրինակ՝ մեքսիկացու կամ պուերտորիկացու), *wetback* (վիրավորական բառ՝ ուղղված մեքսիկացիներին, հատկապես նրանց, որոնք անօրինական ճանապարհով մուտք են գործել ԱՄՆ), *wog* (1. բրիտ. անգլ. խիստ վիրավորական բառ, որով բնորոշվում է սպիտակ մաշկ չունեցող անձը 2. ավստրլ. անգլ., վիրավորական բառ՝ ուղղված հարավեվրոպական ծագում ունեցող մարդկանց կամ նրանց, որոնց ծնողները եկել են հարավային Եվրոպայից), *yellow* (վիրավորական բառ՝ ուղղված արևելասիական որոշ երկրների քաղաքացիներին, ակնարկվում է նրանց շագանակագույն մաշկը), *yid* (խիստ վիրավորական բառ՝ ուղղված հրեաներին):

Ինչպես ցույց է տալիս ներկայացված բառաշերտը, ռասսիզմ արտահայտող տաբուները վերաբերում են սևամորթներին, ավստրալացիներին, գերմանացիներին, լեհերին, հրեաներին, իռլանդացիներին, ասիական մի շարք ազգերի ու պակիստանցիներին, ամերիկյան բնիկներին ու Ամերիկայում ապրող իսպանախոս ազգերին, մեքսիկացիներին, աֆրիկացիներին: Այս տաբուների գոյությունն ու գործածությունը պայմանավորված է բազմաթիվ գործոններով, ինչպիսիք են մշակույթն ու քաղաքակրթությունը, պատերազմական իրավիճակները և քաղաքական հակամարտությունները, տարածքային ու աշխարհագրական առանձնահատկությունները, առևտուրն ու առևտրական կապերը, սոցիալական ու կենցաղային հարաբերությունները և, ի վերջո, ռասսիզմը:

գ) հայիոյանք արտահայտող տաբուներ. բառարանային աղբյուրներում սահմանափակ թվով անգլերեն հայիոյանքներ են հիշատակվում: Սա օրինաչափ է, քանի որ ժամանակի ընթացքում ձևավորված քաղաքավարական, քաղաքակրթական բարձր արժեհամակարգը չի խրախուսում այնպիսի բառաշերտերի հանրայնացումը, որը հակադաստիարակչական է, ազդում է մարդկանց բարոյական նկարագրի, վարքագծի ու կենսակերպի վրա: OALD բառարանը վկայակոչում է ընդամենը վեց այդպիսի միավոր՝ *bloody* (հայիոյանք, որ բազմաթիվ մարդիկ համարում են վիրավորական. այն օգտագործվում է ասվածի ազդեցությունը սաստկացնելու համար), *bugger* (օգտագործվում է որպես հայիոյանք, երբ մեկը նյարդայնանում է ինչ-որ բանից կամ ցույց է տալիս, որ բացարձակապես հետաքրքրված չէ ինչ-որ բանով), *fucking* (հայիոյանք, որն օգտագործվում է որևէ փաստի վերաբերյալ զայրույթը կամ դժգոհությունը արտահայտելու համար), *effing* (դրվում է միայն գոյականից առաջ, հայիոյանք, որը կիրառվում է որևէ մեկնաբանության կամ հայտարարության տհաճությունը ընդգծելու համար. ըստ էության, այն օգտագործվում է *fucking* բառի փոխարեն), *goddam* (հայիոյանք, որը ցույց է տալիս, որ այն օգտագործողը զայրացած ու նյարդայնացած է), *shit* (հայիոյանք, որը համարվում է խիստ վիրավորական. այն վկայում է, որ խոսողը զայրացած ու նյարդայնացած է): Աշխարհի և ոչ մի լեզու աչքի չի ընկնում հայիոյանքների առատությամբ, քանի որ դրանց գործածությունը, լինելով տաբու, ընդգրկում է սահմանափակ ոլորտներ և կապված է մարդկանց հոգևոր, նյութական գործունեության որոշակի իրավիճակների հետ: Հայիոյանքները, անպատշաճ բառերը լայն ճանաչում ունեն, և դրանց գործածությունը պայմանավորված է նախևառաջ որևէ իրավիճակում որոշակի մարդկանց վարքագծով:

Ընդհանուր առմամբ անգլերենի բառարանները սահմանափակ թվով հայիոյանք-տաբուներ են պարունակում, մինչդեռ կան հետազոտություններ, որոնցում առկա է այդպիսի բառերի մեծ քանակ: Այդպիսի բառերի հավաքածու է “Dirty Word Search Book for Adults” (2017) աշխատությունը՝ հիսունից ավելի անվայելուչ բառերի շարքով: Թեև այդ բառերը կիրառվում են հասարակության լայն շերտերի կողմից, սակայն, ինչպես արդեն նշել ենք, չեն ընդգրկվում բառարաններում անպատշաճ բովանդակության ու հակադաստիարակչական բնույթի պատճառով:

դ) վիրավորական տաբուներ. անգլերենը, ինչպես և ցանկացած այլ լեզու, հարուստ է այնպիսի բառամիավորներով, որոնք վիրավորական են և ատելություն կամ արհամարհանք են արտահայտում: Այդպիսի բառերը կապված են որոշակի իրադրությունների հետ և արտացոլում են մարդկային հարաբերություններ, մարդկային բնավորություն, հավանություններ, վարքագիծ, աշխարհայացք և այլն: Անգլերենում առկա են ընդամենը տասնյոթ այդպիսի տաբու միավոր՝ *bugger* (վիրավորական

բառ, հիմնականում ուղղված է տղամարդկանց, արտահայտում է զայրույթ և հակակրանք), *cocksucker* (բառ, որը հիմնականում օգտագործվում է տղամարդկանց վիրավորելու համար), *coolie* (արևելյան երկրներում առանց հատուկ հմտությունների կամ վերապատրաստման աշխատող մարդուն ուղղված վիրավորական բառ), *cunt* (հակակրանք արտահայտող վիրավորական բառ), *dyke* (վիրավորական բառ՝ ուղղված միասեռական կնոջը), *fag* (միասեռական տղամարդուն ուղղված արհամարհական բառ), *fuck all* (վիրավորական արտահայտություն, որն օգտագործվում է «ոչ ոք» կամ «ոչինչ» նշանակությամբ), *fucker* (կոպիտ բառ՝ խիստ վիրավորելու համար), *knocker* (կնոջ կրծքերին ուղղված վիրավորական բառ), *midget* (վիրավորական բառ՝ ուղղված ֆիզիկական խնդիրների պատճառով չափազանց փոքր, ցածրահասակ մարդուն, դուարֆիզմով հիվանդներին), *poof* (համասեռամուլներին ուղղված անպարկեշտ բառ), *prick* (հիմար կամ տհաճ մարդուն ուղղված վիրավորական բառ), *queer* (համասեռամուլներին, հատկապես տղամարդկանց բնորոշող վիրավորական բառ, որոշ համասեռականներ օգտագործում են բառը իրենք իրենց նկարագրելու համար), *cock-teaser* (վիրավորական բառ, որը բնորոշում է այն կնոջը, որը տպավորություն է ստեղծում, թե սեռական հարաբերություն կունենա տվյալ մարդու հետ, բայց իրականում նման մտադրություն չունի), *prick-teaser* (տե՛ս *cock-teaser*), *queen* (վիրավորական բառ իրեն կնոջ նման պահող տղամարդ համասեռականի համար), *retard* (վիրավորական բառ ոչ կիրթ կամ թերհաս մեկին նկարագրելու համար), *snatch* (վիրավորական բառ կանացի արտաքին սեռական օրգանների համար), *sod all* (տե՛ս *fuck all*), *twat* (հիմար մարդուն ուղղված տհաճ ու վիրավորական բառ), *whore* (վիրավորական բառ՝ ուղղված անբարոյական, տարբեր տղամարդկանց հետ սեռական հարաբերություններ ունեցող կնոջը):

Ակնհայտ է, որ վիրավորական տաբուները ինչպես մենիմաստ, այնպես էլ բազմիմաստ բառեր են, որոնք ոչ միայն բառերի առաջնային իմաստներն են արտահայտում, այլև հիմնական, բուն իմաստից ածանցվող նոր իմաստների կրողներ են: Ըստ էության, այդ իմաստների զարգացման հիմքում ընկած է իրադրականությունը, պայմանականությունը:

Ինչպես նշել ենք, բազմաթիվ հետազոտողներ խախտում են հայհոյանքների և վիրավորական բառերի սահմանները, դրանք ներկայացնում միասնաբար, առանց որոշակի բաժանումների: Մենք, մեր դասակարգման մեջ հիմնվելով բառարանային տվյալների և ճշգրտված իմաստների վրա, դրանք ներկայացնում ենք առանձին-առանձին, որի շնորհիվ հայհոյանքների և վիրավորական բառերի իմաստագործական առանձնահատկությունների քննությունն ավելի ամբողջական է դառնում:

Ե) մարմնանուններին/սեռական օրգաններին վերաբերող տաբուներ. տաբուների այս խումբն ընդգրկում է բառերի որոշակի խումբ,

որոնք ուղղակի վերաբերում են տղամարդու և կնոջ սեռական օրգաններին, մարմնի որոշակի հատվածներին: Այն է՝ *arse/ass* (հետույք, նստատեղ), *arsehole/asshole* (հետանցք), *balls* (ամորձիներ), *beaver* (կնոջ մարմնի այն հատվածները, որոնք էրոտիկ են և սեքսուալ), *cock* (առնանդամ), *cunt* (կնոջ հեշտոցը և արտաքին սեռական օրգանները), *dick* (առնանդամ), *fanny* (կնոջ սեռական օրգանները), *knob* (առնանդամ), *minge* (կնոջ սեռական օրգանները կամ դրանց արտաքին մագերը), *prick* (առնանդամ), *pussy* (կնոջ սեռական օրգանները), *jug* (վիրավորական բառ ուղղված կանանց կրծքերին), *quim* (կնոջ սեռական օրգանները), *tit* (կնոջ կուրծք կամ պտուկ), *tool* (առնանդամ), *twat* (տհաճ կամ վիրավորական բառ՝ ուղղված կնոջ արտաքին սեռական օրգաններին): Նշված մարմնանունները տաբու են, քանի որ սեռական կյանքը և դրա հետ կապված ընկալողական, առարկայական մտապատկերները, էրոտիկ իրավիճակներն ու իրողությունները շարունակում են հրապարակման ենթակա չլինել, որի պատճառով էլ տղամարդու և կնոջ սեռական օրգանները տաբուացվում են: Թերևս այդպես է գրեթե բոլոր լեզուներում, այդ թվում անգլերենում և հայերենում:

գ) սեռական կյանքին վերաբերող տաբուներ. անգլերենն ունի տաբուների որոշակի խումբ, որն ուղղակիորեն կապված է սեռական կապի և գործողության, սեռական հարաբերությունների հետ: Գրեթե բոլոր լեզուներում բնական երևույթ է այսպիսի տաբուների տարբերակումը, քանի որ սեռական կյանքը և դրա հետ կապված գործողությունների հրապարակումն արգելված է և հրապարակման ենթակա չէ: Հասարակության ստեղծած ու մշակած քաղաքակրթական համակարգն ու մշակութային կենսակերպը չի խրախուսում ու հանդուրժում սեռական կյանքի հետ կապված մանրամասները վերարտադրող բառամիավորների հանրայնացումը: Հենց այս պատճառով էլ այդ բառերը ցանկացած լեզվում դառնում են տաբու: Նմանատիպ միավորների գործածումը խոսքում պայմանավորված է մարդկանց հուզական աշխարհով, դաստիարակությամբ, կրթական ցենզով, ինչպես նաև՝ ստեղծված իրավիճակով (սովորաբար արտահայտվում են լեզվակոդիվների, վեճերի, ատելության խոսքի դրսևորումներում): Այս խմբի տաբուները մարդկանց գիտակցության մեջ արթնացնում են զգոնություն, սթափություն, ամոթ: Անգլերենում առկա են այս տիպի տասնհինգ տաբու՝ *ball* (սեռական կապ ունենալ), *bugger* (անալ սեռական հարաբերություն ունենալ), *buggery* (անալ սեքս), *fuck* (սեքսի գործընթացը), *fuck* (սեքսով զբաղվել որևէ մեկի հետ), *handjob* (ծոնաշարժություն), *hump* (ինչ-որ մեկի հետ սեռական հարաբերություններ ունենալ), *screw* (1. սեռական ակտ, 2. սեռական հարաբերության ընկեր), *shag* (սեռական ակտ ինչ-որ մեկի հետ), *spunk* (տե՛ս *semen*, տղամարդկանց և արու կենդանիների սերմնահեղուկը), *stiffy* (առնանդամի ակտիվացումը), *roger* (սեռական հարաբերություն ունենալ ինչ-որ մեկի

հետ), *root* (տե՛ս *u roger*), *toss*, *toss off* (սեռական հաճույք ձեռնաշարժության միջոցով), *wank* (ձեռնաշարժություն անել): Ակնհայտ է, որ այս խմբում ներառված բառամիավորները սերտ կապ ունեն սեռական ակտի հետ: Մյուս խմբերում դրանք չենք ներառել, քանի որ դրանց իմաստային յուրահատկությունները լավագույնս տեսանելի են իմաստաթեմատիկ սույն խմբում:

է) տարաբնույթ որակական գործողություններ, ընթացք, շարժարտահայտող տաբուներ. իմաստաթեմատիկ այս խմբում ընգրկված են մեծ քանակությամբ այնպիսի տաբուներ, որոնք բովանդակում են հատկանշային ու որակական գործողություններ՝ վերագրելով դրանք օբյեկտին: Այդ գործողությունները բնութագրում են վատ ու անբարո քայլ, նսեմ ու տգեղ արարք, տկարություն, խաբեություն՝ *arse* (չցանկանալ որևէ բան անել, քանի որ դա շատ դժվար է), *arse about* (հիմարաբար ժամանակ վատնել), *balls up* (ապականել, փչացնել), *bugger* (փչացնել, ավիրել), *bugger off* (հաճախ օգտագործվում է որպես կարգադրություն՝ հեռանալ), *bugger up* (ինչ-որ բանը վատ անել կամ փչացնել), *bugger about/around* (1. ժամանակ վատնել հիմար պահվածքով կամ առանց որոշակի նպատակի, 2. ինչ-որ մեկի հետ վարվել այնպես, որը մտածված ձևով վնասում է նրանց կամ վատնում նրանց ժամանակը), *bull-shit* (ասել բաներ, որոնք չեն համապատասխանում իրականությանը, հատկապես մեկին խաբելու համար), *butt* (տե՛ս *u bust your butt/chops/hump/ass*, չարչարվել, ջանք գործադրել, ճգնել), *crap* (արտաթորել, կղկղել, կեղտոտել), *eff off* (կոպտորեն մեկին ասել՝ հեռացի՛ր. գործածվում է *fuck off*-ի փոխարեն), *piss* (1. զուգարան գնալու ավելի նուրբ այտահայտվելու ձև, բրիտանական անգլերեն, 2. գնալ զուգարան/բաղնիք, ամերիկյան անգլերեն), 3. պարզապես գնալ, ամերիկյան անգլերեն, բրիտանական անգլերեն), *scare* (տե՛ս *u scare the shit out of somebody*, *scare somebody shitless*, ուժգին վախեցնել մեկին), *shit* (արտաթորել, կղկղել, կեղտոտել), *sod off* (հեռանալ):

ը) պետական-վարչական հարաբերություններին, քաղաքականությանը ու դրանց առնչություններին վերաբերող տաբուներ. այսպիսի իմաստաթեմատիկ խմբի առանձնացումը կարևոր է: Կան սակավաթիվ տաբուացված բառամիավորներ, որոնք արտահայտում են պետական ու վարչական հարաբերություններ, սոցիալական կյանք, հասարակական նիստուկաց և այլն, այն է՝ *arse-licking/ass-licking* (ցուցաբերել իշխանահաճո պահվածք, պատրաստ լինել անել ամեն ինչ անել ղեկավար մարմիններին հաճոյանալու համար), *ass-licker* (իշխանամետ, իշխանահաճո անձ), *savage* (1. վիրավորական բառ՝ ուղղված մարդկանց այնպիսի խմբերին կամ սովորություններին, որոնք պարզունակ են և թերզարգացած, 2. դաժան եւ բիրտ մարդ): Պատահական չէ այսպիսի միավորների տաբու իմաստով գործածությունն անգլերենում. հասարակական հարաբերությունները գրեթե միշտ բարդ են, հասարակական խավերը բոլոր

ժամանակներում տարբեր գործառույթներ են իրականացրել ու պայքարել իրար դեմ: Անգլիայում թագավորական ընտանիքը, իշխանությունները և խորհրդարանը միշտ գտնվել են հասարակության ուշադրության կենտրոնում, հետևապես այդ բարդ հարաբերությունների թնջուկում սովորական բառերի տաբու դառնալն անխուսափելի է դառնում:

թ) իրադրական տաբուներ. անգլերենը հարուստ է մարդկային, սոցիալական, դասակարգային հարաբերություններին վերաբերող տաբուներով, որոնք մարդկային առօրեական հարաբերություններ արտահայտող բառ-հասկացություններ են: Սովորաբար դրանք առնչվում են ամենօրյա կյանքին, կենցաղին և իրադրական բնույթի շնորհիվ բացահայտում են մարդկային բնավորության գծերը, դրական ու բացասական կողմերը՝ *bollocking* (բնութագրում է իրավիճակ, որտեղ մեկը բարկանում է մեկ ուրիշի վրա, նույնիսկ՝ բղավում), *buggered* (դարձվածք բրիտանական անգլերենում, որն օգտագործվում է այն դեպքում, երբ մեկն անտեղյակ է ինչ-որ բանից կամ հրաժարվում է անել ինչ-որ բան), *the fuck* (օգտագործվում է զայրույթ, ապշանք կամ զարմանք ներկայացնելու համար), *hump* (*bust your hump*, մեծ ջանքեր գործադրել ինչ-որ բան անելու համար), *jack shit* (մի փոքր կամ ոչ մի բան), *piece* (*a piece of piss*, մի բան, որ շատ հեշտ է անել), *piss-up* (չափից շատ ալկոհոլ օգտագործել), *piss-take* (կատակ, որը միտված է ինչ-որ մեկին, ինչ-որ բան ծիծաղի առարկա դարձնելուն), *piss-poor* (հիմնական կարիքների համար չունենալ բավականաչափ գումար, լինել աղքատ), *shit* (շատ վատ), *sod* (դժվարություն կամ խնդիրներ առաջացնող մի բան), *wanker* (վիրավորական բառ, որն օգտագործվում է որեւէ մեկին վիրավորելու համար, հատկապես տղամարդկանց նկատմամբ զայրույթ կամ ցասում արտահայտելու համար), *turd* (վիրավորական բառ՝ ուղղված տհաճ մարդուն): Կարևոր է, որ այս խմբի տաբուները մեծ մասամբ գոյականներ են, որոնցում գործողության, ընթացքի գաղափարն առաջնային է:

ժ) հատկանիշ, որակ, քանակ, մտավոր կարողություններ, նմանություն արտահայտող տաբուներ. անգլերենն առատ չէ այս խմբին վերաբերող տաբուներով: Դրանք հիմնականում մարդու մտավոր կարողություններն ու բարոյական ընդունակություններն են արտացոլում՝ բնութագրելով մարդկանց վարքագիծը, բնավորությունը, աշխարհայացքը, հասարակության մեջ ունեցած դիրքը: Եղած միավորներն են՝ *arsehole/asshole* (հիմար, տհաճ մարդ), *arselicker* (քծնող, հայերեն փոխարժեքը՝ *հեյրև մտնող*), *ass* (հիմար, տհաս), *balls-out* (վճռական, ծայրահեղական), *bastard* (բնութագրում է դաժանաբարո, տհաճ մարդուն), *buggered* (1. շատ հոգնած, 2. հոգնած ու ջարդված), *crap* (վատ, շատ վատ որակի), *dumb-ass* (հիմար), *dickhead* (շատ վիրավորական բառ, հատկապես հիմար թվացող տղամարդկանց համար), *gobshite* (հիմար

մարդ, որը անհեթեթություններ է խոսում), *sod* (օգտագործվում է նյարդայնացնող և տհաճ մարդկանց մասին խոսելիս), *piss-poor* (շատ ցածր մակարդակ):

Ժա) վերացական հարաբերություններ արտահայտող տաբուներ. այս տաբուները խիստ բացասական իմաստով գործածվում են մարդկային հարաբերությունները բնութագրելու համար, այն է՝ *balls* (աբսուրդ, անհեթեթություն), *bugger all* (բացարձակապես ոչինչ), *bull-shit* (անհեթեթություն), *crap* (աբսուրդ, անհեթեթություն): Հետաքրքիր է, որ, ինչպես փաստերն են ցույց տալիս, անգլերենում կենդանանուններով գործառու տաբուներ չկան: Որպես բացառություն *bull-shit* գոյականը ոչ ֆորմալ առումով գործառու է *ցուլ* կենդանվան նշանակությամբ:

Ժբ) նյութին (հեղուկ, արտաթորանք) առնչվող տաբուներ. այս իմաստաթեմատիկ խմբում ընդգրկվում են մեկ տասնյակի սահմանը չհատող բառամիավորներ, այն է՝ *BS* (բառացիորեն ցլի թրիք. տաբու իմաստը՝ քաք, կղանք), *crock* (*a crock of shit*, սուտ մի բան), *piss* (մեզ), *piss artist* (անձ, որը շատ ալկոհոլային խմիչք է օգտագործում, հիմար վարքագծով մարդ), *turd* (թրիք), *shit* (արտաթորանք, կղկղանք): Այս բառամիավորների համար տաբու իմաստներն առաջնային իմաստներ չեն, այլ երկրորդական: Առաջնային իմաստներն ունեն սովորական գործածություն, իսկ տաբու իմաստով գործածության հիմքում ընկած են դրանց որակական հատկանիշները, որոնք և հիմք են դառնում այդ միավորների տաբուացմանը:

Ժգ) զարմանք արտահայտող տաբուներ. ինչպես փաստերն են ցույց տալիս, այս իմաստաթեմատիկ խմբի երկու բառամիավոր տաբուացվել են նաև խոսքիմասային անցման հետևանքով՝ *buggered* (կիրառվում է զարմանք արտահայտելիս), *Christ* (բացականչություն, հայիոյական բառ, որը շատերը համարում են վիրավորական, օգտագործվում է զայրույթ, զարմանք կամ ապշանք ցույց տալու համար)², *shite* (տե՛ս *shit*):

Անգլերենում կան տասնչորս տաբուներ, որոնք բազմիմաստ են հենց տաբու նշանակությամբ, հետևաբար բաշխվում են մեկից ավելի իմաստաթեմատիկ խմբերում: Սա օրինաչափ երևույթ է, քանի որ անգլերենը բազմիմաստ լեզու է և իմաստի տեսանկյունից երկարժեք տաբուների գոյությունը սովորական պետք է համարել: Այդ տաբուները բացի ընդհանուր դասակարգման տարբեր խմբերում զետեղելուց հարկ ենք համարում ներկայացնել նաև միասնաբար, որն էլ ավելի տեսանելի կդարձնի դրանց իմաստային տարբերակվածությունը՝ *arsehole/asshole* (1. հետանցք, 2. հիմար, տհաճ մարդ), *ass* (1. հետույք, նստատեղ, 2. հիմար, տհաս), *balls* (1. աբսուրդ, անհեթեթություն, 2. ամորձիներ), *bugger* (1. օգտագործվում է որպես հայիոյանք, երբ մեկը նյարդայնանում է ինչ-որ բանի պատճառով կամ ցույց է տալիս, որ բացարձակապես հետաքրքրված չէ ինչ-որ բանով, 2. վիրավորական բառ, հիմնականում օգտագործվում է տղամարդկանց համար, ցույց է տալիս զայրույթ և

հակակրանք, 3. անալ սեռական հարաբերություն ունենալ), *buggered* (1. շատ հոգնած, 2. հոգնած ու ջարդված, 3. կիրառվում է զարմանք արտահայտելիս, 4. բրիտանական անգլերենում օգտագործվում է չիմացություն կամ հրաժարում արտահայտելու համար), *bugger about/around* (1. ժամանակ վատնելու հիմար պահվածքով կամ առանց որոշակի նպատակի ինչ-որ բան անել, 2. ինչ-որ մեկի հետ վարվել այնպես, որը մտածված վնաս է տալիս կամ վատնում նրա ժամանակը), *crap* (1. արքայազանություն, 2. կղկղել, կեղտոտել, 3. վատ, շատ վատ որակի, 4. շատ վատ), *cunt* (1. կնոջ հեշտոցը և արտաքին սեռական օրգանները, 2. վիրավորական բառ ուղղված որևէ մեկին վիրավորելուն կամ հակակրանք արտահայտելուն), *piss-poor* (1. շատ ցածր մակարդակ, 2. հիմնական կարիքների համար չունենալ բավականաչափ գումար, լինել աղքատ), *prick* (1. առնանդամ, 2. հիմար կամ տհաճ մարդուն ուղղված վիրավորական բառ), *screw* (1. սեռական ակտ, 2. սեռական հարաբերության ընկեր), *sod* (1. օգտագործվում է նյարդայնացնող և տհաճ մարդկանց մասին խոսելիս, 2. դժվարություն կամ խնդիրներ առաջացնող մի բան), *wog* (1. բրիտանական անգլերեն, խիստ վիրավորական բառ սպիտակ մաշկ չունեցող մարդու համար), 2. ավստրալական անգլերենում վիրավորական բառ՝ ուղղված հարավեվրոպական ծագման մարդկանց կամ նրանց, որոնց ծնողները եկել են Հարավային Եվրոպայից), *shit* (1. հայիոյանք, որը համարվում է խիստ վիրավորական. բառը վկայում է, որ այն օգտագործողը զայրացած ու նյարդայնացած է, 2. արտաթորել, կղկղել, կեղտոտել, 3. շատ վատ, 4. արտաթորանք, կղկղանք):

Այսպիսով, մենք տարբերակում ենք տաբուների տասներեք իմաստաթեմատիկ խումբ: Խմբերի առանձնացումը պայմանավորված է տաբուների իմաստային և թեմատիկ յուրահատկություններով.

1. **կրոնական տաբուներ** (4 միավոր),
2. **ռասսայականությանը, ռասսիզմին և ազգային խտրականությանը վերաբերող տաբուներ** (24 միավոր),
3. **հայիոյանք արտահայտող տաբուներ** (6 միավոր),
4. **վիրավորական տաբուներ** (21 միավոր),
5. **մարմնանուններին/սեռական օրգաններին վերաբերող տաբուներ** (19 միավոր),
6. **սեռական կյանքին վերաբերող տաբուներ** (15 միավոր),
7. **տարաբնույթ որակական գործողություններ, ընթացք, շարժ արտահայտող տաբուներ** (16 միավոր),
8. **պետական-վարչական հարաբերություններին, քաղաքականությանը ու դրանց առնչություններին վերաբերող տաբուներ** (4 միավոր),
9. **իրադրական տաբուներ** (13 միավոր),

- 10. հատկանիշ, որակ, քանակ, մտավոր կարողություններ, նմանություն արտահայտող տաբուներ (14 միավոր),
- 11. վերացական հարաբերություններ արտահայտող տաբուներ (4 միավոր),
- 12. նյութին (հեղուկ, արտաթորանք) առնչվող տաբուներ (6 միավոր),
- 13. զարմանք արտահայտող տաբուներ (3 միավոր):

Կատարված հետազոտության վիճակագրական տվյալները ցույց են տալիս, որ մեծ թիվ են կազմում ռասսայականությանը, վիրավորանքին, մարմնանուններին, սեռական կապին և տարաբնույթ որակական գործողություններին առնչվող իմաստաթեմատիկ խմբերում զետեղված բառամիավորները: Մնացած խմբերում զետեղված միավորներն ավելի քիչ են ու սահմանափակ: Տաբուների այսպիսի բաշխվածությունն արտացոլում է օբյեկտիվ իրականության և բնության ու մարդկային հարաբերությունների կապը:

Որպես ամփոփում՝ նշենք, որ անզլերենի տաբուների մեծ մասն ունեն իրենց հայերեն համարժեքները, որոնք սույն հոդվածում չեն դիտարկվել. դրանց հիշատակումն ինքնին տաբու է մեր լեզվում, իսկ անզլերենի տաբուները հնարավոր է հնչեցնել, քանի որ մեր լեզվամտածողության մեջ դրանք ֆիքսված չեն որպես արգելաբառեր: Նույն կերպ օտար լեզվի սովորական գործածություն ունեցող բառը, որը հնչյունական կազմով նման է հայերենի ինչ-որ տաբուի, դժվար է արտաբերել հայերենով, քանի որ այդ դեպքում որոշակի նյարդաբանական դժվարություն է առաջանում³:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի դեպ, քննության չենք ենթարկել նաև հիվանդությունների տարաբնույթ անվանումները, քանի որ դրանք իրենց լեզվական նախնական իմաստներով բժշկական տերմիններ են: Օրինակ՝ *քաղցկեղ*, *գիժ* և նմանատիպ այլ բառերի գործածությունները տվյալ հիվանդություններով տառապող մարդկանց մոտ գործածելն արգելվում է և չի խրախուսվում: Դրանք կարող են լինել իրավիճակային, կոնտեքստային, դիպվածային տաբուներ:

2. Խոսքը Աստծո միաձին որդու՝ Հիսուս Քրիստոսի անվանն է վերաբերում, որի՝ որպես բացականչության տաբուացման հիմքում, չենք բացառում, կարող են լինել կրոնական ու նախապաշարմունքային ենթատեքստեր:

3. Այդպիսի օրինակ է ռուսերենի *сop* (գող) բառը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աղայան Է. Լեզվաբանության հիմունքներ, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 1987:
2. Աճառյան Հ. Հայոց լեզվի պատմություն, առաջին մաս, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 1940:
3. Պողոսյան Ա. Տարբեր լեզվամշակութային արժեքը և նրա առաջացման ուղիները // *Լեզուն և գրականությունը գիտական իմացության ժամանակակից հարացույցում*, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2018:
4. Զահուկյան Գ., Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ հրատ., 1989:
5. Զահուկյան Գ. Լեզվաբանության պատմություն, հ. 1, Երևան, Երևանի Համալսարանի հրատ., 1960:
6. Զահուկյան Գ. Լեզվաբանության պատմություն, Երևան, Երևանի Համալսարանի հրատ., հ. 2, 1962:
7. Զահուկյան Գ. Հայոց լեզվի պատմություն (նախագրային ժամանակաշրջան), Երևան, ՀՀ ԳԱԱ հրատ., 1987:
8. Allan K., Burrige K. *Forbidden Words Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge University Press, 2006.
9. Bajáková G. *Taboos and Cultural Specifics of Indigenous Peoples in Australia and America (Bachelor's Diploma Thesis)*. Masaryk University Faculty of Arts, Department of English and American Studies, 2013.
10. Buck C. D. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago & London, 1988.
11. Dickens A. G. *The English Reformation, Second Edition*. The Pennsylvania State University Press, 1992.
12. *Dirty Word Search Book for Adults: Over 50 Naughty and Lewd Word Search Puzzles – The Perfect Stocking Stuffer for Men*, 2017.
13. Fägersten K. B. *Who's Swearing Now? The Social Aspects of Conversational Swearing*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2012.
14. Fakuade G., Kemdirim N., Nnaji I., Nwosu F. *Taboo in the Igbo Society // A Sociolinguistic Investigation, Language Discourse, and Society*, 2 (2), International Sociological Association, Language and Society, 2014.
15. Gao C. *A Sociolinguistic Study of English Taboo Language // Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 3, No. 12. Finland: Academy Publisher, 2013.
16. Hughes G., *An Encyclopedia of Swearing: The Social History of Oaths, Profanity, Foul Language, and Ethnic Slurs in the English-speaking World*, Armonk, New York, London, England, 2006.
17. Ginzburg R. S., Khidekel S. S., Knyazeva G. Y., Sankin A. A. *A course in Modern English Lexicology*. Moscow: Vysšaja škola, 1979.
18. Jay T., Janschewitz K. *The Pragmatics of Swearing // Journal of Politeness Research*, 4, 2008.

19. Ljung M. Swearing: A Cross-Cultural Linguistic Study. Sweden: University of Stockholm, 2011.
20. Online Dictionary by Merriam-Webster: America's most-trusted online dictionary // URL: <https://www.merriam-webster.com/> (Retrieved March 31, 2018),
21. Cambridge Advanced Learner's Dictionary // URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (Retrieved March 31, 2018),
22. Online Etymology Dictionary//URL:<https://www.etymonline.com>.
23. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, International Student's Edition, A. S. Hornby, Seventh edition, Oxford University Press, 2005.

Ա. ПОГОСЯН – К вопросу о классификации смысло-тематических групп слов табу в английском языке. – Исследования показывают, что слова табу в словарном составе языка занимают важное место и основой их смыслового различия являются многочисленные языковые и внеязыковые факторы. В данной статье на основе классификации 136 слов табу английского языка, взятых из седьмого издания словаря “Oxford Advanced Learner’s Dictionary” (2005), выделены 13 смысло-тематических групп слов табу, которые отражают данные других классификаций и делают данную классификацию целостной.

Ключевые слова: социолингвистика, словарный запас, смысловая и тематическая группа, табу, жаргон, ругательство, словарный состав, значение слова, словарь

A. POGHOSYAN – The Classification of Semio-thematic Groups of Taboo Words in English. – The paper is an attempt to classify taboo words which occupy their important place in the vocabulary system of the language. A number of linguistic and extra-linguistic factors serve as a basis for the semantic differentiation of English taboo words. Our classification of English taboo words is based on 136 words found in the “Oxford Advanced Learner’s Dictionary” (2005). Thirteen semantic groups have been revealed which not only reflect the data of other researchers, but are also more complete and important from the point of view of differentiation boundaries.

Key words: sociolinguistics, vocabulary, semantic and thematic group, taboo, slang, swear words, word stock, word meaning, dictionary

Ներկայացվել է՝ 11.06.2019
Երաշխավորվել է ԵՊՀ Անգլիական բանասիրության ամբիոնի կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

Елена ЕРЗИНКЯН

Ереванский государственный университет

МОДАЛЬНОСТЬ КАК СРЕДСТВО СМЯГЧЕНИЯ КАТЕГОРИЧНОСТИ ВЫСКАЗЫВАНИЯ

Одной из важнейших задач, решаемых в современной лингвистике, является оптимизация речевого общения. Успешность взаимодействия между коммуникантами предопределяется как владением языком, так и знанием социально-культурных норм, среди которых особое место занимают различные стратегии общения, направленные на поддержание гармонии в межличностном взаимодействии при помощи вербальных средств. Данная статья посвящена языковой категории модальности как средству смягчения категоричности высказывания.

Ключевые слова: *эффективность речевого общения, стратегии общения, модальность, коммуникативное смягчение (митигация), когнитивно-прагматический анализ, негативная (дистанцирующая) стратегия*

В настоящее время в центре внимания исследователей находится изучение эффективности общения, под которой понимается достижение говорящим своих коммуникативных целей. Языковые категории, используемые в качестве средств смягчения категоричности высказывания, и, как следствие, повышающие эффективность общения, разнообразны и многочисленны. Одними из наиболее значимых и действенных являются средства языковой модальности, которые играют важную роль в реализации негативной (дистанцирующей) стратегии, или так называемой стратегии отдаления, столь характерной для английской лингвокультуры.

Как известно, для реализации стратегии дистанцирования, главным образом, привлекаются средства, выполняющие функцию снижения иллокутивной силы высказывания, которые в англоязычной литературе имеют название ‘downgraders’. Их основная функция состоит в смягчении категоричности высказывания. В рамках англоязычной культуры модальность относится к числу весьма специфичных и знаковых элементов. Модальные средства становятся важной частью лингвистического события, а маркированные модальные структуры используются с различными иллокутивными целями. Они способны варьировать по степени интенсивности выражения иллокутивной силы высказывания, и это движение «модально-коммуникативного компонента» происходит между усиленными и смягченными вариантами выражения намерения /Спорные вопросы..., 1988: 133/.

Проблема модальности привлекает внимание исследователей с разных точек зрения. Наиболее подробно в лингвистике освещена грамматическая категория модальности (см., например, известные труды В.В. Виноградова, О.И. Москальской, Е.В. Гульги, Е.И. Шендельс, Т.В. Строевой, J. Bybee, R. Perkins, H. Narrog, W. Pagliuca, A. Kratzer, E. Traugott и многих др.).

В настоящей статье предпринимается когнитивно-прагматический анализ значения категории модальности в английском языке. Модальность, как известно, отражает взаимодействие между четырьмя основными «компонентами» коммуникации – говорящим, слушающим, содержанием высказывания и действительностью. При этом важную роль играют как средства объективной модальности, которые выражают отношение сообщаемого к действительности в плане реальности и ирреальности, так и разнообразные средства субъективной модальности, которые выражают отношение говорящего к содержанию высказывания, к сообщаемому. Семантический объем субъективной модальности шире семантического объема объективной модальности. Субъективная модальность охватывает всю гамму реально существующих в естественном языке разноаспектных и разнохарактерных способов квалификации сообщаемого и реализуется специальным лексико-грамматическим классом слов, а также функционально близкими им словосочетаниями и предложениями; эти средства обычно занимают в составе высказывания синтагматически автономную позицию и функционируют в качестве вводных единиц /ЛЭС, 1990: 304/.

В английском языке имеется богатая система лексико-грамматических средств выражения модальных значений: модальные глаголы *can, could, may, might, must, ought to, will, would, shall, should* и так называемые квазимодальные глаголы *have (got) to, need to, had better*. Некоторые исследователи включают в этот класс единиц также модальные выражения типа *to be going to, to be able to*, «модальные» прилагательные и наречия *probable/probably, possible/possibly, perhaps, maybe* и некоторые вводные конструкции, а также условное (сослагательное) наклонение /Lyons, 1977; Hermeren, 1979; Perkins, 1983/.

Имея в своем распоряжении такую развитую систему модальных глаголов, наклонений, модальных слов и выражений, а также бурно развивающуюся систему эпистемического (вторичного) значения модальных глаголов, говорящий может по-разному выразить и обосновать свою мысль.

Как представляется, возникающие при определении места единиц, реализующих категорию модальности в системе языка трудности непосредственно связаны с уникальной семантикой данных единиц. Говоря о языковых единицах модальности, исследователи обращаются к группе модальных слов и, в первую очередь, модальных глаголов, и отмечают, что модальность может быть факультативным элементом предикации и что группа модальных глаголов принципиально отличается от обычных глаголов. Модальные глаголы не выражают действия и по своей семантике выделяются тем, что имеют лишь отвлеченные значения долженствования, возможности, вероятности, желательности, целесообразности и т.п.

В отличие от других лексических единиц языка, модальные слова и выражения могут выражать отношение говорящего к ситуации, означенной в предложении (предикации), тем самым усложняя объем когнитивной информации о ситуации. Включение модальных единиц в состав предложения приводит не только к изменению семантики предикатной части предложения, но

и иначе номинирует представленную в нем ситуацию. Данное значение категории модальности называется, как известно, эпистемической модальностью /Lyons, 1977: 793-809; Downing, Locke, 1992: 382-388/. Эпистемический статус подобных языковых единиц основывается на компоненте «вероятность», входящем в их семантику. В качестве эксплицитных средств выражения эпистемической модальности, кроме модальных глаголов, могут выступать также единицы большого подкласса частиц, получивших название показателей достоверности: *явно, бесспорно, очевидно, вероятно, видимо, возможно* и т.п., которые фигурируют в высказываниях с субъективным статусом и эксплицируют в тексте «качество и количество информации, на основе которой говорящий формирует высказывание» /Иоанесян, 1989: 116/.

Очевидно, что, когда делается утверждение типа ‘He is coming’, интенцией говорящего является категоричное утверждение, и отсутствие модального элемента предикации свидетельствует о том, что говорящий уверен в правдивости и достоверности данного утверждения. Если же говорящий употребляет в предложениях модальный глагол (например, He must be/ can’t be/ may be/ might be coming), то с помощью последнего (модального глагола) он смягчает, уменьшает степень уверенности совершения действия, обозначенного основным глаголом, и тем самым выражает обязательность, облигаторность (necessity) или возможность, вероятность (possibility) этого действия по отношению ко всей ситуации. С подобным выбором говорящий сталкивается постоянно: в результате мысль облекается либо в форму категоричного утверждения, либо утверждение приобретает оттенок уверенности/неуверенности. Таким образом, модальные глаголы можно рассматривать в качестве одного из средств реализации категории уверенности/неуверенности в возможности осуществления обозначенного основным глаголом действия. Включение модального глагола в структуру предикации позволяет сознательно описать ситуацию с точки зрения говорящего, что предполагает наличие определенной когнитивной пресуппозиции (знание фона, знание о пространственно-временных рамках ситуации, знание прагматического/коммуникативного контекста и его компонентов). В данном случае говорящий как бы закладывает в подтекст, имплицитно вводит информацию об участниках речевого акта, информацию о сопутствующих обстоятельствах – о причинах уверенности/неуверенности в возможности/невозможности совершения действия. Сравним следующие предложения с модальным компонентом предикации:

- She’ll be there by now* (prediction based on common sense);
- She must be there by now* (almost certainty based on deduction);
- She is bound to be there* (almost certainty followed by inevitability);
- She has to be there by now* (almost certainty based on objective reasons);
- She is likely to be there* (probability);
- She should be there by now* (reasonable inference);
- She could be there by now* (strong possibility);
- She might be there by now* (neutral possibility);
- She may be there by now* (soft possibility – reserve as to possibility).

Как видно из приведенных примеров, благодаря наличию богатого арсенала модальных глаголов, которыми располагает английский язык, говорящий имеет возможность дифференцировать разнообразные оттенки модальных значений. Следует еще раз отметить, что выбор модальной рамки не является произвольным и во многом определяется общим информативным фоном высказывания.

Исследователи видят в модальных словах вообще и в модальных глаголах, в частности, основное средство смягчения иллокуции, поскольку они осуществляют функцию прогнозирования различных типов логической и фактической возможности реализации события /см., например, Давиденко, 1984/.

Модальные глаголы, употребляясь в качестве средства смягчения категоричности высказывания, выступают в своей вторичной функции, что выражается в определенном разрыве между семантическим и прагматическим значением речевых формул. Так, модальный глагол *must* выражает логическое умозаключение, которое основано на конкретных фактах и может быть выведено в результате логических рассуждений, тогда как модальный глагол *should* означает предположение, основанное на ожидаемости определенного события, верификация которого возможна лишь в будущем. Поэтому высказывание 'John must be easy to talk to' возможно в том случае, если говорящий видит, как Джон любезен в беседе, на основании чего и делает соответствующий логический вывод; высказывание 'John should be easy to talk to' возможно, если говорящему известно, что Джон хочет завоевать репутацию общительного человека, на основании чего говорящий ожидает, что с Джоном будет легко разговаривать /см.: Lakoff R., 1972: 233/. Модальный глагол *can* в значении предположения отражает возможность какого-либо события, основанную на внутренних свойствах самого предмета ('The road can be blocked' = 'It is possible to block the road'). Модальный глагол *may* выражает возможность какого-либо события, основанную на субъективном предположении говорящего ('The road may be blocked' = 'It is possible that the road will be blocked'). Данное семантическое различие Дж. Лич объясняет разницей между теоретической и фактической возможностью /Leech, 1974: 75-77/.

Второе значение модальности, которое трактуется как деонтическая модальность, проявляется в более сложных контекстах. Появление этого типа модальности связано с потребностью говорящего установить социальные отношения и социальный статус с помощью дискурса. Модальные единицы выступают при этом как важнейшее средство языка, которое помогает достичь определенных стратегических целей, а именно передать коммуникативное намерение говорящего не в прямой, а в несколько завуалированной, косвенной форме и тем самым снизить интенсивность иллокуции говорящего, выразить неуверенность в возможности осуществления названного действия, дистанцировать как слушающего, так и самого говорящего от побуждаемого действия, акцентируя, таким образом, нереальность его реализации, предоставить возможность выбора адресату и

др. Неудивительно, что в некоторых лингвистических исследованиях модальность называют межличностным аспектом грамматики, который является центральным как в устной, так и в письменной речи. В речевом дискурсе средства модальности служат для установления личных отношений и до некоторой степени определяют характер взаимоотношений между собеседниками /Carter&McCarthy, 1997: 18/. В своем поведении человек руководствуется убеждениями, взглядами, привычками. Поступки человека социально значимы: в них объективно или субъективно отражается его отношение к людям, к обществу в целом. В свою очередь, принятые в данном обществе нормы и правила коммуникации, базирующиеся на определенных культурных ценностях, имеющих особое значение для данного народа, во многом определяют поведение людей. Эти моральные нормы находят реализацию и на лингвистическом уровне. Повседневная деятельность людей воспроизводится силой традиции, социального влияния, определяя общественные модели поведения и сопровождающие их модели лингвистического дискурса. Ряд модальных единиц позволяет контролировать поведение и оказывать влияние на поведение окружающих – люди часто предлагают свою помощь или просят о помощи, дают или просят разрешения и т.п. Кроме того, на выбор модальной рамки предиката оказывает влияние ряд социальных факторов – ролевые и социальные отношения говорящих, векторная направленность коммуникации, дистанцированность говорящих, область персонального (личного) пространства, зона личной автономии, или, по Ю.Д. Апресяну, личная сфера говорящего. Данные параметры коммуникации разнятся и зависят от национально-культурных традиций.

Деонтические речевые акты – это, в основном, побудительные речевые акты, модальная природа которых состоит в том, что достоверность (истинность) пропозиции/высказывания рассматривается говорящим на основании его волеизъявления, а не в соответствии с действительностью.

Так, обязанность, выраженная в форме *must*, имеет иллюкутивную силу директива с элементом субъективности и отражает преимущество авторитета говорящего в ситуации личного контакта – *You must do it again*, в то время как директивная форма *have to* опирается на объективную пресуппозицию ('иного выхода нет'). Следует особо выделить модальный глагол *shall*, которая отражает высшую степень настоятельности (например, *All participants in the Games shall wear a uniform.*), но он редко используется в устной речи, чаще – в письменных инструкциях и распоряжениях, в которых оговариваются важность и необходимость следования правилам. В случае отсутствия у говорящего статуса авторитетности или убежденности в англоязычном контексте используются формы *should* и *ought*. При этом использование этих форм может быть мотивировано не столько смысловым выбором говорящего, сколько такими прагматическими причинами, как желание быть тактичным и вежливым. Сравним предложения '*Applicants must be RA citizens.*' и '*Applicants must be state university graduates.*' с предложениями '*Applicants should have knowledge of two foreign languages: one European, one Oriental.*' и '*Applicants should have at least two years*'

experience.’, в которых выделяется модально-прагматическое значение желательности, граничащее с обязательностью.

Важным средством избежания прямолинейности высказывания являются модальные фразы-модификаторы, которые включают широкий спектр слов и выражений, смягчающих категоричную модальность и указывающих на субъективность мнения или на то, что высказывание истинно только в какой-то мере, при определенных условиях или относится только к части именной или глагольной группы. Наиболее частотную и многочисленную группу средств смягчения категоричности высказывания, в частности, декларативного, составляют модальные фразы, выполняющие роль главного предложения, за которым следует придаточное изъяснительное, или роль вводного члена в срединной или конечной позиции. Они представляют собой эксплицитный и синтаксически несложный способ выражения отношения говорящего к высказыванию. К таким модификаторам относятся модальные фразы с глаголами мыслительной деятельности *think, believe, suppose, imagine, assume, presume, consider, guess* и др.; глагольно-именные сочетания *I’m afraid, I fear* и др.; устойчивые выражения *I mean, I dare say, I must confess, I say, to my mind, in my opinion/view, from my point of view, as far as I know, as far as I’m concerned, as I see it, as for me* и т.п. На прагматическом уровне все эти единицы выполняют одинаковую функцию: они позволяют расставить акценты так, чтобы утверждение говорящего воспринималось просто как его личная точка зрения. С помощью таких вводных конструкций говорящий субъективирует свое мнение и оценку и таким образом смягчает иллокутивную силу речевых актов, которые потенциально таят в себе угрозу конфликта в силу своего импозитивного характера. Следует особо отметить, что для англичан употребление средств субъективной модальности весьма характерно.

Итак, в зависимости от семантики глагола модальные фразы выражают субъективную модальную оценку высказывания, смягчая его категоричность за счет сужения универсальности высказываемого мнения и ограничения его рамками личного опыта говорящего.

В случае необходимости возразить собеседнику, высказать свое несогласие с его мнением с целью смягчения категоричности высказывания и минимизации импозиции широко используются следующие средства, модифицирующие иллокутивную силу высказывания – это уже приведенные выше *‘I’m afraid’/ ‘I fear’*, а также *‘unfortunately’/ ‘if I may’/ ‘if you don’t mind me/ my (saying so)’/ ‘do (would) you mind if’/ ‘if you please’/ ‘if you mind’* и др. в форме вопросов или констатаций, причем как в препозиции, так и в постпозиции: *It was a late visit, if I may ask?; , If you don’t mind, I want you to be with me up to the last moment.*

Рассмотренные вводные прагматические клише представляют собой коммуникативные эквиваленты первичных модальных клише. Способом импликации иллокутивной силы в них выступает отношение говорящего к РА: *If you don’t mind it/ Would you mind doing the room after tea? или Well, put*

into it (the letter), would you? Вводные прагматические клише часто используют для модификации иллокутивной силы в этикетных целях.

Для вопросительных и контактоустанавливающих высказываний выбор смягчающих средств весьма ограничен: чаще всего они встречаются в форме косвенных вопросов, имеющих форму констатации (I wonder if you could do that.), или собственно вопросов, включенных в другой вопрос с просьбой разрешить его задать (Could I ask where have you seen a photograph of me?).

Модальные фразы могут предварять известие, которое может быть неприятным для собеседника. Отметим, что I'm afraid, I fear, unfortunately вносят в высказывание семантический оттенок извинения, сожаления:

I'm afraid I can't completely agree with you. (Ср. редкое 'I flatly disagree with you'.); Unfortunately, my calculations do not agree with yours.

Известно, что модальными модификаторами являются и так называемые семантические минимизаторы импозиции, которые как бы «уменьшают» цену услуги или совершаемого в пользу говорящего действия и таким образом снижают степень воздействия на адресата. В английском языке к ним относятся такие лексические единицы, которые содержат сему малого количества или размера: little, a little, a spot, just a second, a bit, few, a few, small, some.

Аналогичную функцию выполняют так называемые деинтенсификаторы оценочных конструкций. Если понимать деинтенсификацию как уменьшение количественных характеристик предмета речи, то в содержательном плане ослабление нужно рассматривать как количественную градацию какого-либо признака объекта номинации в сторону его уменьшения, то есть как определенный вид и способ оценивания этого объекта номинации. В процессе коммуникации человек не только передает информацию об окружающей действительности, но и оценивает ее, выражая свое отношение к «ценности» предмета сообщения и тем самым в некоторой мере предписывая желаемое поведение слушающему. Оценочное отношение субъекта оценки к объекту является одним из видов модальности, выражающей отношение говорящего ко всему, что представляется как объективное, независимое от субъекта. Оценочная модальность – это связь, устанавливаемая между ценностной ориентацией коммуникантов (говорящего и слушающего) и обозначаемой реалией, оцениваемой положительно или отрицательно по какому-либо основанию (эмоциональному, этическому и т.п.) в соответствии со «стандартом» бытия вещей или положением дел в некоторой картине мира, лежащим в основе норм оценки. Одной из основных особенностей оценочной модальности является «ее неприязненное отношение к категоричным, безапелляционным оценкам» /Вольф, 1985: 108/.

Говорящий, давая деинтенсифицированную характеристику предмета речи, доверяет способности адресата адекватно интерпретировать сдержанность оценок. Примером подобных деинтенсификаторов могут служить наречия степени rather, pretty, fairly, quite, just, а также kind of, sort of, которые модифицируют прилагательное или существительное, входящее в состав именного сказуемого.

Распространенным способом смягчения категоричности высказывания является переключение ее модальной характеристики из действительной в предположительную. Независимо от того, какой оттенок предположения выражается в высказывании, модальность предположительности служит более тактичной формой выражения мысли, чем модальность действительности. Разумеется, речь идет о тех случаях, когда говорящий использует смену модальной рамки в прагматических целях, и модальное различие высказываний в данном случае является прагматическим, а не семантическим.

Модальность действительности в прагматических целях заменяется модальностью предположительности с помощью модальных слов-модификаторов (прагматических маркеров) *perhaps, probably, possibly, maybe, by (any) chance* со значением сомнения, предположительности, вероятности.

Употребление данных языковых единиц в побудительных речевых актах привносит в высказывание элемент сомнения в реальной возможности (в РА просьбы) или необходимости (в РА совета) реализации побуждаемого действия и снижает степень воздействия на адресата. Причем чем больше доля сомнения, тем ниже степень импозитивности высказывания.

Оттенок неуверенности вносят в высказывание и наречия *hardly* и *scarcely*, которые могут рассматриваться как выразители субъективной модальности, поскольку вносят в предложение различные смысловые оттенки, а также выражают отношение и чувства говорящего к сообщаемому. Например: *'Even you could hardly drop a thing like that.'*; *'We can scarcely afford the rent.'*; *'I scarcely know him.'* *Hardly* и *scarcely* употребляются в функции семантического отрицания, которое имеет более вежливый характер по сравнению с полным, категоричным, прямым и эксплицитно выраженным отрицанием.

Все перечисленные выше способы минимизации импозитивности высказывания могут употребляться как изолированно, так и совместно с другими в пределах одного и того же высказывания. Так, с целью максимального смягчения категоричности суждения возможно одновременное употребление нескольких средств модальности, например: *Do you think you could possibly do me a big favour?*

Благодаря богатой системе средств выражения модальности, одна и та же интенция может быть выражена в английском языке многообразными речевыми формулами, которых чаще всего бывает несколько. Так, в приведенном выше предложении просьба выражается косвенно при помощи следующих средств модальности: вопрос, модальный глагол, сослагательное наклонение, единицы субъективной модальности *do you think* и *possibly*, и, наконец, эксплицитный показатель просьбы с «ценой» услуги – *a big favour*. Иллюстрацией вышесказанного могут служить и следующие высказывания:

- (1) *'Do you think you could possibly make a little less noise?'*
- (2) *'If you could kindly leave a note on his door to explain this. Thanks?'*

Итак, смягчение категоричности высказывания является той основной формой, в которой конститuentы поля модальности реализуют принцип минимизации импозиции в побудительных речевых актах. Вышесказанное свидетельствует о наличии особых компонентов значения в семантике модальных глаголов, модальных слов и фраз, которые можно определить как когнитивно-прагматические. Их роль в структуре модальной предикации и в высказывании вкратце состоит в следующем: модальные единицы языка придают высказыванию меньшую категоричность. Они могут рассматриваться как формы, расположенные градуально по степени интенсивности выражения иллокутивной силы и определяющие в конечном итоге степень вежливости высказывания. Широкий спектр субъективно окрашенной семантики конститuentов поля модальности дает возможность говорящему передать целую гамму прагматических оттенков при передаче информации, выражении просьбы, совета, требования или предложения, продемонстрировать свое отношение к партнеру по коммуникации, различную степень близости в общении, различную степень настоятельности побуждаемого действия, а также уверенности/неуверенности в истинности/достоверности сообщаемого.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. М.: Наука, 1985.
2. Давиденко Л. Г. Коммуникативная модальность предложений с глаголами can/could, may/might в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одесса, 1984.
3. Иоанесян Е. Р. Проблемы эпистемического согласования // *Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов*. М., 1989.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. М.: Сов. энциклопедия, 1990.
5. Спорные вопросы английской грамматики / Отв. ред. В.В. Бурлакова. Л.: Изд-во Ленингр. университета, 1988.
6. Carter R., McCarthy M. *Exploring Spoken English*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
7. Downing A., Locke Ph. *A University Course in English Grammar*. New York, 1992.
8. Hermeren L. *On Modality in English. A study of the semantics of the modals*. Stockholm: Printab Lund, 1978.
9. Lakoff R. *Language in context* // *Language*, 48, 1972.
10. Leech G. *Semantics*. New York: Penguin Books, 1974.
11. Leech G. *The Pragmatics of Politeness*. New York: Oxford University Press, 2014.
12. Lyons J. *Semantics*, vol. 1, 2, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
13. Perkins M.R. *Modal expressions in English*. London: Pinter, 1983.

Y. YERZNKYAN – Modality as a mitigating device. – The paper analyses the category of modality as a special type of mitigation devices directed at distancing the speaker from the content of the utterance thus lessening the force of its imposition. The research has revealed that different means of expressing modality, such as modal verbs, modal words and phrases, play an important role in the development of mitigating strategies. By using modality speakers do facework and improve communication effectiveness.

Key words: communication strategies, effective communication, mitigating devices, modality, cognitive-pragmatic analysis, negative (distancing) strategy

Ե. ԵՐԶՆԿՅԱՆ – Եղանակավորումը որպես խոսքային հաղորդակցությունը մեղմացնող միջոց. – Հոդվածում դիտարկվում է եղանակավորության կարգը որպես մեղմացնող միջոց՝ ուղղված հաղորդակցության արդյունավետության բարձրացմանը: Քննության են առնվում եղանակավորում արտահայտող տարբեր լեզվական միջոցներ (եղանակավորող բայեր, բառեր և բառակապակցություններ), որոնք կարևորագույն դեր ունեն հաղորդակցությունը մեղմացնող ռազմավարությունների շարքում:

Բանալի բառեր. հաղորդակցական ռազմավարություններ, արդյունավետ հաղորդակցություն, մեղմացնող միջոցներ, եղանակավորում, ճանաչողական-գործաբանական վերլուծություն, բացասական ռազմավարություն

Ներկայացվել է՝ 03.10.2019

Երաշխավորվել է ԵՊՀ Անգլերենի թիվ 2 ամբիոնի կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

Ирина СААКЯН

Арцахский государственный университет

АЛЛЮЗИИ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ ОБРАЗОВ В РОМАНЕ С. РУШДИ

Данная статья выявляет случаи использования сказочных аллюзий в постколониальном романе. Идентифицируются и анализируются лингвистические и экстралингвистические особенности употребления сказочных аллюзий. Сопоставление героев со сказочными персонажами рождает новые смысловые и эмоциональные коннотации, создавая у читателей определенные ассоциации, связанные с данными образами.

***Ключевые слова:** сказочные аллюзии, сравнение, метафора, подтекст, «аллюзия первой степени», «аллюзия второй степени»*

Характерным для Салмана Рушди, как и многих других постколониальных писателей, является многослойная гибридизация их произведений – жанровая, образная, языковая, стилевая. С. Рушди обращается к культуре сказок, гармонично переплетая образы, мотивы, сюжеты западных и восточных сказок. Сказки являются, возможно, «самой устойчивой формой передачи информации в культуре» /Жидков, Соколов, 2003: 355/. Это происходит в результате воссоединения авторских ассоциаций и литературного наследия, которое усваивается с самого раннего детства человека, отражая его менталитет и его суждения о действительности.

Ю. В. Рождественский признает: «Любое новообразование в любой сфере деятельности возможно только тогда, когда оно входит в определенную традицию, которую ассоциируют со сложившейся в прошлом культурой. Вхождение в традицию гарантирует успех новообразованию: прошлое как бы подкрепляет сегодняшнее и будущее, но истоки новообразования все же лежат где-то в глубинах фантазии и интуиции» /Рождественский, 2005: 18/.

С. Рушди апеллирует к знакомым с детства сказкам и использует сказочные образы в качестве своеобразного «мостика» к сознанию читателя. Посредством ассоциативных связей он более полно раскрывает внутренний мир своих героев, скрытые стороны их характеров, а также особенности их взаимоотношений.

Особый интерес и сложность представляет декодирование колоссального количества всевозможных аллюзий, в том числе и сказочных, которые С. Рушди намеренно использует в романе «Земля под ее ногами» (The Ground beneath Her Feet – далее TGBHF).

В статье «Сказочные аллюзии и их употребление в англоязычной литературе» Е. Н. Ватутина пишет, что аллюзия может возникать и как простая сравнительная ссылка на тот или иной сказочный образ, и в форме описания поведенческих реакций в контексте той или иной ситуации, а также в качестве аллюзии-сценария, воспроизводящей либо отдельные моменты, либо весь сказочный сюжет /Ватутина, 2004: 63/.

Распознавание и интерпретация аллюзивных единиц, способных особым образом передать читателю авторские интенции, заслуживают детального изучения.

Процесс функционирования сказочной аллюзии в романе «Земля под ее ногами» представим на следующих примерах, где основным способом применения аллюзий является формирование определенного образа при помощи сравнения, которое позволяет более ярко очертить образ, не прибегая к дополнительным средствам характеристики:

*“But childhood ends, and in adult life it was Ormus Cama who became Vina’s **Prince Charming**, not I”* (ТГВНФ, р. 18).

Данная аллюзия является ссылкой на имя персонажа французской сказки «Синяя птица» - Прекрасного принца. В Оксфордском словаре аллюзий Прекрасный принц определяется как имя, которое применяется к любому молодому любящему человеку или поклоннику /ODA, 2001: 338-339/. В этом примере аллюзия устанавливает сравнение по личностным качествам и вызывает в ассоциативной структуре читателя следующие значения “an ideal male lover”, “handsome, kind boyfriend”, “a perfect lover.” Выполняя оценочно-характеризующую функцию, аллюзия наделяет Ормуса качествами, присущими образу сказочного героя.

Упоминание следующего эпизода из сказочной повести шотландского писателя Д. Барри «*Peter and Wendy*» («Питер и Венди»), рисует в воображении читателя картину шаловливой тени Питера Пэна, который сбегает из дома и не хочет становиться взрослым:

...as Ormus’s shadow, conceived of as something like that roguish, independent silhouette which once escaped from Peter Pan until sewn back to his feet by Wendy Darling (ТГВНФ, р. 54).

Like a dark shade detached from its owner, Gayomart Cama slips through this gathering of brighter shadows, singing his elusive song (ТГВНФ, р. 98).

Питер часто прилетает к девочке Венди и ее двум младшим братьям и играет им на дудочке. Как-то раз Питер, в спешке покидая комнату, оставляет в доме свою тень, а через несколько дней возвращается за ней, и Венди пришивает тень обратно к его ногам. Здесь приводится параллель между Питером Пенном и его тенью и Ормусом и его мертвым братом-близнецом Гайомартом, который, приняв меняющиеся очертания черно-белой тени Ормуса, тем самым остается все еще «жив».

Данные аллюзивные ссылки, представленные маркером сравнения “like”, создают стилистическую конвергенцию, устанавливая сходство со сказочным героем.

Следующие примеры сказочной аллюзии, послужившие основой для возникновения метафорического переноса, представляют как образ, так и сюжет сказки братьев Grimm “*Snow White*” («Белоснежка»). Данная сказка, являющаяся одной из самых узнаваемых, в том числе и в английской лингвокультурной общности, упоминается автором не раз. В ней рассказывается о прекрасной дочери короля, которую приютили в лесу гномы, спасая от гнева злой мачехи, владеющей волшебным зеркалом.

Little Tom Thumb looks more like a snow white in this glass coffin
(TGBHF, p. 35).

The most persistent rumour is that he is lying, deeply comatose, in a top-secret intensive care unit, isolated in a glass case like Snow White asleep in her coffin (TGBHF, p. 308).

В основе аллюзивных ссылок лежит сравнение образа действия, представленное маркером сравнения “like.” Автор проводит параллель между Ормусом и Белоснежкой, лежащей в стеклянном гробу. В первом примере сравнивается случай, когда Ормус родился и его поместили в инкубатор, а во втором примере – когда после аварии Ормус лежал в коме.

Примечательно, что в первой аллюзивной ссылке упоминается еще один персонаж, Мальчик-с-пальчик, который в литературе впервые появляется в английском стихотворении XVI века “*Tombe his life and death*” и далее получает развитие в сказке Ш. Перро. В данном случае аллюзия основана на сравнении сходства внешности. Новорожденный Ормус был настолько маленьким, что его сравнивают с Мальчиком-с-пальчиком. По нашему мнению, здесь наблюдается новый тип сказочной аллюзии, который мы предлагаем назвать «*двухстепенной*» аллюзией. Так, в тексте Ормус, называясь аллюзивно “***Little Tom Thumb,***” далее сравнивается с другим аллюзивным фактом “***like a Snow White in this glass coffin,***” т. е. уже заведомо аллюзивно названный объект вторично именуется другим аллюзивным фактом. Таким образом, первую аллюзивную ссылку “***Little Tom Thumb***” предлагаем назвать *аллюзией первой степени*, а вторично названный пример “***a Snow White in this glass coffin***” – *аллюзией второй степени*. Этот прием используется с целью придания экспрессивности, выразительности выражению. Необычный способ использования аллюзивных ссылок подтверждает пристрастие С. Рушди к различного рода синтезам, а также склонность к игре смыслами, понятиями и словами.

Еще одна сказка, к которой С. Рушди не раз обращается, – широко известная традиционная европейская сказка “*Sleeping Beauty*” («Спящая красавица»). У короля и королевы рождается долгожданная дочь, на которую злая фея накладывает проклятие, в результате которого в свои 16 лет

принцесса засыпает ровно на 100 лет. Аллюзия на образ спящей красавицы в данных примерах устанавливает сравнение на основе сходства образа действия. Ормус, долгое время находящийся в коме, уподобляется спящей красавице.

*So he confesses the truth which he himself finds beyond belief: that ever since she awoke him from his **long beauty sleep** he's been living in...* (TGBHF, p. 347).

Также Вина, лежащая в кровати, сравнивается со спящей красавицей:
*Another **sleeping beauty waiting for her prince** (not me, not me) to come* (TGBHF, p. 328).

Следующие примеры представляют более сложные случаи употребления аллюзий, основанных на сюжете сказки Карло Коллоди *“The Adventures of Pinocchio”* («Приключения Пиноккио»). В ней рассказывается о многочисленных приключениях деревянного мальчика Пиноккио, который однажды едет на Остров Удовольствий. Мальчики, на острове забросившие учение, чтобы довольствоваться только игрой и развлечениями, вскоре превращаются в ослов. При виде ослиных ушей друг друга Пиноккио и его друг Фитиль начинают хохотать до упаду, и прямо во время хохота они окончательно превращаются в ослов.

*... the place of light and horror, of speculation and danger and power and wonder, the place where the future was waiting to be born. America! America! It pulled him; it would have him; as it pulls so many of us, and **like Pinocchio on Pleasure Island, like all the little donkeys, we laugh** (as it devours us) for joy* (TGBHF, p. 100).

*They believe in Pleasure and its island. They do not believe the rumor about this island: **that if you stay long enough, it'll make a donkey of you*** (TGBHF, p. 377).

Вызывая в памяти читателя сюжет данной сказки, С. Рушди акцентирует внимание на обстоятельства, весь тот ужас и опасность, которые подстерегают жителей Америки. Аллюзия основана на сравнении Америки и острова Удовольствий, где наряду с наслаждением людям приходится опасаться за свою жизнь. Увлечшись такой жизнью, люди не замечают, как Америка дает им ложное чувство удовольствия, манипулирует ими, делая из них дураков. Сравнение несет отрицательную коннотацию и активизирует такие значения, как “to give false hope,” “to fool” и т. д.

Оставаясь верным стилю смешения жанров, С. Рушди сплетает воедино сказочного и мифологического персонажа.

*...her place in the entourage was **more Cinderella than Helen**; or a curious amalgam of the two, **a sort of Cinderella of Troy*** (TGBHF, p. 69).

Имя сказочного персонажа Золушка, отсылающее к главной героине одноименной западно-европейской сказки, неизменно ассоциируется с нелюбимой падчерицей, вынужденной терпеть унижение и пренебрежи-

тельное отношение со стороны мачехи и сводных сестер. А Елена в древнегреческой мифологии - прекраснейшая из женщин, похищение которой стало поводом к Троянской войне. Данные аллюзивные имена выполняют оценочно-характеризующую функцию и дают дополнительные сведения об образе главной героини романа, Вины. Ассоциации с референтами призваны порождать пародийные вариации.

Аллюзивное сопоставление героев со сказочными персонажами рождает новые смысловые и эмоциональные нюансы, создавая у читателей определенные ассоциации, связанные с данными персонажами:

*Look at them, **Hook and Smee. The two Tweedles. They hate me, naturally; as you will soon discover. (This in an odd voice pitched halfway between tragedy and pride.) Mr. Nathaniel Hawthorne Crossley and Mr. Waldo Emerson Crossley, he finishes, raising an arm in salute, Your new colleagues. My sons** (TGBHF, p. 271).*

Малл Стэндиш, представляя своих сыновей Ормусу, называет их именами сказочных героев. В первом случае старший сын Малла Стэндиша, Натаниэль Кроссли, представлен пиратом, капитаном Крюком - главным антагонистом книги Дж. Барри «*Peter Pan*», а младший, Уолдо Кроссли, - добродушным и простоватым помощником капитана Крюка, мистером Сми, который участвует во всех коварных замыслах своего капитана, хотя без особого энтузиазма. Данная аллюзия призвана отразить отношение братьев друг к другу. Готорн всегда надменный и резкий в своих высказываниях, а младший Уолдо с готовностью подхватывающий и поддакивающий старшему брату.

Во втором случае братья уподобляются персонажам книги Льюиса Кэрролла «*Through the Looking-Glass, and What Alice Found There*» («Алиса в Зеркалье») Траляля и Труляля, имена, которые в западной поп-культуре часто используются для насмешливого обозначения любых двух людей, очень похожих внешностью и манерами. Аллюзивные упоминания этих сказочных персонажей призваны создать комичные образы и выполнить оценочно-характеризующую функцию.

В приведенном ниже контексте название песни «*Ooh Tar Baby*» является отсылкой к вымышленному персонажу автора многочисленных сказок по мотивам негритянского фольклора, американского писателя Дж. Харриса Смоляное Чучелко из сказки «*The Tar-Baby and Other Rhymes of Uncle Remus*» («Сказки дядюшки Римуса»):

*In Ormus Cama's classic rock 'n' roll belter "Ooh Tar Baby"—an encrypted remembrance of his English years, [...] **the Tar Baby is England itself.** [...] England seizes hold, he says, and won't let go. [...] That old Tar Baby, you can greet her courteously [...] you can speak to her as nice as pie but she won't act polite, 'til finally you're so ticked off that you bust her in the mouth, and then, too late!, you're held fast. Once you attack her you're in her*

thrall. It's a strange kind of love, what I call stuck love, but you can't get away. You're only some dumb rabbit anyhow, [...] then you start worrying that maybe in the bushes there's that hungry fox, lying low and saying nothing and waiting for his supper (TGBHF, p. 275).

Аллюзивное обращение в данном случае функционирует не только на уровне образов, но также на сюжетно-фабульном и идейном уровне. Один из персонажей, Братец Лис, делает из смеси смолы и скипидара чёрную куклу, одевает её в одежду и сажает на обочину, планируя использовать её для поимки Братца Кролика. Проходящий мимо Братец Кролик, не получив ответа на свое приветствие и оскорбившись, наносит кукле удар и прилипает к ней. Он продолжает яростно бить куклу, но чем сильнее бьёт, тем больше «увязает» в ней. В современном английском языке термин “Tag-Baby” используется для обозначения проблемной ситуации, которая при попытке решить её радикальными способами лишь усугубляется. Точно так же, образно сравнивая Смоляное Чучелко с Англией, с которой, встретившись один раз, увязает в ней навсегда, Ормус Кама описывает свои отношения с Англией. Отношения, в которых он находил что-то сверхъестественное. Аллюзивное сравнение несет в себе отрицательную коннотацию, активизируя такие значения, как “to get carried away,” “to fall into dependence.”

В следующем отрывке приводится аллюзия на персонажей сказочной повести шотландского писателя К. Грэма “*The Wind in The Willows*” («Ветер в ивах»).

It was thanks to the Ratty-and-Mole affection between Sir Darius Cama and V.V. Merchant – the older man a flamboyant, blazered sportsman and bon vivant, the younger one of life's subfusc burrowers... (TGBHF, p. 35).

Отражая взаимоотношения своих героев, С. Рушди обращается к сказочной истории о приключениях четырёх зверей (дядюшки Рэта (водяная крыса), мистера Крота, мистера Барсука и мистера Тоуда (жаба)) с ярко выраженными человеческими чертами, представляющей довольно реалистичную картину нравов классического английского общества конца XIX – начала XX вв. Отношения дядюшки Рэта и мистера Крота, отличающиеся особой теплотой, преданностью, учили житейской мудрости и всепрощению. Посредством описываемых качеств, аллюзивно выраженных в тексте, автор увеличивает смысловое и эмоционально-чувственное содержание текста и передает характер взаимоотношений своих героев, благодаря которым состоялось перемирие между сэром Дарием Кама и В. В. Мерчантом.

Примечательно, что С. Рушди приводит многочисленные ссылки на легендарный персидский сказочный цикл “*One Thousand and One Nights*” или “*Arabian Nights*” («Тысяча и одна ночь»):

Then felt I like Dunyazade, Scheherazade's sister, sitting at the foot of the queen's sleepless bed while she told tall stories to save her life... (TGBHF, p. 180).

Аллюзия в данном контексте строится на сравнении героев романа с двумя героинями и эпизодом из арабской сказки «Тысяча и одна ночь», сюжет которой не нуждается в экспликации из-за ее широкой известности в мировой культуре. В данном примере Рай сравнивает себя с сестрой Шахерезады, Дуньязаде, которая увлеченно и с любопытством слушает чудесные сказки сестры так же, как Рай зачарованно слушает исповеди Ормуса о его страстях.

Придумывая имена и клички своим героям, С. Рушди, как он сам пишет, затевает с читателем игру «с культурным подтекстом».

Anyway, when you get to know him you call him Ali. Eno Barber, Ali Barber. I expect that's a joke you'll find funny. I expect that's a joke with a cultural reference... (TGBHF, p. 275).

В прозвище темнокожего иммигранта, работающего на корабле-радиостанции, прослеживается явная отсылка к герою сказки “*Ali Baba and the Forty Thieves*” («Али Баба и сорок разбойников») из «Тысяча и одной ночи». Еще один пример, в котором кроется ссылка на волшебную фразу из сказки: *America, the open-sesame* (TGBHF, p. 59), саркастически отождествляет Америку с пещерой сокровищ.

Далее автор иронично сравнивает своего героя, который все время проводит в застекленной кабине корабельной студии, с Али Бабой, оказавшимся в запертой пещере с сокровищами, о чем упоминается в другом примере:

Ali Barber in Aladdin's cave, and there's a large sign on the wall behind him saying Know Your Place (TGBHF, p. 279).

Здесь автор упоминает еще одного героя – Аладдина из знаменитой арабской сказки «Аладдин и волшебная лампа» из собрания «Тысячи и одной ночи». Фразой “*Aladdin's cave*” со значением “a place containing a vast collection of unusual objects” автор метафорично именуется музыкальную аппаратуру радиостанции, помещенной в стеклянную кабину.

Однако, если в примерах, приведенных выше, Рушди упоминает имена персонажей сказки, то в последующих примерах ссылки на данную сказку представлены выражением “*two years, eight months and twenty-eight days ago.*” Собственно, два года, восемь месяцев и двадцать восемь дней составляют тысячу и одну ночь (если это не високосный год), хотя сам С. Рушди подобное обращение к сказке называет натянутыми параллелями:

That's my song. I wrote it years ago. Two years, eight months and twenty-eight days ago, if you want to know (TGBHF, p. 93).

Two years, eight months and twenty-eight days, by the way, adds up (except in a leap year) to one thousand and one nights. Nineteen fifty-six,

however, was a leap year. Go figure. This kind of spooky parallel doesn't always exactly work out (TGBHF, p. 96).

... this was the music that was allegedly first revealed to a Parsi Indian boy named Ormus Cama, who heard all the songs in advance, **two years, eight months and twenty-eight days** before anyone else (TGBHF, p. 96).

Two years, eight months and twenty-eight days later he burst out of a listening booth in Bombay, having heard the same sounds issuing from the throat of the new American phenomenon, the first blazing star of the new music, ... (TGBHF, p. 99).

Во всех перечисленных случаях выражение **“two years, eight months and twenty-eight days”** представляет пример контактоустанавливающей аллюзии, которая выступает средством установления единой смысловой нити между различными абзацами.

Еще одно обстоятельство, связанное с выражением *“two years, eight months and twenty-eight days.”* Дело в том, что роман *“The Ground beneath Her Feet”* был написан в 1999 году, а в 2015 году вышла новая книга С. Рушди под названием *“Two years, eight months and twenty-eight nights.”* Таким образом, данное выражение *“two years, eight months and twenty-eight days”* рассматривается не только как контактоустанавливающая аллюзия, проявляющаяся в рамках одного произведения, но и как сквозная, или рекуррентная аллюзия, которая располагается в различных дистантных абзацах, восходя к одному тематическому источнику, где сквозной повтор организует постоянный мотив, подчиненный ведущему мотиву не только одного произведения но и нескольких произведений, а то и всего творчества данного писателя.

Таким образом, подробный анализ участия сказочных аллюзий в формировании скрытых смыслов показал, что они функционируют как на уровне образов, так и на сюжетно-фабульном и идейном уровне, выполняя оценочно-характеризующую функцию, контактоустанавливающую, сквозную, или рекуррентную функцию, а также функцию создания подтекста. Наиболее распространенным способом выражения аллюзии является использование сказочных образов, которые послужили основой для метафорического переноса.

Отождествляя своих героев со сказочными персонажами, С. Рушди привносит в свой текст новые смысловые и эмоциональные коннотации, ассоциируемые в сознании читателя с данными персонажами, помогая читателю представить и прочувствовать истинную глубину заложенных смыслов.

Анализ и интерпретация сказочных аллюзий показывают, что, обладая высокой степенью узнаваемости, они, несомненно, являются универсальным способом передачи информации и придают тексту эмоциональную насыщенность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ватутина Е. Н. Сказочные аллюзии и их употребление в англоязычной литературе // *Вестник ТГПУ. Выпуск 1(38)*. Серия: Гуманитарные науки (Филология), 2004.
2. Жидков В.С., Соколов К. Б. Искусство и картина мира. СПб: Алетея 2003.
3. Рождественский Ю. В. Принципы современной риторики. 4-е изд., испр. М.: Флинта, 2005.
4. The Oxford Dictionary of Allusions. New York: Oxford University Press, 2001. // URL: http://www.sccsdlibrary.com/uploads/1/0/9/4/109_407939/theoxforddictionaryofallusions.pdf (Retrieved June 23, 2015).
5. Rushdie S. The Ground Beneath Her Feet. London: Vintage Books, 2000.

Ի. ՍԱՀԱԿՅԱՆ – Անդրադարձը որպես կերպարաստեղծ միջոց Ս. Ռուշդիի վեպում. – Հոդվածում քննության են առնվում հեքիաթային անդրադարձի օգտագործման դեպքերը՝ հետզադուսթային վեպում: Վերլուծության է ենթարկվում հեքիաթային անդրադարձների լեզվական և արտալեզվական առանձնահատկությունները Ս. Ռուշդիի «*Հողը նրա ոտքերի տակ*» վեպում: Հերոսների համեմատումը հեքիաթային կերպարների հետ ստեղծում է նոր իմաստային և հուզական նրբերանգներ՝ ընթերցողի մոտ առաջացնելով այդ կերպարների հետ կապված որոշակի զուգորդումներ:

Բանալի բառեր. հեքիաթային անդրադարձ, համեմատություն, փոխաբերություն, ենթատեքստ, «առաջի աստիճանի անդրադարձ», «երկրորդ աստիճանի անդրադարձ»

I. SAHAKYAN – Allusions as a Means of Character Creation in S. Rushdie’s Novel. – This paper reveals the cases of fairy tale allusions use in postcolonial novel. Some linguistic and extralinguistic features of fairy tale allusions are identified and analysed. The comparison of protagonists with the fairy tale characters creates new semantic and emotional connotations, forming certain associations connected with the given images.

Key words: fairy tale allusions, simile, metaphor, subtext, “allusion of the first degree”, “allusion of the second degree”

Ներկայացվել է՝ 29.09.2019

Երաշխավորվել է ՄՄՀ Օտար լեզուների ամբիոնի կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

ՄԵԹՈԴԻԿԱ

Հասմիկ ԲԻՇԱՐՅԱՆ

Երևանի պետական լեզվա հասարակագիտական
համալսարան

ՕՏԱՐ ԼԵՂՈՒՆԵՐԻ ՅՈՒՐԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ ԼԵՂՎԱԿԱՆ ԻՆՏԵՐՖԵՐԵՆՑԻԱՅԻ ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ

Հոդվածում քննության են առնվում լեզվական ինտերֆերենցիայի կանխարգելման և հաղթահարման հիմնական մոտեցումների պատմական զարգացման առանձնահատկությունները: Հիշատակված մոտեցումներն են՝ լեզուների համադրական վերլուծության և սխալների վերլուծության տեսությունները, որոնց առավելությունները և բացթողումները հանգամանալից վերլուծվում են հոդվածում: Որպես ամփոփում նշվում է, որ նշված երկու տեսությունները կրում են փոխկապակցված և փոխլրացնող բնույթ: Դրանք կիրառվում են սովորողների կողմից լեզվական ինտերֆերենցիայի արդյունք հանդիսացող սխալները հաղթահարելու, կանխարգելու և նվազեցնելու նպատակով:

Բանալի բառեր. լեզվական ինտերֆերենցիա, լեզուների համադրական վերլուծություն, սխալների վերլուծություն, բացասական փոխներթափանցում, բացասական ազդեցություն

Յուրաքանչյուր նոր լեզվի յուրացում սովորողների համար կարող է հանդես գալ որպես մի խրթին գործընթաց, որը տեղի է ունենում մայրենի կամ նախկինում յուրացված լեզվի/լեզուների անմիջական ազդեցության ներքո:

Նման ազդեցությունը կարող է լինել ինչպես դրական տրանսֆերենցիա/փոխադրում (transfer/positive transfer), երբ նախկինում յուրացված լեզվական միավորները և տարրերը նպաստում են նորերի յուրացմանը, այնպես էլ բացասական ինտերֆերենցիա/ բացասական փոխներթափանցում (interference/negative transfer), երբ արդեն իսկ յուրացված միավորները և տարրերը բացասական ազդեցություն են ունենում նոր ուսուցանվող լեզվական միավորների և տարրերի վրա /Gass&Silenker, 2008: 93-94; Yule, 2016: 167; Աբրահամյան, 2012: 41; Հովհաննիսյան, 2014: 200/: Այս առումով պատահական չէ, որ մեկ լեզվաընտանիքի միևնույն լեզվաճյուղին պատկանող լեզուներ յուրացնելը (օրինակ՝ անգլերեն

լեզվակրի համար իսպաներենը) սովորողների համար որպես կանոն ավելի հեշտ է, քան միևնույն լեզվաընտանիքի այլ լեզվաճյուղերին պատկանող լեզուներ սովորելը (օրինակ՝ անգլերեն լեզվակրի համար հայերենը): Նշվածը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ մեկ լեզվաճյուղի պարագայում տարբերությունների քանակը ուսումնասիրվող լեզուների միջև զգալիորեն զիջում է տարբեր լեզվաճյուղերին պատկանող լեզուների միջև առկա անհամապատասխանությունների թվին: Միևնույն ժամանակ, անգամ նման «քիչ» քանակությամբ տարբերությունների առկայության դեպքում սովորողները, միևնույնն է, կատարում են բազմաթիվ սխալներ, որոնք հիմնականում պայմանավորված են լեզվական ինտերֆերենցիայի զանազան դրսևորումներով:

Սույն հոդվածի շրջանակներում նպատակ ունենալով անդրադառնալ բացառապես լեզվական ինտերֆերենցիային, նախ և առաջ, անհրաժեշտ ենք համարում ներկայացնել այն հիմնական մոտեցումները, որոնք մշակվել, ուսումնասիրվել և կիրառվել են լեզվաբան-մեթոդիստների կողմից լեզվական ինտերֆերենցիայի դրսևորումները օտար լեզվի ուսուցման գործընթացում հնարավորինս կանխարգելու, նվազեցնելու և հաղթահարելու նպատակով:

Ինտերֆերենցիան և դրա հետ կապված մի շարք այլ եզրույթներ, ինչպես այնպես են մանկավարժ-մեթոդիստներ Ս. Գասը և Լ. Սելինկերը, վերցվել են հոգելեզվաբանությունից, որի առաջատար ուղղությունը նախորդ դարի սկզբներին բիհեյվիորիզմ/ վարքաբանությունն էր: Սույն ուսուցման գաղափարախոսության հիմքում ընկած էր այն տեսակետը, որ օտար լեզու սովորելը լեզվական հմտություններ ձևավորելու գործընթաց է, որի յուրաքանչյուր միավոր, տարր կամ կառուցվածք անպայմանորեն ազդում կամ իր վրա կրում է նախկինում յուրացված նյութի ազդեցությունը /Gass&Silenker, 2008: 90, 92-93/:

Առաջին լեզվաբաններից մեկը, ով կարևորեց լեզվական ինտերֆերենցիայի դերը օտար լեզվի ուսուցման գործընթացում Ու. Վեյնրեյխն էր: Նրա այնպիսի ինտերֆերենցիան մեկ լեզվի լեզվական նորմերի շեղումն է մեկ այլ լեզվի կամ լեզուների ազդեցության ներքո /Weinreich, 1953, cited in Flores, 1982: 27/:

Ի տարբերություն Ու. Վեյնրեյխի, ով դիտարկում էր լեզվական ինտերֆերենցիան որպես ցանկացած երկու լեզուների փոխազդեցության հետևանքով առաջացած սխալ, լեզվաբաններ Չ. Ֆրայսը և Ռ. Լադոն՝ կարևորելով բիհեյվիորիստական ուղղության գաղափարախոսությունը օտար լեզվի ուսուցման գործընթացում, նշում են, որ լեզվական ինտերֆերենցիայի արդյունք կարելի է համարել միայն այն սխալները, որոնք կատարվում են մայրենի կամ նախկինում յուրացված լեզվի/լեզուների ազդեցության հետևանքով: Այս կապակցությամբ Չ. Ֆրայսը Ռ. Լադոյի «Լեզվաբանություն չճանաչող մշակութային սահմաններ» գրքի նախաբանում նշում է, որ երկրորդ լեզու սովորելու դժվարությունը կայանում է

ոչ թե բուն լեզուն յուրացնելու գործընթացի մեջ, այլ նախկինում յուրացված օտար կամ մայրենի լեզուներին բնորոշ լեզվական առանձնահատկությունների հաղթահարման մեջ /Lado, 1957: i/:

Կառուցվածքային լեզվաբանության ներկայացուցիչ Ռ. Լադոն բնութագրելով լեզվական ինտեֆերենցիան նշում է, որ այն օտար լեզվի ուսուցման բաղկացուցիչ մաս է, որն առաջանում է մայրենի կամ նախկինում յուրացված օտար լեզվի կամ լեզուների անցանկալի ներթափանցման արդյունքում /Lado, 1964: 222/:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը, լեզուների ուսուցման գործընթացում շատ կարևոր է, որ ուսուցիչը ուղիղ համեմատություններ անցկացնի սովորողի մայրենի, նախկինում յուրացված օտար լեզվի կամ լեզուների և նոր ուսուցանվող լեզվի միջև, նախ՝ որպեսզի պատկերացում կազմի ուսուցանվող օտար լեզվում լեզվական սխալների առաջացման պատճառների վերաբերյալ և երկրորդ՝ որպեսզի մշակի դրանց հաղթահարմանը նպաստող մոտեցումներ, մեթոդներ և վարկածներ:

Նշված համեմատության կարևորությամբ պայմանավորված, նախորդ դարի 50-ական թվականներին Ռ. Լադոն իր աշխատության մեջ առաջ քաշեց լեզուների համադրական վերլուծության գաղափարը (contrastive analysis hypothesis), ըստ որի համեմատականներ անցկացնելով օտար լեզվի և մայրենիի համանման տարրերի և միավորների միջև, հնարավոր է դառնում ուսումնասիրել, կանխատեսել, կանխարգել սովորողների այն սխալները, որոնք կատարվում են օտար լեզվի ուսուցման գործընթացում /Lado, 1957: 2/:

Սույն հիմնախնդրի կարևորության մասին խոսելիս մեթոդիստ Վ. Վյաշենկոն նշում է, որ երկու լեզուների լեզվական առանձնահատկություններն ուսումնասիրելիս լեզվաբան-մեթոդիստները պարզապես պարտադրված են կատարել վերոնշյալ վերլուծությունը, քանի որ լեզվաբանության մեջ չկա ուսումնասիրություն, որում համեմատականներ կանցկացվեն երկու տարբեր լեզուներում գոյություն ունեցող բոլոր լեզվական միավորների ու տարրերի միջև /Вященко, 1979: 13/: Ավելին, նա պնդում է, որ լեզուների բառապաշարային առանձնահատկությունները քննող ուսումնասիրություններում համադրական վերլուծությունը կարող է համարվել լիարժեք միայն այն դեպքում, երբ ոչ միայն համեմատվում են միևնույն իմաստն արտահայտող առանձին բառերը, այլև նույն իմաստն արտահայտող մի խումբ բառերն իրար հետ կամ առնվազն մեկ բառը մյուս լեզվում դրան համապատասխանող մի խումբ բառերի հետ /Вященко, 1979: 23-26/: Նման վերլուծություն չիրականացնելու դեպքում անհնար է դառնում խուսափել լեզվական ինտեֆերենցիայի դրսևորումներից, քանի որ սովորողը իր մայրենի լեզվի բազմիմաստ բառի ողջ իմաստային ծավալը հաղորդում է օտար լեզվում յուրացված տարբերակներից միայն մեկին, որը սակայն լիովին չի արտահայտում տվյալ բառի ողջ իմաստը /Вященко, 1979: 38-39/:

Մեթոդիստ Վ. Արակինը նշում է, որ համադրական վերլուծությունն առաջին հերթին նպաստում է լեզվական ինտերֆերենցիայի կանխմանը և հաղթահարմանը, ինչպես նաև ուսումնական գործընթացում համապատասխան նյութերի ընտրությանը, դասավանդման մեխանիզմների մշակմանը և կիրառմանը /Аракин, 1989: 135/:

Չնայած այն հանգամանքին, որ նախորդ դարի 50-ական թվականներին համադրական վերլուծությունը վայելում էր լեզվաբան-մեթոդիստների հավանությունը, այնուամենայնիվ, ոմանք վերապահումով էին մոտենում դրա արդյունավետությանը և անհրաժեշտությանը: Օրինակ՝ լեզվաբան-մեթոդիստ Ջ. Ափշուրի պնդմամբ՝ օտար լեզվի ուսուցման գործընթացում հանդիպող բարդությունները ոչ միշտ են միջլեզվական տարբերությունների հետևանք: Ավելին, սովորողների ոչ բոլոր սխալներն է հնարավոր կանխատեսել և կանխել լեզուների համադրական վերլուծության միջոցով:

Հետևաբար, նման վերլուծություն իրականացնելիս մանկավարժ-մեթոդիստները առերեսվում են խնդիրների, որոնք լինում են հետևյալ բնույթի.

1. Պայմանավորված մայրենի լեզվին բնորոշ առանձնահատկություններով՝ սովորողները կարող են ունենալ զանազան լեզվական փոխադրման խնդիրներ:

2. Ժամանակի ապարդյուն վատնում այն դասարաններում, որտեղ սովորողների մայրենի լեզուները տարբեր են /Upshur, 1962: 124-125/:

Համադրական վերլուծության անհրաժեշտության դեմ հանդես եկող մանկավարժ-մեթոդիստներից էին նաև Ս. Գասը և Լ. Սիլենկերը, ովքեր պնդում էին, որ Ռ. Լադոյի տեսակետները օտար լեզվի ուսուցման գործընթացում դրա կարևորության վերաբերյալ փոքր-ինչ չափազանցված էին, քանի որ առաջինը՝ անհնար է կատարել լեզուների համադրական վերլուծություն պարզապես դրանց կառուցվածքների միջև ուղիղ համեմատականներ տանելով: Բանն այն է, որ համադրական վերլուծությունը կորցնում է իր նշանակությունը, երբ որևէ լեզվական միավոր լեզուներից մեկում առկա է, իսկ մյուսում գոյություն չունի (անգլերենի անորոշ հոդերը (a/an) հայերենում առկա չեն), և երբ երկու լեզուներում իրար համապատասխանող բայերի իմաստային ծավալները միմյանցից տարբերվում են:

Հեղինակների երկրորդ նկատառումը այն է, որ լեզուների համադրական վերլուծությանը վերաբերող աշխատությունների գերակշիռ մասը լիովին չի կանխատեսում լեզվական փոխներթափանցման սխալները, ինչպես նաև կատարված սխալներն էլ իրենց հերթին միշտ չէ, որ լեզուների փոխներթափանցման արդյունք են /Gass&Silenker, 2008: 101/:

Խոսելով համադրական վերլուծության մասին՝ լեզվաբան Ռ. Էլիսը նշում է, որ այն իրապես ունի բացթողումներ, և դրանք բազմաթիվ են, ինչով էլ պայմանավորված լեզվաբան-մեթոդիստները բնութագրում են այն որպես լեզուների ուսումնասիրության սահմանափակ և պարզունակ տարբերակ: Սակայն այն ունի նաև առավելություններ, որոնք պարզա-

պես անփոխարինելի են դարձնում դրա կիրառումը օտար լեզվի ուսուցման գործընթացում: Այդ իսկ պատճառով նման ուսումնասիրությունը պետք է ոչ թե բացառվի կամ անտեսվի, այլ վերանայվի և վերամշակվի /Ellis, 1994: 309/:

Քննարկվող խնդրի կապակցությամբ լեզվաբան Ջ. Ռիչարդսը նշում է, որ սովորողների կողմից թույլ տրվող սխալների մի զգալի մաս անկասկած մայրենի լեզվի բացասական ազդեցության հետևանք է և պետք է ուսումնասիրվի լեզուների համադրական վերլուծության միջոցով: Այսպես, հայերեն լեզվակիրների համար անգլերեն հաղորդակցական կարողությունների ձևավորման գործընթացում նման սխալները կարող են լինել հետևյալ բնույթի.

1. There is, there are, there was և there were բառակապակցությունների օգտագործման ընթացքում կատարվող սխալներ: Օրինակ՝
Դասասենյակում կա հինգ գրապահարան (հայերեն տարբերակը),
In the classroom are/there are five bookcases (նախկինում յուրացված նյութի բացասական ազդեցությամբ պայմանավորված անգլերեն սխալ տարբերակը),

There are five bookcases in the classroom (անգլերեն ճիշտ տարբերակը):

2. Երկու հարցական բառերի միավորումը մեկում: Օրինակ՝
Ի՞նչ ես կարծում, ե՞րբ կժամանի ինքնաթիռը (հայերեն տարբերակը),
What do you think when will the plane land? (նախկինում յուրացված նյութի բացասական ազդեցությամբ պայմանավորված անգլերեն սխալ տարբերակը),

When do you think the plane will land? (անգլերեն ճիշտ տարբերակը):

Միևնույն ժամանակ, Ջ. Ռիչարդսը նշում է, որ օտար լեզվի ուսուցման ընթացքում սովորողների կողմից կատարված սխալների մի մեծ զանգված էլ ներլեզվական բնույթի սխալներն են, որոնք առաջանում են օտար լեզվի կառուցվածքներին և միավորներին ոչ լիարժեք տիրապետելու արդյունքում /Richards, 1970: 22/: Հեղինակի կողմից առաջարկված դասակարգման շրջանակներում /Richards, 1970: 6-12/ հայերեն լեզվակիրների համար նմանօրինակ սխալները կարող են լինել հետևյալ բնույթի.

1. Ընդհանրացում (over-generalization).
He can *drinks* (ընդհանրացվում է ներկա ժամանակի եզակի երրորդ դեմքի -s(es) քերականական մասնիկը),
She *speaked* with her tutor yesterday (ընդհանրացվում է անցյալ կատարյալի -ed քերականական մասնիկը):
2. Կանոնի կիրառման սահմանափակումների անտեսում (ignorance of rule restrictions).
He said to me տարբերակը հանգեցնում է he told *to* me և he asked *to* me սխալների կատարմանը,
We talked about it տարբերակը նպաստում է we discussed *about* it սխալի կատարմանը:
3. Կանոնի ոչ լիարժեք օգտագործում (incomplete application of rules).
Teacher: What does she tell him?

Student: She *tell* him to hurry (բաց է թողնվում ներկա ժամանակի եզակի երրորդ դեմքի -s(es) քերականական մասնիկը):

Նշված հանգամանքներով պայմանավորված անհրաժեշտություն առաջացավ մշակել տեսական նոր կառուցվածքներ, որոնք հնարավորություն կընձեռեն մեկնաբանել սովորողների կողմից թույլ տրվող սխալները այլ տեսանկյունից: Այս առումով պատահական չէ, որ նախորդ դարի 70-ական թվականներին լեզվաբան-մեթոդիստների կողմից առաջ քաշվեց սխալների վերլուծության (error analysis) գաղափարը, որի գերակա խնդիրը օտար լեզվի միավորների սխալ օգտագործման արդյունքում գոյացած ներլեզվական սխալների ուսումնասիրությունն էր:

Սխալների վերլուծության մոտեցման առավելությունը լեզուների համադրական ուսումնասիրության տեսության հանդեպ կայանում էր նրանում, որ եթե երկրորդ դեպքում սովորողի կողմից կատարված սխալները դիտարկվում էին միայն որպես միջլեզվական (մայրենի կամ նախկինում յուրացված մեկ այլ լեզվի) տարբերությունների արդյունք, ապա առաջին դեպքում սովորողների կողմից կատարված սխալները կարող էին ունենալ ինչպես ներլեզվական (intralingual), այպես էլ միջլեզվական (interlingual) նախադրյալներ:

Այնուամենայնիվ, սխալների վերլուծության տեսությունը նույնպես միանշանակ չընդունվեց մանկավարժ-մեթոդիստների կողմից և մի շարք քննադատությունների արժանացավ, որոնք վերաբերում էին դրա արդյունավետությանը, օբյեկտիվությանը և նպատակահարմարությանը: Մասնավորապես լեզվաբաններ Ս. Մուրսիայի և Ջ. Սքեյթերսի կարծիքով՝ սույն տեսության հիմնական բացթողումները կապված էին հետևյալ վեց գործոնների հետ.

1. Քննության են ենթարկվում միայն սխալները, այլ ոչ թե այն պատճառները, որոնք նպաստել են դրանց առաջացմանը:
2. Երբեմն անհնար է լինում կատարված սխալները դասակարգել, քանի որ դրանք արտահայտում են սովորողների մայրենի լեզվին բնորոշ լեզվական առանձնահատկությունները, որոնք առկա չեն տվյալ օտար լեզվում:
3. Սխալների վերլուծությանը վերաբերող ուսումնասիրությունների գերակշիռ մասը չի տրամադրում տեղեկություն ինչպես առանձին խմբերին պատկանող սխալների քանակի, այնպես էլ կոնկրետ դրանց կատարման հաճախականության վերաբերյալ:
4. Չեն հստակեցվում դժվարություն ներկայացնող լեզվական այն կառուցվածքները կամ միավորները, որոնք սովորողները խուսափում են օգտագործել՝ վախենալով սխալվել:
5. Անհրաժեշտություն է առաջանում սովորողների կողմից կատարված սխալները դասակարգելիս հաշվի առնել մայրենի լեզվի լեզվական առանձնահատկությունները, քանզի դրանցով պայմանավորված առաջին հայացքից թվացող միջլեզվական սխալները կարող են իրականում լինել ներլեզվական:

6. Սխալների վերլուծություն իրականացնելիս կարևոր է կանխակալության գործոնի հաշվառումը, ինչը պայմանավորված է և՛ մասնակիցների քանակով, և՛ նրանց մայրենի լեզվի առանձնահատկություններով, և՛ ուսումնասիրվող լեզվի նյութով /Schachter&Celce-Murcia, 1977: 444-449/.

Լեզվական ինտերֆերենցիան ուսումնասիրող երկու հիմնական մոտեցումները հետագա տարիներին նույնպես շարունակում էին գտնվել մանկավարժ-մեթոդիստների և լեզվաբանների գիտական հետաքրքրության ոլորտում: Նշվածը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ լեզվաբան-մեթոդիստները պարբերաբար կատարում էին տարաբնույթ ուսումնասիրություններ՝ նպատակ հետապնդելով պարզել այդ մոտեցումներից յուրաքանչյուրի արդյունավետությունը սովորողների տարիքային առանձնահատկությունների, լեզվի իմացության աստիճանի, սոցիալական միջավայրի և այլ գործոնների հաշվառմամբ /Almahammed, 2016: 192-193; McLaughlin, 2012: 14; Lekova, 2010: 323-333; Гасанова, 2015: 11-15/:

Որպես ամփոփում նշենք, որ համադրական ուսումնասիրության և սխալների վերլուծության տեսությունները ոչ թե իրարամերժ, այլ փոխլրացնող և փոխկապակցված տեսություններ են: Սույն պնդման համար հիմք է հանդիսանում այն փաստը, որ սովորողների բանավոր խոսքում կատարվող սխալները ոչ միայն մայրենի լեզվի ազդեցության, այլև օտար լեզվին բնորոշ լեզվական առանձնահատկությունների ոչ լիարժեք տիրապետման արդյունք են: Հետևաբար, օտար լեզվի ուսուցման գործընթացում և՛ լեզուների համեմատական ուսումնասիրություն, և՛ սխալների վերլուծություն կատարելը անհրաժեշտ է, քանի որ դրանց լիարժեք իրականացման արդյունքում հնարավոր է դառնում կանխատեսել և հաղթահարել սովորողների միջլեզվական և ներլեզվական սխալները, ինչպես նաև նվազեցնել դրանց քանակը:

Ինչ վերաբերում է հայկական համատեքստում օտար լեզու սովորելուն, ապա կարծում ենք, որ ուսուցման արդյունավետության տեսանկյունից թե՛ սխալների վերլուծություն, թե՛ համադրական ուսումնասիրություն կատարելը նպատակային է և պահանջված: Նշվածը բացատրվում է նրանով, որ նախ՝ համադրական ուսումնասիրություն կատարելը իրենից որևիցե բարդություն չի ներկայացնում, հաշվի առնելով այն փաստը, որ սովորողների գերակշիռ մասի մայրենին հայերենն է: Երկրորդ՝ երկու մոտեցումների միաժամանակյա և պարբերական կիրառումը հնարավորություն է ընձեռում կանխատեսել յուրացվող լեզվական նյութին բնորոշ միջլեզվական և ներլեզվական սխալները, դրանց կատարման հաճախականությունն ու բարդության աստիճանը, մշակել կանխման և հաղթահարման մեթոդներ, որոնք նպաստում են դրանց քանակի զգալի նվազմանը, որոշ դեպքերում անգամ լիովին բացառմանը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Almahammed Y. S. O. First language transfer in the acquisition of English Prepositions by Jordanian EFL Learners, Doctoral Dissertation. Malaysia: Universiti Sains Islam, 2016.
2. Ellis R. The study of second language acquisition. Oxford: Oxford University Press, 1994.
3. Gass S.M., Silenker L. Second language acquisition: An introductory course (Third edition). New York and London: Routledge, 2008.
4. Lado R. Linguistics across Cultures. Applied linguistics for language teachers: University of Michigan Press, 1957 // URL: <https://www.scribd.com/document/268172537/Linguistics-Across-Cultures-Robert-Lado-Chapters-1to-3#user-util-view-profile>
5. Lado R. Language Teaching: A Scientific Approach. New York: McGrawHill, Inc., 1964.
6. Lekova B. Language interference and methods of its overcoming in foreign language teaching // *Trakia journal of sciences*, 8(3), 2010.
7. McLaughlin B. Second language acquisition in childhood: Volume 2: School-age Children. New York: Psychology Press, 2013.
8. Richards J. C. A non-contrastive approach to error analysis: Paper presented at the Tesol Convention. SanFrancisco, 1970.
9. Schachter J., Celce-Murcia M. Some reservations concerning error analysis // *Tesol Quarterly*. Oxford: Oxford University Press, 1977.
10. Upshur J. A. Language proficiency testing and the contrastive analysis dilemma // *Language Learning*, 12 (2), 1962.
11. Flores B. Language interference or influence: Toward a theory for Hispanic bilingualism, Doctoral dissertation. The University of Arizona, 1982.
12. Yule G. The study of language. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
13. Аракин В.Д. Типология языков и проблема методического прогнозирования. Москва: Высшая школа, 1989.
14. Вященко В.С. Предупреждение и преодоление лексической интерференции в английской речи студентов II курса: Дисс. ... канд. пед. наук. Ленинград, 1979.
15. Гасанова Р.Г. Преодоление грамматической интерференции в процессе обучения английскому языку в условиях взаимодействия родного языка и русского языка // *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*, № 515, 2015 // URL: www.e-koncept.ru/2015/75212.htm.
16. Աբրահամյան Ա. Անգլերենի դասավանդման ընթացքում լեզուների փոխներթափանցման հետևանքով ծագող խնդիրների շուրջ // *Օլապ լեզուները Հայաստանում*, 5, Երևան, 2012.
17. Հովհաննիսյան Գ. Լեզվական փոխներթափանցման դրսևորումները և դրանց դասակարգումը // *Մանկավարժական միջոց*, 3-4, Երևան, 2014.

А. БИШАРЯН – Основные методы преодоления языковой интерференции при освоении иностранного языка. – В статье представлен исторический обзор двух основных методов, которые используются для изучения и преодоления проблем, вызванных языковой интерференции. Такими методами являются сопоставительный анализ и анализ ошибок, преимущества и недостатки которых раскрываются в статье. Указывается, что как сопоставительный анализ языков, так и анализ ошибок учащегося являются взаимодополняющими и взаимосвязанными подходами, которые направлены на преодоление, предотвращение и минимизацию ошибок, допускаемых учащимися вследствие языковой интерференции.

Ключевые слова: языковая интерференция, сопоставительный анализ языков, анализ ошибок, негативное вмешательство, негативное влияние

H. BISHARYAN – The Main Methods of Overcoming Language Interference in a Foreign Language Context. – The paper presents the historical overview of the two main methods used for overcoming the issues caused by language interference. The drawbacks and the benefits of contrastive and error analysis are being discussed. It is stated that both contrastive analysis of languages and error analysis of the students' mistakes are complementary and interrelated approaches which aim at overcoming, preventing and reducing interference mistakes made by the students.

Key words: language interference, contrastive analysis, error analysis, negative transfer, negative impact

Ներկայացվել է՝ 13.11.2019
 Երաշխավորվել է ՀՌՀ Լեզվի տեսության և միջմշակութային
 հաղորդակցության ամբիոնի կողմից
 Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Աննա ՊԱՊՈՅԱՆ
Իրինա ԲՈՒՌՆԱԶՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

ԱՍՏՎԱԾԱՅԻՆ ԲՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ Զ. ԱՓԴԱՅՔԻ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐՈՒՄ

Սույն հոդվածը նվիրված է 20-րդ դարի ամերիկյան դասական գրականության ներկայացուցիչ Զ. Ափդայքի պատմվածքների վերլուծությանը: Պատմվածքների հիմքում ընկած է միջակայք, որտեղ աստվածային իմաստությունը միջնորդավորված չէ և միահյուսվում է իրականության հետ՝ դառնալով նրա անբաժանելի մասը: Պատմվածքների հերոսները փորձում են ընկալել իրենց շրջապատող աշխարհը մարդկային փոխհարաբերությունների միջոցով՝ գիտակցելով բարոյականության սկզբունքները և հաղթահարելով մեկուսացումը:

Բանալի բառեր. կրոնի ընկալում, աստվածային իմաստություն, հոգևոր իմաստավորում, շրջակա միջավայր, բարոյականություն, անհատականության ընկալում, օտարացման հաղթահարում, միջ, իրականություն

XX դարի առաջին կեսին ամերիկյան հասարակությունն անցավ երկու մեծ փորձությունների միջով՝ 30-ականների տնտեսական ճգնաժամն ու լճացումը և Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը: Դրանք, անկասկած, իրենց կնիքը թողեցին քաղաքական, հասարակական, ինչպես նաև մշակութային կյանքի վրա: Քննադատները միակարծիք են, որ այս ժամանակաշրջանը համընկնում է ամերիկյան գրականության նահանջի տարիների հետ, և չնայած երկրում ամենուրեք տիրում էին հոռետեսական տրամադրություններ, այնուամենայնիվ Թ. Դրայզերը, Զ. Լոնդոնը և այլք ստեղծեցին մի շարք գլուխգործոցներ, որոնք դարձան ոչ միայն ամերիկյան, այլև համաշխարհային գրականության կոթողներ:

1950-ականների սկզբում նոր թափ առած հասարակական և քաղաքական շարժումները, սևամորթների պայքարը իրենց իրավունքների համար, ինչպես նաև ավելի ուշ Վիետնամում պատերազմի դեմ բողոքի ակտիվները խթանեցին գրական վերելքի մի նոր ավիք: Ու. Ֆոլքների, Է. Հեմինգուեյի, Վ. Սարոյանի և Զ. Ստայնբեքի գրական և գեղագիտական

հայացքները, ստեղծագործությունների գաղափարական հազեցվածությունն ու արտահայտչականությունը նրանց գրական ժառանգության անհերքելի առանձնահատկություններն են: Արվեստագետների այս սերունդը, անշուշտ, դարձավ ամերիկյան գրականության պատմության զարգացման հեռանկարների հիմնադիրը:

1960-ականներին Միացյալ Նահանգներում կարծես թե ավելի շատ երիտասարդներ ընթերցողի դատին են հանձնում իրենց ստեղծագործական առաջին փորձերը և հետզհետե համազգային ճանաչում ձեռք բերում: Եթե մինչ այդ գրողների գերակշռող մասը գրեթե անհայտ էր ընթերցողին, ապա այժմ Զ.Ափոյայքի, Զ.Չիվերի, թատերագիր Թ.Ուիլյամսի և այլոց լուսանկարները պարբերաբար հայտնվում են խոշորագույն պարբերականների էջերում: Այս հեղինակները ընթերցողին ներկայացան իբրև մի հզոր ուժ, որը կարողացավ դիմակայել բազմաբնույթ վայրիվերումներին, և որի միակ նպատակը դարձավ արվեստին ծառայելը:

Անհերքելի է այն փաստը, որ հասարակության մեջ արվեստագետի դերի ճանաչումը և կարևորումը նպաստում է հոգևոր կյանքի զարգացմանը և մարդասիրական արժեքների արմատավորմանը: Այսպիսով՝ գրական ասպարեզ եկող երիտասարդ գրողները լրջագույն պատասխանատվություն ստանձնեցին՝ հետևելու և զարգացնելու արդեն ձևավորված ավանդույթները:

Ամերիկյան գրականության դասականներից Զոն Ափոյայքը (1932-2009) հայտնի է գրական աշխարհին որպես «Կենտավոոս», «Ե՛կ ամուսնանանք» վեպերի, ինչպես նաև «Ճագարի մասին» եռագրության հեղինակ: Այս ուսումնասիրության նպատակն է անդրադարձ կատարել Զ. Ափոյայքի պատմվածքների ժողովածուներում հեղինակի կողմից առաջ քաշված խնդիրների ներկայացմանը և վերլուծությանը: Միևնույն ժամանակ հավելենք, որ նրա պատմվածքների ժողովածուները ժամանակակից ընթերցողների լայն շրջանակներին այդքան էլ ծանոթ չեն: Ինչպես ընթերցասերների, այնպես էլ գրականագետների ուշադրությունը սևեռված է ավելի խոշոր և հայտնի գործերի վրա, մինչդեռ լուրջ ստեղծագործական որոնումները, որոնք ակնհայտ են Ափոյայքի պատմվածքներում, ավելի ուշ սինթեզվում և կատարելագործվում են նրա վեպերում: Կարելի է վստահաբար ասել, որ Ափոյայքը դիտարկում է պատմվածքի ժանրը իբրև մի փորձարարական դաշտ, որը ընձեռում է ստեղծագործական մտքի զարգացման յուրօրինակ հնարավորություններ:

Գրական ասպարեզ իջնելով 1950-ականների վերջերին, լինելով դասական գրականության ավանդույթների գիտակն ու կրողը՝ Ափոյայքն առաջ է քաշում պահպանողական-գեղագիտական հայացքների կարևորությունը: Նրան հաջողվում է վերահաստատել գեղարվեստական արժեքների անսասանությունը, գրական ճաշակը և ստեղծագործության՝ իբրև մեկ օրգանական միասնության ընկալումը: Կարծես թե այս ամենը դուրս էր մղվել մոդեռնիզմի կամ ավանգարդիզմի միջոցով, և դասական

գրականության ավանդույթները մեկընդմիջտ մոռացվել էին: Ջ. Ափոյայքի նախորդների գրական որոնումներն ուղղված էին գեղագիտական ամբողջականության ավանդական ընկալման հաղթահարմանը, ինչպես նաև Մեծ գրականության ավանդների վերացմանը: Այդ իսկ պատճառով Ափոյայքը կարծում է, որ իր ստեղծագործական առաքելությունն է պահպանել այդ ավանդույթներն ու կանխել քայքայող միտումների ակնհայտ ազդեցությունը գրականության վրա:

Ափոյայքն ըստ էության ցանկանում է ստեղծել գեղագիտական առումով պահպանողական գրականություն, սակայն այն պետք է լինի ժամանակին համահունչ: Նրա աշխարհայացքի առանցքային և կենտրոնական ուժը կրոնի ընկալումն է: Բողոքականությունը անառարկելի ազդեցություն է թողել նրա գրական ստեղծագործությունների վրա: Հեղինակն անընդմեջ զուգահեռներ է անցկացնում իր հերոսների անհատականության և աստվածաշնչյան Ադամի նախաստեղծ կերպարի միջև: Ափոյայքի ստեղծագործությունների հերոսներից յուրաքանչյուրը նորովի է վերապրում Ադամի ճակատագիրը: Նրանցից մի քանիսը կանգ են առնում ճանապարհի կեսին՝ չկարողանալով իրենց մեջ ուժ գտնել հաղթահարելու սեփական մեղավորությունը, իսկ մյուսները, գնալով մինչև վերջ, անցնում են ապաշխարանքի և հնազանդության ճանապարհը: Սակայն նրանք բոլորն էլ զգում են, որ աստիճանաբար կորցնում են հոգևոր կապը Աստծու հետ: Մարդու բանականությունը հետզհետե հեռանում է աստվածային իմաստությունից, առանձնանում և մեկուսանում է՝ մղելով նրան ոչ թե բացարձակ արժեքների ու ճշմարտության, այլ զուտ մարդկայինի: Ափոյայքի հերոսները նույնպես զուրկ չեն այդ գայթակղությանը տրվելու ցանկությունից:

Ափոյայքը վստահ է, որ Վերածննդի հումանիզմը նպաստել է այդ օտարման գործընթացին՝ սերմանելով մարդու մեջ գոռոզություն, ինչպես նաև սեփական «ես»-ի անվերապահ ճշմարտացի լինելու գիտակցություն /Hamilton, Hamilton, 1970: 73/: Անհատը կորցրել է աշխարհը որպես Աստծու խոսք ըմբռնելու և աստվածայինի դրսևորումը ընկալելու ունակությունը: Ասվածի լավագույն ապացույցներից է «Փրկարարը» պատմվածքի գլխավոր հերոսը, որը սրտնեղում է այն փաստից, որ մարդիկ ամեն օր գալիս են լողափ և չեն ընկալում ծովը որպես աստծու պարգև. այն դարձել է նրանց համար պարզապես ջրի հսկայական զանգված /Spdike, 2013: 159/: Երևույթներն ու առարկաները, որոնք նախկինում ծառայել են իբրև սուրբ հայտնության խորհրդանիշներ, ժամանակակից աշխարհում կորցնում են իրենց նվիրական և առեղծվածային իմաստը, իսկ ծեսերն ու արարողությունները, որոնց միջոցով մարդիկ հաղորդակցվել են Աստծու հետ, տեղի են ունենում առանց հոգևոր իմաստավորման: «Երջանկության գագաթին» պատմվածքում տոնածառը և Սուրբ Ծննդյան տոնի զարդարանքները այլևս չեն հիշեցնում մարդկանց Քրիստոսի ծնունդի մասին, որոնք ընկալվում են իբրև սովորական ու «առօրեական»:

Սուրբ հայտնության նկատմամբ մարդկանց վերաբերմունքի փոփոխությունը արտացոլվեց նաև Աստծու տաճարի ընկալման մեջ: Եկեղեցին այլևս մարդկանց համար Աստծո տաճար չէ, այլ ընդամենը ճարտարապետական մի կառույց, այն էլ՝ ոչ միշտ «հաջողված»: «Բուլղարացի բանաստեղծուհին» պատմվածքի հերոս Բեքը մտովի համեմատում է իրենց տեղանքի եկեղեցին խոզանոցի կամ հավաքնի հետ /Updike, 2013: 238/: Իսկ «Ձնահողմ» պատմվածքում եկեղեցին պարզապես «կորել-մոլորվել» է Նյու Յորքի Մանհեթենի երկնաքերների մեջ /Updike, 2013: 52/:

Մարդը կարծես ունայն իմաստության և կոլեկտիվ գիտակցության պատանդ է դառնում: Սա է պատճառը, որ նա կորցնում է իր անհատականությունը և դառնում է կարծրատիպ, «ամբոխի մարդ»: Ափդայքը վըստահ է սրանում և փորձում է ապացուցել իր մտքի ճշմարտացիությունը «Փրկարարը» պատմվածքում, որի հերոսը բարձրադիր կետից հետևում է լողափի մարդկանց, և նրան չի հաջողվում տեսնել որևէ անհատականության /Updike, 2013: 83/:

Օտարվելով աստվածայինից, ինչպես նաև իր շրջապատից՝ մարդը հայտնվում է սեփական կրքերի ու ցանկությունների ճիրաններում: Մարդկանց միջև հարաբերությունները ենթարկվում են արմատական փոփոխությունների և դառնում են շահադիտական ու կարող են շատ հեշտ փլուզվել: Այդ պատճառով է, որ Ափդայքն մի շարք պատմվածքներում ընդգծված անդրադառնում է ընտանեկան կապերի խզման և անհավատարմության թեմային:

«Ձնահողմ», «Թանկագին Ալեքսանդրոս», «Մեդալի չորս կողմերը», «Հյուրանոցային համար Հոռնում» պատմվածքներում Ափդայքի հերոսներից գրեթե յուրաքանչյուրը առնվազն ենթագիտակցորեն անկում է ապրում, ինչը խորապես նպաստում է անհատականության քայքայմանը: Այդ հերոսները փորձում են հաղթահարել սեփական գոռոզությունը և մեծամտությունը, որոնք իրենց դժբախտությունների պատճառներն են: Ափդայքի հերոսների մեծ մասի համար համամարդկային արժեքները և քրիստոնեական բարոյախոսության նորմերը՝ իբրև աստվածային իմաստության արտացոլում, դառնում են առանցքային: Հեղինակը վստահ է, որ այդ արժեքներին հետևելը և գայթակղությունից ու շահադիտական մղումներից հրաժարվելը մարդու հոգու փրկության և հոգևոր անկումից խուսափելու միակ ու ճշմարիտ ճանապարհն է:

Սակայն հետևելով բարոյականության հրամայականներին՝ մարդը զերծ է մնում եսամոլական մղումներից, բայց միևնույն ժամանակ հեռանում է իրական աշխարհից: Այստեղ նույնպես նրան սպասում են հիասթափություններ, քանի որ բարոյականը շատ հաճախ չի համընկնում մարդ-արարածի էությանը և նրա բնագրային մղումներին, և Ափդայքի հերոսները հայտնվում են հոգևորի ու մարմնականի միջև մղվող հավերժական պայքարի կիզակետում:

Ակնհայտ է, որ Ափղայքի «Մեղայի չորս կողմերը» պատմվածքի հերոսները հենց այս պայքարի թո՛հ ու բո՛հի մեջ են: Տրիստանը՝ պատմվածքի գլխավոր հերոսներից մեկը, հրաժարվում է սիրուց և ուղղորդվում է պարտքի զգացումով. նա վեր է դասում հավերժականը զգացմունքայինից: Ինչպես այս պատմվածքի հերոսը, այնպես էլ «Ձնահողմ» պատմվածքի հերոս Ռիչարդը խստորեն հետևում է բարոյական հրամայականներին, սակայն դա նրանց չի պարզևում հոգևոր հանգստություն: Սրանից գատ՝ այս ամենն ավելի շատ շփոթություն և լարվածություն է առաջացնում նրա և նրան շրջապատող մարդկանց կյանքում:

Նման իրավիճակը Ափղայքի պատմվածքներում հաճախ հանգեցնում է փակուղու: Նրան շրջապատող աշխարհը միանգամայն սառն անտարբերություն է դրսևորում ոչ միայն մարդկայինի, այլև բարու և չարի հանդեպ: Ափղայքի հերոսների աշխարհը երբեմն անընկալելի է: Անցողիկի, նյութականի ու մարմնականի պաշտամունքը մարդուն ստիպում է մեղք գործել: Ափղայքը պակաս մեղք չի համարում նաև մարդու՝ բնությունից վեր դասվելը, երբ վերջինս փորձում է բնությանը հակադրել իր հոգևոր կատարելիությունը: Այս ամենը հանգեցնում է անելանելի իրավիճակի, երբ մարդը մեծամտանալով փաստորեն մեղք է գործում: «Դոկտորները և ուսմունքները» պատմվածքի մեջ Բերթոնը սարսափում է, երբ համոզվում է՝ իրեն շրջապատող ամեն իր խոչընդոտում է իրականության հետ հաշտվելուն: Ի վերջո հերոսը գալիս է այն համոզմունքի, որ յուրաքանչյուր իր ապրում է մեկուսի կյանքով և կապ չունի մարդու հոգևոր մղումների հետ /Updike, 2013: 319/: Այդ նույն պատմվածքում բժշկուհին բողոքում է կղզու անշնորհակալ ու անքաղաքակիրթ տեղաբնակներից: Այդ մարդկանց միակ մեղքն ըստ էության այն է, որ նրանք ավելի մոտ են բնությանը: Ավելի ճիշտ կլինի ասել, որ նրանք հենց իրենք են բնությունը, և նրանց կենսակերպը հակասում է քրիստոնյաների բարոյագիտական և ռացիոնալ կենսակերպին: Ափղայքը փորձում է իր ընթերցողին հաղորդել իր այն համոզմունքը, որ կղզեբնակներին ստորին էակներ համարելու փորձը ըստ էության մեծամտության դրսևորում է:

Ափղայքն իր ընթերցողի մեջ փորձում է կարծիք ձևավորել, որ սատանան խավարի ուժ է. նա ունակ է մարդկանց ներշնչել, որ իրականությունն անկատար է, և թշնամանքն ամենուրեք է: Տվյալ դեպքում խավարի ուժի դերում հանդես է գալիս բժշկուհին. նա չարախոսում է տեղաբնակներին, փորձում է համոզել պատմվածքի հերոսներից մեկին՝ Ռալֆին, որ այդ «վայրի ցեղի» մարդիկ վտանգ են ներկայացնում նրա ընտանիքի համար /Updike, 2013: 497/: Ի վերջո նրան հաջողվում է Ռալֆի մեջ սերմանել ռասայական ատելություն տեղաբնակների հանդեպ:

«Կաղը, վաղը, վաղը և այդպես շարունակ» պատմվածքի հերոսի՝ գրականության ուսուցիչ Մարկի վրա նմանատիպ ազդեցություն է ունենում նրա գործընկեր Սթրանքը, որը ներշնչում է նրան այն գաղափարը, որ աշխարհը թշնամաբար է տրամադրված մարդու հանդեպ: Նրան հա-

ջողվում է անգամ համոզել Մարկին, որ գեղեցիկ մի աղջնակի գրած սիրային խոստովանությունն ընդամենը չար կատակ է: Ավելի ուշ Մարկն անվանում է Սթարքին «գահավիժած հրեշտակ»՝ դրանով իսկ ակնարկելով նրա սատանայական էությունը /Updike, 2013: 276/: Սթարքին հաջողվում է ստիպել Մարկին անտեսել սեփական զգացմունքները և գործել «սառը բանականությամբ»: Այս բոլոր «բանական» եզրահանգումները իրենց էությամբ դիվային են և ամբողջապես հակառակվում են աստվածային բնությանը՝ դարձնելով մարդուն սեփական «ես»-ի գերի:

Ափդայքն իր ընթերցողին փորձում է ներկայացնել այն գաղափարը, որ աշխարհը թշնամաբար է միայն այն մարդկանց նկատմամբ, որոնք փորձում են հակադրվել իրենց շրջապատող աշխարհին: Այդպիսին է Չարլիի պահվածքը «Կոկորդիլոսներ» պատմվածքում:

«Կոկորդիլոսներ» պատմվածքի հերոս Չարլին, շրջապատված իր ընկերներով, ամեն գնով ձգտում է դառնալ և լինել նրանց աշխարհի մի մասը: Այս պատմվածքում Ափդայքը փորձում է ապացուցել, որ անհատն ավելի հեշտ է հակառակվում աշխարհին, երբ ինքը գտնվում է «ընդհանուրի մեջ» /Burchard, 1971: 47/: Այսպիսով՝ Չարլիի համար ընկերներն անհրաժեշտ են որպես հենարան՝ փորձելու ինչ-որ կերպ հակադրվել իրականությանն ու աշխարհին:

«Թռիչք» պատմվածքի հերոս Ալենը նման «հենարանի» կարիք չի զգում: Կրոնական և բարոյական որևէ սկզբունք անընդունելի է նրա համար, և նա «վստահում է միայն ինքն իրեն» /Burchard, 1971: 103/: Ալենը պարզապես աթեիստ է, որը փորձում է ցույց տալ, որ ինքը «միայնակ պայքարող է», այլ ոչ թե ընդհանուրի մաս: Սակայն աշխարհում կան բազմաթիվ աթեիստներ, հետևաբար դա միայն թվացյալ «մեկուսվածություն է», և այս ընդվզումը կարելի է ավելի շուտ դիտել որպես աշխարհից զատվելու ձգտում:

Այս կերպարի միջոցով հեղինակը փորձում է ներշնչել ընթերցողին, որ մարդը հայտնվում է մեղքի ճիրաններում, եթե անգամ անշեղորեն հետևում է բարոյական և բարոյագիտական հրամայականներին: Բարոյագիտությունը, ըստ Ափդայքի, ունի ոչ թե աստվածային, այլ մարդկային ծագում և այդ պատճառով կարող է երբեմն անհուսալի «խորհրդալու» լինել: Ափդայքին հաջողվում է ելք գտնել ստեղծված իրավիճակից Ս. Կիերկեգորի մտքերում, ում անունը նա հաճախ հիշատակում է «Փրկարարը» պատմվածքում:

Ափդայքը ևս այն կարծիքին է, որ «ընդհանուրը սահմանափակված է» Աստծով, և մտահղացումները երբեմն անընկալելի են: Այսպիսով՝ աշխարհը՝ որպես Աստծո մտահղացում, նույնպես անընկալելի է մարդու համար: Արդյոք սա նշանակո՞ւմ է, որ անհատը, ինչպես Սարտրի հերոսները, ապավինելով միայն իրենց, ճանապարհ են հարթում դեպի շրջապատող դատարկությունը: Հենվելով Ս. Կիերկեգորի գաղափարների վրա՝ Ափդայքը միևնույն ժամանակ համոզված է, որ մարդը ձեռք է բե-

րում սեփական «ես»-ը միայն հավատքի միջոցով, եթե անգամ այն թվում է անընկալելի և ոչ ռացիոնալ: Հեղինակը կարծում է, որ Աստվածային կամքի ընկալումը, իրական խոնարհության հասնելը սեփական «ես»-ի սահմանափակվածությունը հաղթահարելու միջոցներ են: Դա ենթադրում է նաև, որ մարդը պետք է ոչ թե գնահատի իրեն շրջապատող իրերն ու երևույթները, այլ անվերապահորեն ընդունի դրանք՝ որպես աստվածային կամք կամ «արարման հրաշք» /Burchard, 1971: 81/:

«Վաղը, վաղը, վաղը և այդպես շարունակ» պատմվածքում գրականության ուսուցիչ Մարկ Փրոսերը մտորում է Շեքսպիրի ստեղծագործություններում ակնհայտ էվոլյուցիայի մասին: Մարկը կարծում է, որ Շեքսպիրի ողբերգությունների մռայլությունը փոխարինվում է նրա՝ ավելի ուշ շրջանի պիեսներում առկա լավատեսությամբ: «Նրա վերջին պիեսները խորհրդանշական են, - գրում է Փրոսերը,- հիմնականում անամպ են, կարծես նրան հաջողվել է ճեղքել-անցնել այլանդակ իրականության միջով դեպի գեղեցիկ թագավորություն» /Updike, 2013: 614/:

Հերոսի այս միտքն իրապես շատ կարևոր է Ափոյաքի՝ իրական անհատականության ընկալման համար: Գլխավոր հերոսի շուրթերով հեղինակն իր ընթերցողին է հայտնում մարդու և աշխարհի միջև փոխհարաբերությունների մասին իր առանցքային գաղափարը: Ակնհայտ է, որ Մարկ Փրոսերը մտորում է ոչ այնքան Շեքսպիրի մասին, որքան ինքն իր և ընդհանրապես անհատականության մասին:

Բեկում է տեղի ունենում նաև պատանի Դեյվիդ Քերնի՝ «Աղավնու փետուրները» պատմվածքի հերոսի կյանքում: Դեյվիդի սխալն այն է, որ նա փորձում է հասկանալ աշխարհը մարդկային պատկերացումների միջոցով: Պայծառացումը տեղի է ունենում սպանված աղավնու փետուրների գեղեցկությամբ հիանալու պահին: Դեյվիդին թվում է, որ այդ պահին Բարձրյալը աղավնու փետուրների միջոցով շոյեց իր ձեռքերի ավերը: Հերոսը հասկանում է, որ աստվածայինը տարբերվում է մարդկայինից, և անհրաժեշտ է խոնարհաբար ընդունել այն միտքը, որ անքննելի է Աստծու ուղին: Միաժամանակ գիտակցում է՝ դրանով ճանապարհ է բացվում՝ հաղթահարելու օտարացումը և ընկալելու իրական կյանքը:

Ամփոփելով Ափոյաքի պատմվածքների այս շարքը՝ պարզ է դառնում, որ նրանց հիմքում ընկած է միֆականը: Սակայն, ի տարբերություն Ջոյսի և Ֆոլքների, Ափոյաքը դիտարկում է միֆը իբրև հայտնություն, որտեղ աստվածային իմաստությունն ի հայտ է գալիս չմիջնորդավորված: Հենց այդ միֆականի առկայության շնորհիվ է, որ Ափոյաքի հերոսների համար Աստվածն ավելի մոտ է, քան իրենց շրջապատող մարդիկ: Աստվածայինի կապը միֆական ակունքների հետ Ափոյաքի պատմվածքների հիմնական գաղափարական առանձնահատկությունն է. միֆականը թաքնված է ոչ միայն այս հերոսների մեջ, այլև բոլոր այն իրադարձություններում, որոնք ուղեկցում են իր հերոսներին: Ափոյաքի պատմածք-

ները վառ ապացույցն են այն համոզմունքի, որ միջականը միաձուլվում է իրականությանը և դառնում է վերջինիս անբաժանելի մասը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Burchard R. John Updike: yea sayings. Carbondale: South Illinois University Press, 1971.
2. Hamilton A., Hamilton K. The Elements of John Updike. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, 1970.
3. Updike J. The Selected Stories. Ed. by Ch. Carduff. New York: LOA, 2013.
4. Мендельсон М. Духовный кризис буржуазного общества и художественная проза. Москва: Наука, 1973.
5. Мулярчик А. Спор идет о человеке. Москва: Наука, 1985.
6. A Time of Harvest. American Literature 1910-1960. Ed. with an Introduction by Robert E. Spiller. Hill & Way, 1962.

Ա. ՓԱՍՅԱՆ, Ի. ԲՈՐՆԱԶՅԱՆ – *Проблема божественной природы в рассказах Дж. Апдайка.* – Данная статья посвящена ряду рассказов классика американской литературы XX века Дж. Апдайка. В основе этих рассказов лежит мифическое, в котором божественная мудрость непосредственна и, сливаясь с реальностью, становится ее неотъемлемой частью. Герои рассказов пытаются концептуализировать окружающий мир посредством человеческих взаимоотношений, осмысления принципов нравственности и преодоления отчужденности.

Ключевые слова: восприятие религии, божественная мудрость, духовное осмысление, окружающий мир, нравственность, восприятие индивидуальности, преодоление отчужденности, миф, реальность

A. PAPOYAN, I. BURNAZYAN – *The Issue of Divine Nature in J. Updike's Short Stories.* – The paper is an attempt to discuss a number of short stories by American 20th century writer J. Updike. The author tries to restore and save the traditions of classical American literature. The myth in which divine wisdom is not mediated and is strongly fused with the reality is the core idea of these short stories. The heroes try to conceptualize the surrounding world through human relations, reflection of morality and overcoming of estrangement.

Key words: perception of religion, divine wisdom, spiritual conceptualization, surrounding world, morality, perception of individuality, overcoming of estrangement, myth, reality

Ներկայացվել է՝ 24.09.2019

Երաշխավորվել է ԵՊՀ Անգլերենի թիվ 2 ամբիոնի կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

Ամայա ՍՈՂՈՄՈՆՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ՄԵՂՔԻ ԸՆԿԱԼՈՒՄԸ ԵՎ ՖՐՈՅԴԻՍՏԱԿԱՆ
«ՎԱՐԺԱՆՔՆԵՐԸ» ՎԼԱԴԻՄԻՐ ՆԱԲՈԿՈՎԻ «ԼՈՒԻՏԱ»
ՎԵՊՈՒՄ**

*«Հասկանում եք, սիրում էի: Դա սեր էր առաջին հայացքից,
վերջին հայացքից, հավիտյանս հավիտենից»
Վլադիմիր Նաբոկով*

Սույն հոդվածի օգնությամբ փորձ է արվում բացահայտել Վլադիմիր Նաբոկովի «Լուիտա» կամ «Սպիտակամորթ ամուրու խոստովանանքը» աղմկահարույց վեպը: Հոդվածում քննարկվում է մեղքի թեման, կեղծ բարեպաշտությունը, ֆրոյդիստական վարժանքները: Աշխատանքը փորձ է սրեղծագործությունը վերլուծելու ոչ միայն գրականագիտության, այլև հոգեբանության տեսանկյունից: Հոդվածում բացահայտվում են վեպում առաջին հայացքից չերևացող մի շարք հոգեբանական իրողություններ:

Բանալի բառեր. մեղք, ֆրոյդիստական վարժանք, բարեպաշտություն, բարոյականություն, սեր, բռնություն, նիմֆետ, պեդոֆիլիա

Վեպի նախաբանը գրված է փիլիսոփայության դոկտոր Ջոն Ռեյի կողմից, ում անունը Ալֆրեդ Ափելը կապում է անգլիացի բնագետ և աստվածաբան Ջոն Ռեյի հետ: Վերջինս հայտնի է ոչ միայն բուսաբանությանն ու կենդանաբանությանը նվիրված կարևոր աշխատություններով, այլև «Աստծո իմաստությունը, որ դրսևորվել է արարչագործության մեջ» տրակտատով, որտեղ բնական աստվածաբանության ոգով հաստատել է, թե «բնության բոլոր երևույթները փոխկապակցված են, և այդ միասնական համակարգում էլ, ինչպես գրքում, երևան է գալիս Արարչի հղացումը» /Նաբոկով, 2017: 496/:

Ռեյը վեպի գլխավոր հերոս Համբերթին նկարագրում է որպես նողկալի, անարգ, մոլեգնության ու խաղացկոտության խառնուրդ, ինչը գուցեև վկայում է խորին տառապանքի մասին, բայց գրավչություն չեն տալիս: Հուսակտուր ազնվությունը, որով տրոփում է նրա խոստովանանքը, չի թոթափում դիվային խորամանկության մեղքը: Նա աննորմալ է: Նա ջենթլմեն չէ: Բայց ինչ մոգականորեն է նրա երգեցիկ ջութակը քնքշանք, կարեկցանք արթնացնում Լուիտայի հանդեպ և ստիպում հափշտակվել գրքով, որքան էլ խորշենք Նաբոկովից:

Որպես կլինիկական դեպքի նկարագրություն՝ «Լուիտան» դասական գիրք է հոգեբանության ոլորտում: Որպես արվեստի դորձ՝ դուրս է գալիս

ապաշխարական խոստովանության սահմաններից, բայց ավելի քան գիտական նշանակությունն ու գրական արժեքը, մեզ համար կարևոր է բարոյական ազդեցությունը, որ գիրքը գործում է ընթերցողի վրա, քանի որ անհատական դեպքի այս տանջալից վերլուծությունն ընդհանուր դաս է պարունակում: «Աչքաթող եղած աղջնակ, եսապաշտ մայր, տարփահեղձ մոլագար. սրանք իր տեսակի մեջ եզակի պատմության գունեղ կերպարներ չեն միայն, այլ նախագգուշացնում են վտանգավոր շեղումների մասին, մատնացույց անում հնարավոր չարիքներ» /Նաբոկով, 2017: 8-9/:

Լուլիտայի նախատիպը մի աղջնակ է՝ Աննաբելը, որը խառնածին ծագում ունի. նա կիսով չափ անգլուհի է, կիսով չափ հոլանդուհի: Ըստ Համբերթի տեսողական հիշողության երկու տեսակ կա. մեկի դեպքում բաց աչքերով հմտորեն վերակենդանացնում ես նկարագիրը ուղեղիդ լաբորատորիայում, իսկ մյուսի դեպքում աչքերդ փակում ես և կոպերիդ մութ նկուղներում իսկույն ոգեկոչում սիրելի դեմքի ստույգ, լիովին ճշգրիտ նմանօրինակը /Նաբոկով, 2017: 17/:

Համբերթի մայրը մահանում է յուրօրինակ պատահարից, երբ նա ընդամենը երեք տարեկան էր: Նրա դաստիարակչուհին մորաքույր Սիրիլն էր, ով սիրահարված էր Համբերթի հորը: Համբերթը երջանիկ, առողջ երեխա է մեծանում՝ պատկերազարդ գրքերի, մաքուր ավազի, նարնջենիների, բարեկամասեր շների, ծովային հեռապատկերների ու ժպտուն դեմքերի պայծառ աշխարհում: Հայրը տարբեր սիրուհիներ ուներ, որոնք շատ էին զբաղվում նրանով: Համբերթը լավ էր սովորում դպրոցում, հիանալի հարաբերություններ ուներ դասընկերների և ուսուցիչների հետ: Մինչև տասներեք տարեկան՝ նախքան Աննաբելին հանդիպելը, սեռական բնույթի երկու միջադեպ էր միայն տեղի ունեցել նրա հետ. մեկը հանդիսավոր, բարեվայելույզ ու զուտ տեսական գրույցն էր դպրոցի վարդանոցում պատանեկան տարիքի ինչ-ինչ անակնկալների մասին մի ամերիկացի տղայի՝ այն ժամանակ անվանի կինոդերասանուհու որդու հետ, որին մայրը հազվադեպ էր տեսնում, իսկ մյուսը օրգանիզմի բավական հետաքրքիր արձագանքն էր անսահմանորեն նուրբ ստվերագծերով սադափե-փայլատ լուսանկարներին Պիշոնի «Մարդու գեղեցկությունը» շքեղ ալբոմում, որը թոցրել էր հյուրանոցի գրադարանից: Հետագայում արդեն Համբերթի հայրը հաղորդում է նրան այն բոլոր տեղեկությունները սեքսի մասին, որոնք պիտանի է համարում:

Համբերթն, իրականում, Լուլիտային սիրահարվել էր նրան ճանաչելուց առաջ, երբ դեռ Աննաբելին էր սիրում: Նա Աննաբելին վերակենդանացնում է Լուլիտայի մեջ, փորձում Լուլիտայի շնորհիվ իրականացնել Աննաբելի հետ չիրագործած ցանկությունները: Այն ժամանակ, երբ Աննաբելը երագում էր գթության քույր դառնալ, իսկ Համբերթը՝ նշանավոր լրտես, հանկարծ պարզվում է, որ նրանք սիրահարված են իրար խելագարի պես, անճարակորեն, անամոթաբար, տանջագին, որովհետև միմյանց սիրելու այդ մոլի ձգտումը չէր կարող հագենալ, նրանք չէին կարող

միաձուլվել և իրար դիպչելու միակ հնարավորությունը լողափին՝ ավազի վրա փռված դեպի իրար սողալն էր: Աննաբելը կարճ ժամանակ անց մահանում է տիֆից ու հենց այդ հեռավոր ամառվանից Համբերթի կյանքում սկիզբ է առնում կյանքով մեկ ձգվող մի ճաք: Եթե փորձենք վերլուծել Համբերթի տենչերն ու մղումները, երկու հնարավոր տարբերակի վրա կանգ կառնենք: Քանի որ Լուիտան սկիզբ է առել Աննաբելից, ուրեմն կա՛մ Համբերթի տարփանքները նրա հանդեպ բնածին յուրահատկության առաջին նշաններն էին լոկ, կա՛մ տարիների ընթացքում ձևավորված հիվանդություն: Ինչպես էլ փորձենք մեկնաբանել, Համբերթի սեռական վարքում նկատվում է շեղում (անոմալիա), որին Ֆրոյդն իր սեփական բացատրությունը կտար: Աննաբելի մահվան պատճառած ցնցումը հետագայում այլ սիրո խոչընդոտ է դառնում Համբերթի համար: Խընդիրը միայն մարմնականը չէ, այլ հոգևորը: Աննաբելի մահից հետո դեռ երկար ժամանակ նա զգում էր, թե ինչպես էին Աննաբելի մտքերը հոսում իր մտքերի միջով: Եթե զուգահեռներ անցկացնենք Համբերթի կյանքի երկու մեծ սերերի միջև, կտեսնենք, որ տարբերությունն այն է, որ Լուիտան այդպես էլ երբեք չի սիրում նրան, մինչդեռ Աննաբելը իրոք սիրել է: Դժվար է ասել թե Համբերթն իրականում ու՛մ է ավելի շատ սիրել: Աննաբելին թե՛ Լուիտային, բայց մի բան միանշանակ է, որ 24 տարի անց Համբերթը կարողանում է թոթափել Աննաբելի կախարդանքը՝ հարություն տալով նրան ի դեմս Լուիտայի: Ցույց տալու համար այն մեծ ու կախարդական սերը, որը Համբերթը զգաց Լուիտայի հանդեպ նրան տեսնելու հենց առաջին վայրկյանից բավարար կլինի ներկայացնել այս տեսարանը. «Առանց որևէ նախազգուշացման, մի լուրթ ծովալիք դիզացավ սրտիս տակ, և խսիրի արևշաղ բոլորակից կիսամերկ, չոքած, ծնրադիր շուռ գալով՝ Ռիվիերայի իմ սերն աչքերը հառեց ինձ մուգ ակնոցի վերևից: Նույն երեխան էր՝ նույն նրբիկ, մեղրագույն ուսերը, նույն մետաքսանման, ճկուն, հոլանի մեջքը, նույն խարտիշահեր գլուխը: Իրանին կապած սպիտակ պուտավոր սև գլխաշորը գորիլայի իմ ծերացած աչքերից, բայց ոչ ջահել հիշողության հայացքից թաքցնում էր մատաղահաս կուրծքը, որ փաղաքշել էի մի անմահ օր: Եվ ասես փոքրիկ արքայադստեր հեքիաթային դայակ՝ ես ճանաչեցի նրա ազդրի մուգ շագանակագույն խալը: Երկյուղածությամբ ու զմայլանքով ես նորից տեսա նրա սքանչելի ներս ընկած փորիկը, որտեղ հպանցիկորեն կանգ էին առել իմ հարավադետ շուրթերը, և պատանեկան կոնքերը, որոնց վրա վարտիքի գոտու թողած ատամնաձև հետքն էի համբուրել այն խելահեղ, անմահ օրը վարդագույն ապառաժների հետևում: Դրանից հետո իմ ապրած քսանհինգ տարին սեղմվեց, նեղացավ, տրոփուն սայրի փոխվեց ու անհետ կորավ: Անչափ դժվար է համարժեք ուժով արտահայտել կրքոտ ճանաչման այդ պողոթյունը, դողը, ցնցումը: Այն արևափայլ պահին, երբ հայացքս սահեց մռայլ սև ակնոցի վերևից աչքերը ճաճպացնող ծնկաչոք աղջնակի վրայով (որ պիտի բուժեր բոլոր ցավերս), մինչ կանցնեի նրա

կողքից հասունության ծայտանքի տակ (որպես հաղթ, վայելչակազմ, առնագեղ տղամարդ, կինոաշխարհի հերոս), հոգուս դատարկությունը հասցրեց ներծծել նրա պայծառ սքանչանքի յուրաքանչյուր մանրամասնություն և համեմատել մեռած հարսնացուիս բնորոշ գծերի հետ: Շատ չանցած՝ այս nouvelle-ը (նորահայտ աստղը), այս Լոլիտան, իմ Լոլիտան, իհարկե, պիտի ամբողջովին ստվերեր իր նախօրինակին: Ես ուղղակի ուզում եմ ընդգծել, որ նրա հայտնագործումը իմ տանջալից անցյալի «ծովեզրյա իշխանության» ճակատագրական արդյունքն էր: Այս երկու դեպքի միջև կատարված ամեն ինչ կույր խարխափանքի ու մոլորությունների և ուրախության կեղծ նախադրյալների շարան էր պարզապես: Այս երկու արարածի միջև գոյություն ունեցող ընդհանուր ամեն ինչ նրանց մեկն էր դարձնում ինձ համար» /Նաբոկով, 2017: 61-63/: Հատվածից պարզ է դառնում, որ հերոսը նույնացնում է իր երկու սերերին: Նա Լոլիտային սկզբում ճանաչում է որպես իր կորած Աննաբել, իսկ հետո արդեն Լոլիտան ստվերում է Աննաբելին իր կենդանությամբ:

Ինչպես նկարագրում է Նաբոկովը Համբերթի հարաբերությունները մյուս կանանց հետ գործնական էին ու հեզնոտ: Ուսանողական տարիներին նա բավարարվում էր ծախու կանանցով: Հետաքրքիր է, որ սկզբում Համբերթը հոգեբույժ էր ուզում դառնալ, սակայն նետվում է անգլիական գրականության գիրկը, ինչպես բազմաթիվ ամուլ պոետներ՝ վերածվելով թվիդե լավորակ պիջակ հագած ծխամորճավոր դասախոսի: Փարիզն իսկը Համբերթի համար էր. նա խորհրդային ֆիլմեր էր քննարկում ամերիկացի տարագիրների հետ, Deux Magots սրճարանում նստում միասեռականների կողքին, նմանակումներ հորինում՝ ծաղրանմանակելով, օրինակ, Էլիոթին, հոդվածներ էր գրում, անգլերեն դասավանդում ու երբեմն այցելում որբանոցներ ու ուղղիչ դպրոցներ, որտեղ կարելի էր մի կուշտ նայել գունատ պարմանուկիներին այն լիակատար անպատժելիությամբ, որը երազներում է ընծայվում: Այս տարօրինակությունները Համբերթը բացատրում է այսպես. «Իննից տասնչորսն ընկած տարիքային սահմանների մեջ հանդիպում են աղջիկներ, որոնք իրենցից մեծ որոշ դյուրված ճամփորդների առաջ բացում են սեփական բուն էությունը՝ ոչ թե մարդկային, այլ նիմֆական (այսինքն դիվային) էությունը, և այս ընտրյալ էակներին ես առաջարկում եմ անվանել նիմֆետ» /Նաբոկով, 2017: 25/: Համբերթը մանրակրկիտ բացատրում է նաև, որ բոլոր աղջիկները չէ, որ նիմֆետ են և որ բարետեսությունն էլ չափանիշ չէ: Պիտի արվեստագետ լինել ու խենթ տարբերելու համար մահարկու դիվուկին շարքային երեխաների մեջ. նա կանգնած է անճանաչ և ինքն էլ անգիտակ իր գերբնական ուժին:

Պետք է նշել, որ Աննաբելը նիմֆետ չէր Համբերթի համար. նա համահավասար էր նրան, բայց տարիներ անց (29 տարի) Համբերթը նրա մեջ տեսնում էր իր կյանքի բախտորոշիչ էլֆին: «Մենք սիրում էինք իրար

վաղաժամ սիրով, որը դրոշմված էր հասուն մարդկանց կյանքն այդքան հաճախ խորտակող մոլեգնությամբ» /Նաբոկով, 2017: 27/:

Համբերթի տղամարդկային կերպը դուալիստական է: Հասարակության համար նա սովորական տղամարդ է: Արտաքուստ բնականոն կապեր ունի «դոմանման» կամ «տանձանման» ստինքներով երկրային կանանց հետ, իսկ ներքուստ տոչորվում է տոփանքի դժոխային հնոցում՝ ամեն մի հանդիպող նիմֆետին ծարավ, որին երբեք չի համարձակվում մոտենալ՝ օրինապահ վախկոտ լինելով: Համբերթի բնորոշմամբ «Մարդկային ցեղի էգերը, որոնց թույլատրվում է տիրել, լոկ մեղմացուցիչ կիսամիջոցներ են» /Նաբոկով, 2017: 28/:

Գրականության մասնագետ լինելով՝ Համբերթը շատ հաճախ փորձում է իր տարօրինակությունները բացատրել, մեղմել գրականության մեջ հանդիպող օրինակներով: Վերգիլիոսը (անգլիացի մի հին պոետի խոսքերով) նիմֆետի էր երգում միալար, Դանթեն խելախեղդրեն Բեատրիչին էր սիրահարված, երբ նա ինը տարեկան էր, Պետրարկան սիրահարվեց Լաուրային, երբ նա 12-ամյա նիմֆետ էր, Ռոմեոն ամուսնացավ Ջուլիետի հետ, երբ նա դեռ 13 տարեկան էր: Կարևոր է նաև հասկանալ, որ մեր հերոսը խելագար չէ: Նա խստաբարո է ու քաղաքակիրթ, ջանում է լավը լինել, ծայրահեղ զգուշավորությամբ է վերաբերվում սովորական երեխաներին, նրանց մաքրությունն ու խոցելիությունը ոչ մի դեպքում չի ոտնահարում: Իր սիրտը միայն այն ժամանակ է տրոփում, երբ մանուկների միամիտ ամբոխի մեջ նշմարում է դև երեխայի՝ «enfant charmant et fourbe»: Կարճ ասած Համբերթը լիովին ընդունակ է հարաբերություններ ունենալու Եվայի հետ, բայց Լիլիթն է նրա բաղձանքը: Պետք է նշել նաև, որ Համբերթը արտակարգ բարետես տղամարդ է՝ զուսպ շարժունակ, պարթև, փափուկ թուփ մազերով ու գայթակղիչ կեցվածքով: Բացառիկ առնականությունը թույլ է տալիս գրավել ցանկացած կնոջ, բայց երբեմն, կարիքի դեպքում նա ոչ թե օգտվում է իր հմայքից, այլ վճարովի ծառայություններից: Որոշ ժամանակ անց նա որոշում է ամուսնանալ: Նրա ընտրությունը կանգ է առնում իր լեռ բժշկի դստեր վրա, որը մոտ է երեսունին, վաղուց զրկվել է կուսությունից, բայց փափկամազ ու կայտառ է թվում, հագնվում է ինչպես աղջնակ, շոայլորեն ցուցադրում հարթ ոտքերը: Նրանք ամուսնանում են: Համբերթը Վալերիային տանում է իր վարձած նոր բնակարան և փոքր-ինչ զարմացնելով՝ շոյանքներին անցնելուց առաջ ստիպում նրան աղջնակի հասարակ գիշերաշապիկ հագնել, որը Համբերթը թոցրել էր որբանոցի հանդերձապահարանից: Ամուսնական գիշերը Համբերթին բավական զվարճանք է պատճառում, բայց իրականությունը շուտով իրենն անում է ու Վալերիան աղջնակից վերածվում է մարմնեղ, պարարտ, կարճատ, փարթամակուրծք ու անուղեղ կնոջ: Նրանք ապրում են միասին 1935-ից մինչև 1939 թվականը և այս ընթացքում Համբերթը հազվադեպ է դիմում կնոջ անհամ մարմնին՝ միայն ծայրահեղ կարիքի ու հուսահատության պահերին: Այստեղից պարզ է դառ-

նում, որ նույնիսկ ամուսնությունն ի զորու չէ Համբերթին շեղելու իր ճանապարհից: Հետաքրքրականն այն է, որ Վալերիան Համբերթին նույնիսկ դավաճանում է՝ մեկնաբանելով, որ նրա հետ դժբախտ է և անհապաղ ամուսնալուծություն է ուզում: Վալերիան հեռանում է Համբերթի կյանքից մի վարորդի հետ, ու Համբերթը չգիտի՝ ինչպե՞ս լուծել վրեժն ու ու՞մ սպանել առաջինը: Սակայն վրեժն իրագործվում է իր ժամանակին: Վալերիան 1945 թվականին մահանում է ծննդաբերությունից: Ամուսնալուծությունից հետո Համբերթը տեղափոխվում է Ամերիկա, նոր կյանք սկսում, սակայն մի քանի անգամ ստիպված է լինում մաքառել մտացնորության դեմ: Հետաքրքրական է, որ մեր հերոսը Ֆրոյդի պես սիրում է հոգեվերլուծությունն ու այնքան է հմտանում հոգեբանության մեջ, որ հաճույք է ստանում հոգեբույժների գլխին խաղեր խաղալուց: Հոգեբուժարանում կիրառում է նրանց բոլոր մասնագիտական հնարքները, դասական ոճի երազներ է հորինում ու թույլ չի տալիս անգամ հեռավոր կռահում անել իր իրական հիվանդության մասին: Հոգեբուժարանից դուրս գրվելուց հետո Համբերթը պարզում է, որ իրեն «պոտենցիալ արվամուլ» ու բացարձակ «անկարող» են համարել բժիշկներն ու նա կարողացել է կատարելության հասցնել իր ֆրոյդիստական վարժանքները: Համբերթը նույնիսկ մի ամբողջ ամիս ավել մնում է հոգեբուժարանում, որպեսզի զգա մեծանուն պրոֆեսորի հետ չափվելու հաճույքը: պրոֆեսորը հայտնի է իր այն հմտությամբ, որ հիվանդին հավատացնում է, թե նա վկա է եղել իր սեփական սաղմնավորմանը: Համբերթին գրավում են հոգեբուժական մեթոդներն ու նա փորձ է անում գնահատականներ տալ սեփական արարքներին:

«Լոլիտան» բոլոր ժամանակների ամենաաղմկահարույց գրքերից մեկն է և համարյա միշտ հրատարկվել է «Արգելված գրքեր» մատենաշարերով: Դժվար է ասել՝ ո՞րն է վեպի հաջողության գրավականը. գեղարվեստական արժանիքը, թե՞ վեպի շուրջ հյուսվող աղմուկը: Այն իրականում բացառիկ գրական երևույթ է: Ընթերցողն ավելի շատ տուրք է տալիս վեպի սենսացիոն կողմին և էրոտիզմով շղարշված սյուժեին, սակայն վեպն ավելին է, քան սիրավեպ կամ էրոտիկ պատում. այն միաժամանակ գրոտեսկային պարողիա է, կլինիկական կամ պաթոլոգիկ դեպքի նկարագրություն, դետեկտիվի կամ թրիլերի տարրերով ողիսական, գլուխկոտրուկ, ֆրոյդիստական կնիքով դրոշմված ինքնանկար գիտակցության հոսքի սկզբունքով: Հետաքրքրականն այն է, որ ինչքան էլ Նաբոկովի վեպում ազդեցություններ կան ֆրոյդական փիլիսոփայությունից, նա քամահրական վերաբերմունք ունի իր բնորոշմամբ «Վիեննայի հեքիմի» հանդեպ (Նաբոկովը սիրում էր Ֆրոյդին այսպես դիմել):

«Լոլիտան» կարող ենք դիտարկել նաև որպես սատիրա՝ հասարակական պայմանականություններին ու ստանդարտներին դեմ: Դեմ գնալով ընդունված բարքերին ու կեղծ բարեպաշտությանը Նաբոկովը փիլիսոփայական շեշտով հագեցած դրամատիկ պատմություն է ստեղծում

մեծ սիրո, դրա տենդագին փնտրտուքի, անկառավարելի զգացումները հաղթահարելու ու էկզիստենցիալ մենության մասին:

Տարբեր գրականագետներ Լուիտայի իրական ու գրական նախատիպերի որոնումների մեջ են, որը գուցե կօգնի ընթերցողին ավելի լավ հասկանալու հերոսուհու կերպարը, սակայն բուն իմաստով Լուիտայի նախատիպ գոյություն չունի: Լուիտային բնորոշող նիմֆետ հասկացությունը ևս Նաբոկովի հորինածն է և որպես բառ շրջանառության մեջ է մտել վեպից հետո միայն:

Հնարավոր չէ խոսել էմիգրանտական գրականության մասին և չանդարդադարձաբարձրանալ թարգմանական խնդրին: Նաբոկովի լեզուն բարդ է, անհաղթահարելի և շատ հաճախ հարուստ գոեհիկ բառամթերքով: Ստեղծագործության թարգմանությունը միշտ դժոխային փորձություն է թարգմանիչների համար: Պատճառը ոչ միայն գունեղ բառապաշարն է, այլև միջտեքստայնությունը: Բազմաթիվ գրական տեքստերի ու հեղինակների հետ զուգահեռները, հղումներն ու մեջբերումներն ավելի են բարդացնում ընթերցումը: Թեև բնագիրն անգլերեն է, Նաբոկովն այն թարգմանել է նաև ռուսերեն: Ռուսերեն տարբերակը որոշակիորեն տարբեր է անգլերեն օրինակից: Այն բավականին հնաոճ է, քանի որ ժամանակի ընթացքում Նաբոկովի ռուսերենը հետընթաց է ապրել և զիջում է անգլերենին: Պատահական չէ, որ այդքան ստեղծագործելով անգլերեն Նաբոկովը հենց ստեղծագործության անգլերեն տարբերակն է համարում իր լավագույն անգլերեն գրվածքը: Ուսումնասիրելով վեպը՝ տեսնում ենք, որ հեղինակը չի դատապարտում իր հերոսներին, չի փորձում անգամ բացատրել մեղսունակ սիրո օրինաչափությունները: Հերոսների վարքը չի պայմանավորում ո՛չ մանկությամբ, ո՛չ պաթոլոգիայով և ոչ էլ էկզիստենցիալ ընտրությամբ: Ստեղծագործությունը ներկայացնելով առաջին դեմքից նա ինքնատիպ ինքնախոստովանանք է ստեղծում, հոգևոր ինքնամերկացում: Վեպի ընթացքում Նաբոկովն ի հայտ է բերում հերոսների ներքին նկարագիրը, մղումներն ու հատկանիշները, բայց չի դատապարտում, այլ հնարավորություն է տալիս ընթերցողին ինքնուրույն հասկանալ վեպը: Ընթերցողն ազատ է եզրահանգումներ անելու, միախառնվելու վեպի հյուսվածքին ու հերոսների ներքին ապրումներին:

Հետաքրքիր է նաև այն, որ միշտ եղել են ու կլինեն վեպը քննադատողներ: Նրանց կարծիքով՝ այսպիսի թեմայի արժարժումը գրականության մեջ կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ կամ գայթակղության վտանգ պարունակել, ինչ-որ մեկին դրդել դատապարտելի արարքի, բայց ինչպես Ֆրոյդն է ասում. «հնարավոր չէ ինչ-որ մեկին դրդել դատապարտելի արարքի, եթե այդ մեկն ի սկզբանե հակված չէ դրան»: /Ֆրոյդ, 1990: 448/: Գրականությունն ամենազորեղ ուժն է, սակայն չի կարող մարդուն դրդել վատ արարքի, եթե բացասականը նստած չէ մարդու ենթագիտակցության մեջ: Ջոն Լենոնին սպանած Մարկ

Չափմենի ձեռքին Սելինջերի «Փրկիչը տարեկանի արտում» գործն էր, բայց ազնիվ չի լինի ամբողջ մեղքը բարդել գրականության վրա:

Խոսելով այս վեպի մասին հնարավոր չէ չխոսել նաև հոգեբանության մեջ հաճախ հանդիպող պեդոֆիլիա գիտական եզրույթից: Պեդոֆիլիա բառացի նշանակում է սեր երեխայի հանդեպ: Պեդոֆիլների մեծ մասը սեքսուալ պահանջմունքները բավարարում են սեքսուալ ֆանտազիաներով, ինքնաբավարարիչ գործողություններով, առանց երեխաների հետ սեքսուալ շփման: Եթե փորձենք համեմատել ստեղծագործության հետ, կտեսնենք, որ վեպում կա ոչ միայն լուռ համաձայնություն, այլև սեռական ոտնձգության հրահրում հենց Լոլիտայի կողմից: Պեդոֆիլիան գիտության համատեքստում իրական ու ծանրագույն հոգեֆիզիկական վնասներ է հասցնում երեխային, սակայն ինչպես տեսնում ենք վեպում Լոլիտայի հետագա կյանքի վրա Համբերթը ոչ մի բացասական ազդեցություն չի թողնում: Հոգեվերլուծության մեջ վարկած կա, որ պեդոֆիլների խնդիրը թաքնված է մանկությունում և, որ նրանք փոքր հասակում բռնության են ենթարկվել և դա հետագայում արտահայտվում է իրենց վարքում: Սակայն այստեղ նույնպես չենք կարող զուգահեռ անցկացնել վեպի հետ, քանի որ Համբերթի մանկությունը՝ չնայած առանց մոր մեծանալու հանգամանքին, առանց բռնության է անցել:

Երբ Նաբոկովը արձակուրդների ժամանակ շրջագայում էր ԱՄՆ-ում, նա արդեն աշխատում էր «Լոլիտայի» վրա, որի թեման այդքան էլ ընդունելի չէր իր ժամանակների համար: Նաբոկովը պատմություն էր գրում մեծահասակ տղամարդու մասին, ով տարված էր տասներկուամյա աղջնակով: Նաբոկովն ինքը վախենում էր այդ թեմատիկայից և նույնիսկ պատրաստվում էր այրել ձեռագիրը: Սակայն որոշ ժամանակ անց, վախենալով սկանդալից ու դրա հետևանքներից, նա ծրագրում է գիրքը տպագրել անանուն: Լոլիտան իսկապես մեծ աղմուկ բարձրացրեց, բայց այն ոչ թե ազդեց Նաբոկովի փառքի ու կարիերայի վրա, այլ հակառակը, մեծ շահույթ բերեց հեղինակին՝ օգնելով թողնել իր դասախոսական աշխատանքն ու կենտրոնանալ ստեղծագործական աշխատանքի վրա: Վեպը ստիպեց ուշադրություն դարձնել Նաբոկովի տաղանդին՝ դարձնելով նրան Եվրոպայի և Ամերիկայի ամենահայտնի գրողներից մեկը:

Եթե մի փոքր ուշադիր լինենք կտեսնենք, որ Նաբոկովը օգտագործում է Էդգար Ալան Պոյի Անաբել Լիին իր Աննաբելի կերպարը ստեղծելու համար: Ճակատագրերը նույնն են. երկու աղջիկներն էլ չունեն ոչ մի երազանք սիրելուց ու սիրվելուց բացի: Բայց աղետ է պատահում, ու սառում են Անաբել Լին ու Աննաբելը: Նրանց փակում են մի դագաղի մեջ ու հավետ քնեցնում: Պոյի Անաբելի ու Նաբոկովի Աննաբելի ճակատագրերը ոչնչով չեն տարբերվում իրարից: Նրանք երկուսն էլ մահանում են՝ թողնելով սիրահարներին իրենց սիրո հետ միայնակ ու կիսատ:

Երբ Դոլորեսը 25 տարի անց հայտնվում է Համբերթի կյանքում, Համբերթը հստակ որոշում է այլևս չկորցնել նրան ինչ գնով էլ լինի:

Համբերթը մի փոքրիկ խաբեության է դիմում Լոլիտայի հետ նույն հարկի տակ ապրելու համար, իսկ Լոլիտայի մոր մահից հետո աղջկա խնամակալությունը վերցնում է իր վրա ու Լոլիտայի հետ շրջում ողջ Ամերիկայով: Նրանք հյուրանոցներում են ապաստանում, Համբերթը Լոլիտայի համար նորաձև հագուստներ, կոմիքսներ ու քացրավենիք է գնում՝ խնդրելով նրան ընդամենը գաղտնի պահել իրենց հարաբերությունները: Դժվար է իրականում ասել՝ Լոլիտան վախենու՞մ է մանկատանը հայտնըվելուց, միայնա՞կ է զգում, գիտի որ աշխարհում այլևս ոչ մեկին չունի, թե՞ իրեն նույնպես հաճելի են իրենց արկածներն ու Լոն թեթևաոլիկ աղջնակ է, ով այդքան վաղ տարիքում արդեն գիտի թե կյանքից ինչ է ուզում:

Իրականում շատ դժվար է հասկանալ Լոլիտայի ապրումները: Նա կորցրել է իր մանկությունը, զրկվել ծնողներից և վատ դաստիարակության արդյունքում հայտնվել Համբերթի կողքին: Համբերթը շատ խիստ է վարվում Լոլիտայի հետ: Բոլորը կարծում են, որ նա պահպանողական հայր է, իսկ իրականում Համբերթը խանդում է Լոլիտային հասակակիցների նկատմամբ: Հետևում է աղջկա ամեն քայլին, արգելում է մասնակցել դպրոցական երեկոյթներին ու, հատկապես, շփվել հասակակից տղաների հետ: Երբ դեռ Լոլի մայրը չէր մահացել, իսկ ինքը ճամբարում էր, մի դեպք է տեղի ունենում, որի մասին Լոն պատմում է Համբերթին: Իրականությունն այն է, որ Լոլիտան ճամբարում սիրով է զբաղվել մի տղայի հետ, ինչի համար մեղքի զգացում չունի և նույնիսկ կարծում է, որ ոչ մի վատ բան չի արել: Ինչքան էլ Համբերթը փորձում է խիստ լինել և հետևել աղջկան, միևնույն է Լոլիտան մի ճանապարհ գտնում է Համբերթին խաբելու համար: Մի օր Համբերթը հայտնաբերում է, որ Լոն բաց է թողել թատերական խմբակի պարապմունքներն ու անհետացել: Վիճաբանություն է տեղի ունենում նրանց միջև, և Լոլիտան փախչում է տնից (ավելի ճիշտ հյուրանոցից): Ամբողջ քաղաքը ոտնատակ տալուց հետո Համբերթին հաջողվում է գտնել նրան: Լոլիտան հայտարարում է, որ մեծ որոշում է ընդունել և ուզում է հեռանալ Բյորդալեյ քաղաքից: Նրանք շարունակում են ճամփորդել և Համբերթը նկատում է, որ նրանց ինչ-որ մեկը հետևում է: Լոլիտան ծանր հիվանդանում է ճանապարհին և Համբերթը ստիպված նրան հիվանդանոց է տեղափոխում: Շուտով Լոն կազդուրվում է, իսկ երբ Համբերթը գնում է հիվանդանոց նրան տեղեկացնում են, որ Լոլիտան արդեն դուրս է գրվել. հորեղբայրը տարել է նրան: Համբերթը խելագարի պես սկսում է փնտրել Լոլիտային ու նրան «առևանգողին», բայց անարդյունք: Ժամանակի ընթացքում նա դադարեցնում է որոնումներն ու շարունակում ապրել իր կյանքով, նույնիսկ ամուսնանում է, բայց այդպես էլ չի կարողանում մոռանալ Լոլիտային: Ճակատագիրը նորից խլում է իր Աննաբելին (Լոլիտային) այս անգամ անվերադարձ:

Մի քանի տարի անց Համբերթը նամակ է ստանում է 18-ամյա Լուիտայից. նա խնդրում է գումարով օգնել իրեն: Լուիտան ամուսնացած է, հղի, ամուսինը ոչինչ չգիտի իր անցյալի մասին, իսկ այն մարդը ում հետ նա փախել էր տարիներ առաջ Քլեր Կուիլտին էր՝ այն պիեսի հեղինակը, ում պիեսում պիտի խաղար Լուիտան: Նա Լոյի հետ ծանոթ էր դեռ մանկուց, օգնել էր փախչել հիվանդանոցից, իսկ հետո ստիպել նկարահանվել պոռնոգրաֆիկ ֆիլմերում, որի պատճառով էլ Լոն փախել էր նրանից: Այստեղ նույնպես հետաքրքրական փաստ կա. Լուիտան սիրահարվել էր Քլերին, իսկ սա նշանակում է, որ Լուիտային դուր էին գալիս մեծահասակ տղամարդիկ և Համբերթը ամենևին էլ բռնի ուժով չէր պահում նրան իր մոտ:

Համբերթը որոշում է վրեժ լուծել Քլերից: Նա գտնում ու սպանում է նրան, ինքն էլ հայտնվում կալանավայրում: Պատմությունն էլ գրում է բանտում: Վեպի ավարտի մասին տեղեկանում ենք խմբագրի նախաբանից: Համբերթը մահանում է բանտում սրտի կաթվածից՝ չդիմանալով մինչև դատավարություն, իսկ միսիս Ռիչարդ Սքելերը, այսինքն՝ Լուիտան, մահանում է ծննդաբերության ժամանակ՝ լույսաշխարհի բերելով մահացած աղջկա:

Ամփոփելով վեպը՝ մնում է միայն մեղքի կոնցեպտը տեղավորել սյուժեի վերջին մասում: Համբերթը պատժվում է իր արարքների համար և սրտի կաթված ստանում, սակայն Նաբոկովը թույլ է տալիս հերոսին ավարտել իր պատմությունն ու ներկայացնել իր սիրո ու պատժի պատմությունը: Համբերթն ամբողջ վեպի ընթացքում խընդրում է «երդվյալ ատենակալներին», ովքեր իրականում հենց ընթերցողներն են, ներել իրեն իր մեղքերի համար, իսկ Լուիտայի մեղքերը ոչ միայն չեն ներվում, այլև քավվում են հաջորդ սերնդի միջոցով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Фрейд З. Знаменитые случаи из практики. М.: Когито-Центр, 2007
2. Фрейд З. Психология бессознательного: Сб. произведений / Сост., науч. ред., авт. вступ. ст. М.Г. Ярошевский . М.: Просвещение, 1990.
3. Նաբոկով Վ. Լուիտա, թրգմ. Զավեն Բոյաջյանի, Երևան, Անտարես հրատարակչություն, 2017:
4. Набоков В. В. Американский период. Собрание сочинений в 5 томах. Москва: Симпозиум, 2004.
5. <http://nabokov-lit.ru/nabokov/stihi/218.html>
6. http://www.vtoraya-literatura.com/pdf/vremya_i_my_078_1984.pdf
7. <https://poets.org/poem/annabel-lee>

А. СОГОМОНЯН – *Восприятие греха и фрейдистские «тренировки» в романе Владимира Набокова «Лолита».* – В данной статье предпринята попытка раскрыть скандальный роман Владимира Набокова «Лолита», или «Исповедь белого вдовца». В статье рассматривается одно из самых обсуждаемых произведений 20-го века об одиночестве и любви, раскрываются темы греха, ложного благочестия и фрейдистских практик. Работа является попыткой проанализировать роман не только с точки зрения литературоведения, но и психологии. Статья раскрывает ряд психологических реалий, невидимых на первый взгляд в романе.

Ключевые слова: грех, фрейдистская тренировка, благочестие, этика, любовь, насилие, нимфа, педофилия

A. SOGHOMONYAN – *The Perception of Sin and Freudian “trainings” in Vladimir Nabokov’s “Lolita”.* – The paper is an attempt to reveal the theme of sin, false devotion and Freudian trainings in Vladimir Nabokov's novel "Lolita" or "The Confession of a White Widowed Male". The novel is one of the most discussed works about loneliness and love of the 20th century. The paper analyzes the novel not only from the point of literary criticism but also from that of psychology and reveals some hidden psychological issues not explicitly seen in the novel.

Key words: sin, freudian training, devotion, ethics, love, violation, nymph, pedophilia

Ներկայացվել է՝ 20.09.2019
Երաշխավորվել է ԵՊՀ Արտասահմանյան գրականության
ամբիոնի կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
INFORMATION ON THE CONTRIBUTORS
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ Սուսաննա – ք.գ.թ., ԵՊՀ Գերմանական բանասիրության ամբիոնի դոցենտ
ARAKELYAN Susanna – PhD, YSU, Chair of German Philology, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ susanna.arakelyan@ysu.am
2. ԲԻՇԱՐԿՅԱՆ Հասմիկ – Վ. Բոլոսովի անվան ԵՊՀ Մանկավարժության և լեզուների դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի հայցորդ
BISHARYAN Hasmik – YSULSS after V. Brusov, Chair of Pedagogy and Language Teaching Methodology, PhD Student
Էլ. փոստ՝ hasmik.bisharyan@gmail.com
3. ԲՈՒՌՆԱԶՅԱՆ Իրինա – ք.գ.թ., ԵՊՀ Անգլերենի թիվ 2 ամբիոնի դոցենտ
BURNAZYAN Irina – PhD, YSU, Chair of English Language № 2, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ burnazyan.irina@ysu.am
4. ԳՈՒԼՅԱՆ Սոնա – ԵՊՀ Անգլիական բանասիրության ամբիոնի դասախոս
GULYAN Sona – YSU, Chair of English Philology, Lecturer
Էլ. փոստ՝ sona.gulyan@ysu.am
5. ԵՐԶՆԿՅԱՆ Ելենա – ք.գ.դ., պրոֆեսոր, ԵՊՀ Անգլերենի № 2 ամբիոնի վարիչ
YERZNKYAN Yelena – Doctor in Philology, Professor, YSU, Head of Chair of English Language № 2
Էլ. փոստ՝ yerznkyan@ysu.am
6. ՇԱՄՍ Գոլրոխ – ԵՊՀ Ֆրանսիական բանասիրության ամբիոնի ասպիրանտ
SHAMS Golrokh – YSU, Chair of French Philology, PhD Student
Էլ. փոստ՝ golrokh.shams@yahoo.com
7. ԿԻՐԱԿՅԱՆ Արմինե – ԵՊՀ Ֆրանսիական բանասիրության ամբիոնի հայցորդ
KIRAKOSYAN Armine – YSU, Chair of French Philology, PhD Student
Էլ. փոստ՝ arminakiras@gmail.com
8. ԿՈՒԲԱՆՅԱՆ Աննա – ք.գ.թ., ԵՊՀ Ռոմանական բանասիրության ամբիոնի ասիստենտ
KUBANYAN Anna – PhD, YSU, Chair of Romance Philology, Assistant Professor
Էլ. փոստ՝ kubanyananna@gmail.com
9. ՀԱՐՏՅՈՒՆՅԱՆ Ռաֆայել – ԵՊՀ Անգլիական բանասիրության ամբիոնի մագիստրանտ
HARUTYUNYAN Rafayel – YSU, Chair of English Philology, MA Student
Էլ. փոստ՝ rafayel.harutyunyan3@ysumail.am

10. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ Լիլյա – ԵՊՀ Ֆրանսիական բանասիրության ամբիոնի ասպիրանտ
HOVHANNISYAN Lilya – YSU, Chair of French Philology, PhD student
Էլ. փոստ՝ hovhannisyan@ysu.am
11. ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ Ռոզա – ք.գ.թ., ԵՊՀ Ֆրանսիական բանասիրության ամբիոնի դոցենտ
MELIKSETYAN Roza – PhD, YSU, Chair of French Philology, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ r_meliksetian@yahoo.fr
12. ՊԱՊՈՅԱՆ Աննա – ք.գ.թ., ԵՊՀ Անգլերենի թիվ 2 ամբիոնի դոցենտ
PAPOYAN Anna – PhD, YSU, Chair of English Language № 2, Associate Professor
Էլ. փոստ՝ papoyan.anna@ysu.am
13. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ Շահանե – ԵՊՀ Լ Ռոմանական լեզուների ամբիոնի հայցորդ
PETROSYAN Shahane – YSULS, Chair of Romance Languages, PhD Student
Էլ. փոստ՝ chahanee@hotmail.com
14. ՊՈՂՈՍՅԱՆ Ամալյա – ԵՊՀ Անգլիական բանասիրության ամբիոնի ասպիրանտ
POGHOSYAN Amalya – YSU, Chair of English Philology, PhD Student
Էլ. փոստ՝ amalyapoghosyan@yahoo.com
15. ՍԱՀԱԿՅԱՆ Իրինա – Արցախի պետական համալսարան, ասպիրանտ
SAHAKYAN Irina – Artsakh State University, PhD Student
Էլ. փոստ՝ grigoryanirina@mail.ru
16. ՍՈՂՈՄՈՆՅԱՆ Ամալյա – ԵՊՀ Արտասահմանյան գրականության ամբիոնի ասպիրանտ
SOGHOMONYAN Amalya – YSU, Chair of Foreign Literature, PhD Student
Էլ. փոստ՝ amalya.soghomonyan@ysu.am

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ / Лингвистика / Linguistics

HARUTYUNYAN R. On some issues of translating beauty proverbs from English into Armenian.....	3
ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ Ռ. Գեղեցկության մասին անգլերեն ասացվածքների հայերեն թարգմանության որոշ խնդիրների շուրջ	
АРУТЮНЯН Р. О некоторых проблемах перевода пословиц красоты с английского на армянский	
SHAMS G. Généralités sur les différents concepts de temps: du concept philosophique et physique au concept grammatical et linguistique.....	13
ՇԱՄՍ Գ. «Ժամանակ» հասկացության փիլիսոփայական և լեզվաբերական նական հայեցակարգերը	
ШАМС Г. Философские и лингвограмматические концепции понятия «время»	
ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ Ս. Գերմաներենի բառակազմության ուսումնասիրության արդի միտումները.....	25
ԱՐԱԿԵԼՅԱՆ Ս. Современные тенденции изучения словообразования в немецком языке	
АРАКЕЛЯН S. The latest tendencies of studying word formation in German	
ԳՈՒԼՅԱՆ Ս. Մեծ Բրիտանիան և Հայաստանը ներկայացնող ճանապարհորդական ուղեցույցների կորպուսային քննություն.....	36
ГУЛЯН С. Изучение британских и армянских путеводителей на основе корпусного анализа	
GULYAN S. Analysis of British and Armenian travel guidebooks	
ՎԻՐԱՎՈՍՅԱՆ Ա. Գույնի, գունընկալման և գունանվան փոխհարաբերությունների խնդիրը՝ միջգիտակարգային հետազոտման օբյեկտ.....	50
КИРАКОСЯН А. Проблема взаимоотношений цвета, цветоименования, цветосприятия как объекта междисциплинарного исследования	
KIRAKOSYAN A. On the issue of colour name, colour perception, and colour naming as an object of interdisciplinary research	
ՎՈՒԲԱՆՅԱՆ Ա. «Աստված» բաղադրիչով դարձվածային միավորների դիպվածային փոխակերպումները խոսքում (համեմատական քննություն իսպաներենում և հայերենում).....	62
КУБАНЯН А. Оказиональные преобразования фразеологических единиц с компонентом «бог» в речи (сравнительный анализ в испанском и армянском языках)	

KUBANYAN A. The occasional transformations of phraseological units with the component “God” in speech (contrastive analysis in Spanish and English)	
ՄԵԼԻՔՍԵՏԻԱՆ Ռ., ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ Լ. <i>Անհամաձայնությունն</i> հասկացության լեզվափոխության հայեցակարգը.....	74
МЕЛИКСЕТИАН Р., ОГАНЕСЯН Л. Лингвофилософская концепция понятия «несогласие»	
MELIKSETYAN R., HOVHANNISYAN L. Philosophical-linguistic aspect of the concept of “disagreement”	
ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ Շ. Խոսակցական ֆրանսերենի դարձվածամիավորների պատկերային ինքնատիպությունը (հայերենի զուգադրությամբ).....	85
ПЕТРОСЯН Ш. Образное своеобразие фразеологических единиц разговорного французского языка (с сопоставлением с армянским)	
PETROSYAN SH. The imaginative uniqueness of phraseological units in colloquial French (cognitive-comparative analysis on the material of French and Armenian)	
ՊՈՂՈՍՅԱՆ Ա. Տարբու բառերի իմաստաթեմատիկ խմբերի դասակարգումն անգլերենում (համաժամանակյա քննություն).....	98
ПОГОСЯН А. К вопросу о классификации смысло-тематических групп слов табу в английском языке	
POGHOSYAN A. The classification of semio-thematic groups of taboo words in English	
ЕРЗИНКЯН Е. Модальность как средство смягчения категоричности высказывания.....	116
ԵՐԶՆԿՅԱՆ Ե. Եղանակավորումը որպես խոսքային հաղորդակցությունը մեղմացնող միջոց	
YERZNKYAN Y. Modality as a mitigating device	
ՏԱԱԿՅԱՆ Ի. Аллюзии как средство создания образов в романе С. Рушди.....	126
ՍԱՀՍՎՅԱՆ Ի. Անդրադարձը որպես կերպարաստեղծ միջոց Ս. Ռուշդիի վեպում	
SAHAKYAN I. Allusions as a means of character creation in S. Rushdie's novel	

ՄԵԹՈԴԻԿԱ / Методика / Methodology

ԲԻՇԱՐՅԱՆ Հ. Օտար լեզուների յուրացման գործընթացում լեզվական ինտերֆերենցիայի հաղթահարման հիմնական մոտեցումները.....	135
БИШАРЯН А. Основные методы преодоления языковой интерференции при освоении иностранного языка	
BISHARYAN H. The main methods of overcoming language interference in a foreign language context	

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ / Литературоведение / Literary Criticism

ՊԱՊՈՅԱՆ Ա., ԲՈՒՌՆԱԶՅԱՆ Ի. Աստվածային բնության խնդիրը Ջ. Ափդայքի պատմվածքներում.....	144
ПАПОЯН А., БУРНАЗЯН И. Проблема божественной природы в рассказах Дж. Апдайка	
PAPOYAN A., BURNAZYAN I. The issue of divine nature in J. Updike's short stories	
ՍՈՂՈՄՈՆՅԱՆ Ա. Մեղքի ընկալումը և ֆրոյդիստական «վարժանքները» Վլադիմիր Նաբոկովի «Լոլիտա» վեպում.....	152
СОГОМОНЯН А. Восприятие греха и фрейдистские «тренировки» в романе Владимира Набокова «Лолита»	
SOGHOMONYAN A. The perception of sin and Freudian “trainings” in Vladimir Nabokov’s “Lolita”	
Տեղեկություններ հեղինակների մասին	163
Information on the contributors	
Сведения об авторах	

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում» գիտական հանդեսը լույս է տեսնում տարին երկու անգամ: Հանդեսում տպագրվելու համար կարող են ներկայացվել հոդվածներ ինչպես հայերեն, այնպես էլ օտար լեզուներով, մեկ տպագիր օրինակով համակարգչային շարվածքով (Microsoft Word 97-2003 ծրագրով, հայերենը՝ GHEA Grapalat (Unicode), անգլերենը և ռուսերենը՝ Times New Roman տառատեսակներով): Հոդվածի հետ անհրաժեշտ է ներկայացնել հոդվածի էլեկտրոնային տարբերակը մագնիսական կրիչով: Հոդվածը պետք է ունենա հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն ամփոփագրեր՝ 60-70 բառի սահմաններում, 8-10 բանալի բառեր, հեղինակի մասին համառոտ տեղեկություն 3 լեզուներով (գիտական աստիճան, կոչում, պաշտոն, էլ. փոստի հասցե, հեռախոսահամար):

Հոդվածի առաջին էջի վերին տողի աջ անկյունում 12 pt տառաչափով, թավ (Bold) գրվում է հեղինակ(ներ)ի անունը և ազգանունը (ազգանունը՝ գլխատառերով, օրինակ՝ **Արմինե ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ**), շեղատառ (Italic) բուհի կամ գիտահետազոտական կենտրոնի անվանումը, գլխատառերով, թավ (Bold) հոդվածի վերնագիրը:

Հոդվածում օգտագործված գրականության հղումները տրվում են փակագծերում, նշվում են հեղինակի ազգանունը, տպագրման տարեթիվը և համապատասխան էջերը, օրինակ՝ /Payne, 2000: 168-170/: Գրականության ցանկը տրվում է հոդվածի վերջում այբբենական կարգով:

Հեղինակը պատասխանատվություն է կրում իր ներկայացրած տեղեկությունների համար: Հրապարակվող նյութերի բնագրերը չեն վերադարձվում: Հրապարակվող նյութերը պետք է գրախոսվեն տվյալ ոլորտի մասնագետի կողմից և երաշխավորված լինեն տպագրության համապատասխան ամբիոնի կողմից. բոլոր կարծիքները, երաշխավորագրերը պահպանվում են խմբագրությունում:

«Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում» գիտական հանդեսի նյութերն օգտագործելիս հոդվածագիրը պարտավոր է տալ համապատասխան հղում:

Գրականության ցանկում ընդգրկված աղբյուրների նմուշ

1. Աբրահամյան Ս. Գ. Հայերենի կետադրություն, Երևան, «Լույս», 1999:
2. Austin J. L. How to do things with words. Oxford: Oxford University Press, 1962.
3. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar // *Theoretical prerequisites*, v. 1.
4. Stanford: Stanford University Press, 1987.
5. Гинзбург Р. С. О взаимосвязи лингвистического и экстралингвистического в лексике // *Иностранные языки в школе*, 1972, № 5.
6. Иванов В. И. Язык, текст, речь // Электр. ресурс: <http://www.textum.ru/article/ivan/html>
7. Brin D. Contrary Brin, 2011 // URL: <http://davidbrin.wordpress.com/2011/04/08/> (Retrieved July 8, 2015)

Խմբագրության հասցեն. Երևան 0025, Ալ. Մանուկյան 1
Адрес редакции: Ереван, ул. Ал. Манукяна 1
Էլ. փոստ՝ englishdep2@ysu.am, հեռ. (060) 710 549

Հանձնվել է տպագրության 20.11.2019թ.
Թուղթը՝ օֆսերթ: Չափսը՝ 84x100/16
Տպագրական 20 մամուլ:
Տպաքանակը՝ 100: